

ERICH MARIA REMARQUE

**GARP
CEPHESİNDE
YENİ
BİR ŞEY
YOK**

roman

VARLIK YAYINLARI

Bu kitap; ne bir Őikayettir, ne de bir itiraf. Harbin yumruğunu yemiş, mermilerinden kurtulmuŐ olsa bile, tahriplerinden kurtulamamıŐ bir nesli anlatmak isteyen bir deneme, sadece.

E. M. Remarque

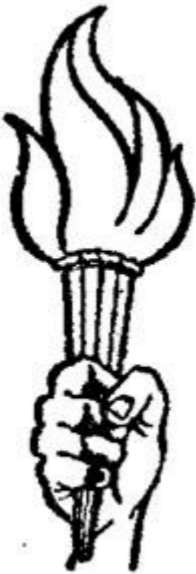
**ERICH MARIA
REMARQUE**

**GARP
CEPHESİNDE
YENİ BİR ŞEY
YOK**

roman

Çeviren:
BEHÇET NECATİGİL

Dördüncü Basılış

VARLIK YAYINEVİ
Ankara Caddesi, İstanbul

BÜYÜK ESERLER KİTAPLIĞI: 74

Bu kitabın ilk baskısı, Aralık 1956 da, ikinci baskısı Ekim 1958 de, üçüncü baskısı Mart 1965 te yapılmıştır

Varlık Yayınları, sayı: 1620
İstanbul'da Asya Matbaasında dizilip
Dilek Matbaasında basılmıştır.
Eylül, 1971

I

Cepheden dokuz kilometre
gerideyiz. Bizi dün değiştirdiler;
şimdi karnımız kuru fasulye ve sığır
eti dolu; tok ve memnunuz.
Hepimizin aş kablarmızda akşam

yemeği de hazır; üstelik çift porsiyon
sucuğumuz, ekmeğimiz de var, keka!
Böyle bir şey olduğu yoktu çoktandır:
Kırmızı domates kafalı, iri yarı aşçı,
yemekleri buyur etti önümüze;
kepçesini sallayarak kimi gördüyse
çağırdı, aş kabına boca etti yemeği.
Mutfağını nasıl boşaltacağını
bilemediği için, perişandı zavallı.
Tjaden ile Müller birer çanak ele
geçirdiler, ne olur ne olmaz,
ağızlarına kadar doldurttular kabları.
Tjaden bu işi oburluğundan yapıyor,
Müller ise ihtiyatlı davranmak
istediğinden! Tjaden bunca yemeği
ne eder, neresine doldurur, akli
ermez kimsenin. Tjaden, oldum olası
kuru bir çiroz gibidir.

Ama en önemlisi, tütün istihkakımızı da çift vermeleri oldu. Herkese onar puro, yirmişer sigara, iki çiğnemlik tütün düşmesi, pek makbule geçti. Çiğnemlik tütünüümü Katczinsky'ye verdim, onun sigaralarıyla değiştirdim; şimdi benim kırk sigaram var. Bir günlük nafaka çıktı böylece.

Bize bunca şey düşmezdi aslında. Prusyalılarda bu cömertlik ne gezer! Biz bunu sırf bir yanılmaya borçluyuz.

İki hafta önce nöbet değiştirmek üzere ileri hatta geçmemiz gerekmişti. Bulduğumuz kesim sakindi az çok; bu yüzden iaşe çavuşu, döneceğimiz gün için normal erzak almış, yüzelli kişilik bölük

ihtiyacını önceden hazırlamıştı. Ama tam da son günü uzun namlular, ağır toplarla karşılaşınca aldı bizi bir telaş: İngiliz topçusu, durmadan mevzilerimizi dövüyordu. Can kaybımız çok oldu, ancak seksen kişi dönebildik.

Eski yerimize gece vakti geldik. Şöyle bir de, rahat bir uyku çekmek için, yorgun bitik, hemen kıvrılıp yattık. Katczinsky'nin hakkı varmış: İnsan bol uyku uyuyabilse harb, hiç de fena değil hani! Cephede uykunun lafı olamazdı; sonra her seferinde iki hafta, az zaman da değildi doğrusu.

Öğlen oldu, tek tük barakalarımızdan çıkmaya başladık. Yarım saat sonra hepimiz aş

kablarımız elimizde, etrafa yağlı, besleyici kokular saçan seyyar mutfak cenaplarının önünde saf bağlamış bulunuyorduk. En önde en açlar vardı tabii: Kısa boylu Albert Kropp, en akıllımız olduğu için, onbaşımız Kropp. Sonra Müller V. okul kitaplarını hala yanında taşıyan, hususi imtihanların hayaliyle yaşayan, yaylım ateşlerinde fizik problemleri çözmeye çalışan Müller. Sonra Leer, subay kerhanelerindeki kızlara biten, top sakallı Leer; Leer bu kızların ipek kombinezon giymeleri, yüzbaşılar dahil üst subaylara çıkmadan önce yıkanmaları için ordudan emir aldıklarına yemin eder... Dördüncüsü benim, ben

Paul Baeumer. Biz dördümüz de ondokuz yaşındayız, dördümüz de aynı sınıfta talebe iken askere alındık.

Hemen arkamızda arkadaşlar var. Kara kuru bir çilingir olan Tjaden, biz akran, bölüğün en oburu. Yemeğe dal gibi oturur, gebe tahtakuruları gibi, şişgöbek kalkar.

— Hele Westhus, yine biz yaşta, turba işçisi, bir tayını rahatça alır bir avucuna ve sorar: Bilin bakalım, avucumda ne var?

Detering, bir köylü, tek düşüncesi çiftliğiyle karısıdır. Nihayet Stanislas Katczinsky; bizim grubun başı, canı pek, kurnaz, hinoğlu, kırk yaşında, toprak benizli, mavi gözlü, düşük omuzlu, tehlikeli durumların, iyi

yemeklerin, kaytaracak yerlerin kokusunu almada erbaptır Katczinsky.

Bizim manga, yemek kazanı önünde bir yılanbaşı olmuş, duruyordu. Sabırsızlanıyorduk. Aşçıbaşı oralı olmuyor, durmuş hala bekliyordu.

Sonunda Katczinsky seslendi ona: “Şu senin haşlama deposunu aç artık. Heinrich! Fasulye pişmiş be yahu!”

Aşçı, uyuklar gibi başını salladı: “Hepiniz tamam olun, bakalım!”

Tjaden sırttı: “Tamamız.”

Çavuş hala anlamıyordu. “İşinize geliyor, değil mi? Ya ötekiler nerde?”

“Onları bugün sen doyurmayacaksın. Ya seyyar

hastanede, ya da mezarda onlar.”

Aşçıbaşı, durumu öğrenince beyninden vurulmuşa döndü, sallandı bir: “Bense yemeği yüzelli kişilik pişirmiştım.” dedi.

. Kropp, aşçının böğrünü dürtükledi: “Şu halde, nihayet iyice doyacağız, desene! Başla, haydii “

Birdenbire Tjaden'in kafasında bir şimşek çaktı. O sivri fare yüzü ışıldamaya başladı; gözleri kurnazlıkla ufalıyor, yanakları seğiriyordu; yaklaştı: “Yahu!” dedi. “O halde ekmeği de yüzelli kişilik aldın, ha?”

Çavuş, şaşırmış ve dalgın, başını salladı.

Tjaden, aşçının ceketini tuttu:

“Sucuk, sucuğu da mı?”

Domates kafa yine sallandı.

Tjaden'in çenesi titriyordu:

“Tütünü de mi?”

“Evet, hepsini!”

Tjaden ağzı kulaklarına vararak, çevresine bakındı: “Şans diye buna derler be! Öyleyse hepsi bizim bunların. Demek adam başına... dur hele ... öyle ya, çift tayın!”

Ama domates, canlanmıştı yine:

“Olmaz öyle şey!” dedi.

Şimdi bizler de keyfe gelmiş, öne doğru ilerlemiştik.

“Neden olmazmış, Havuçkafa?” diye sordu Katczinsky.

“Yüzelli kişinin istihkakı, seksen kişinin olamaz.”

“Sen görürsün!” diye homurdandı Müller.

“Yemek hadi neyse, ama geri kalanları seksen mevcuda göre verebilirim,” diye dayattı Domates.

Katczincky içerledi: “Cepheye gitmek istiyorsun galiba! Sen bunları seksen kişi için değil, ikinci bölük için aldın, anladın mı? Aldığın gibi de dağıtırsın. İkinci bölük biziz!”

Herifin üzerine yürüdük; zaten hiçbirimiz hoşlanmazdık ondan; siperlerde kaç kere onun yüzünden yemeğimizi çok geç, çok soğuk yemiştik; çünkü hafif tane ateşinde bile kazanı yakınlarla getirmeye korkar, bu yüzden de karavanacılarımız öteki bölüklerden

daha uzun bir yol yürümek zorunda kalırlardı. Birinci bölükteki Bulcke ne yaman oğlandı mesela. Bir kiler faresi gibi tombuldu ama iş başa düştü mü kazam en ö:q saflara kadar, alır, gelirdi.

Fitili almıştık; bölük komutanımız çıkagelmeseydi, yüzde yüz bir çingâr çıkacaktı. Komutan, tartışmanın sebebini sordu: “Evet,” dedi şöylece, “dünkü kaybımız büyük oldu...”

Sonra kazana baktı: “Fasulye de pek nefise benziyor.”

Domates, başını salladı: “Hem eti var, hem de yağı!” dedi.

Teğmen bize baktı. Ne düşündüğümüzü biliyordu. Başka şeyler de biliyordu; çünkü bölüğe

çavuş olarak gelmiş, aramızda yetişmişti. Kazanın kapağını tekrar kaldırdı, kokuyu içine çekti. Giderken: “Bana da bir tabak doldur, getir!” dedi. “Ne varsa onları da pay et! Hepsini verebiliriz.”

Domates afallamıştı. Tjaden, onun etrafında zıplayıp duruyordu.

“Senden çıkmıyor ya! Bak hele, ambar müdürü müsün sen? Başla haydi, koca şişko, sayarken de yanılma ha...”

“Yıkıl şuradan!” diye kızgın soludu Domates. Kafası işlemiyordu; aklı almıyor, dünyayı anlamıyordu artık. Her şeye boş verdiğini göstermek istercesine, gönlünden koptu, adam başına ikiyüzellişer

gram yapma bal bile dağıttı.

Bugün, sahiden de iyi bir gün. Posta bile geldi, hemen herkese birkaç mektup, gazete getirdi. Şimdi barakalar gerisindeki çayıra gidiyoruz. Kropp'un koltuğunda bir margarin fiçisinin yuvarlak kapağı.

Çayırın sağ kenarında bir büyük umumi hela yapılmış; üzeri örtülü, sağlam bir yapı. Ama henüz her şeyin püf noktasını öğrenememiş acemi erlere göre bir yer burası. Bizler daha iyisini ararız. Nitekim, aynı maksat için yapılmış birer kişilik kutular da var yer yer. Bu kutular, dörtköşe, temiz; sırf tahtadan yapılmış, dört tarafı da kapalı, oturacak yerleri mükemmel ve rahat şeyler. Sağlı sollu

birer kulpları da var, oradan oraya taşınabilirler de.

Biz üç kişi bir çevre oluyor, rahatça kuruluyoruz bunlara. İki saatten önce kalkmayız kutulardan.

İlk zamanlarda, kışlada acemi erken, umumi helaya gitmek zorunda kaldıkça nasıl sıkıldığımızı hala hatırlarım. Kapıları yoktu bu helaların; yirmi kişi bir vagonda gibi yanyana oturur. Bir bakışta yirmisini de görmek mümkündür; öyle ya, askerin daima göz altında bulunması gerek.

O gün bugün, o azıcık utancı yendiğimiz gibi, çok şeyler de öğrendik. Zamanla daha nelerin ustası olmadık ki!

Fakat burada, açıkta bu iş bir zevk adeta. Önceleri bu gibi şeylerden ne diye çekinirmişiz, anlamıyorum; bunlar da yemek içmek gibi tabii şeyler madem? Bu işler gözümüzde büyümeseydi, bizim için yepyeni hadiseler olmasaydı böyle Üzerlerinde bilhassa durmaya lüzum kalmazdı belki. Başkaları bunlara çoktan alışmışlardı.

Herkesten çok askerler, mide ve hazım işleriyle canciğerdirler. Askerin kelime hazinesinin dörtte üçü, mide ve hazım terimleridir. Gerek en yüce sevinçlerinin, gerekse en derin öfkelerinin ifadesi, özde bu iki şeye dayanır. Düşünceyi o derece derli toplu ve açık, bir başka yoldan

ifade imkansızdır. Evlerimize dönünce aile ve öğretmenlerimiz, istedikleri kadar şaşırırsınlar, burada ortak dil bu işte!

Bizim için bütün bu işler, ister istemez meydana oluşları neticesi, bir masumluk karakteri kazanmıştır. Dahası var: Bunlar bize öyle tabii gelir ki, kazanılması garanti bir skat oyunu oynanır gibi gayet rahat yapılır. Çeşitli gevezelikler için “hela yarenliği” sözü boşuna doğmamıştır: Neferler arasında buraları sohbet köşeleri, ahbap meclisleri yerini tutar.

Şu anda beyaz çini döşeli lüks kabinelerdekinden daha rahat hissediyoruz kendimizi. Oralar temiz

ve sıhhidir sadece, ama burası güzel ve hoş.

Düşünceden, kaygıdan uzak, güzelim saatlerdir bu saatler. Başımızın üstünde mavi gök. Ufukta ışıltılı sarı, bağlı balonlar; uçaksavar mermilerinin beyaz beyaz bulutları. Bir uçağın peşine düştükleri vakit, zaman zaman bir demet gibi yükseklere fırlamaktalar.

Cephenin boğuk uğultusunu, sadece, çok uzaklarda bir gök gürültüsü gibi duyuyoruz. Eşek arılarının vızıltısı bastırıyor o gürültüyü.

Dörtbir yanımız çiçek açmış çayır. Otların incecik püskülleri sallanıyor; siyah benekli beyaz kelebekler pır pır

yaklaşıyor; yaz sonlarının ılık,
yumuşak rüzgarında süzülüyorlar.
Mektupları, gazeteleri okuyor,
sigaralarımızı tütürüyoruz;
kasketlerimizi çıkarıyor, yanımıza
koyuyoruz; rüzgar saçlarımızla
oynuyor, sözlerimiz,
düşüncelerimizle oynuyor.

Işıl ışıl, kırmızı gelinciklerin
ortasında üç kutu...

Margarin fiçisinin kapağını
dizlerimize koyuyoruz. Skat oyunu
için altlık, tamam. iskambil kağıtları
Kropp'da. Gayet iyi bir oyundan
sonra bir parti de pırafa çeviriyoruz.

Barakalardan doğru bir akordeon
sesi geliyor. Arada kartları bırakıyor,
bakışıyoruz. Birimiz: "Ya hu

çocuklar...” diyor, yahut: “işimiz ayaz olabilirdi...” Ve bir an susuyoruz. içimizde kuvvetli, gizli bir duygu var; her birimiz bunu duyuyoruz; öyle fazla kelimeye ihtiyacı yok bu duygunun. Biz bugün bu kutuların üstünde oturamayabilirdik; kıl kalmıştı buna. Her şeyin yeni ve kuvvetli oluşu, işte bu yüzden. Kırmızı gelincik, iyi yemek, sigaralar, yaz rüzgarı.

Kropp soruyor: “Kemmerich’i tekrar gören var mı?”

“St. Joseph’de yatıyor!” diyorum. Müller, onun kalçasından vurulmuş olduğunu, bu sayede evine gidebileceğini söylüyor.

İkinci üzeri Kemmerich'i ziyarete

karar veriyoruz.

Kropp, cebinden bir mektup çıkarıyor: "Kantorek'in sizlere selamı var."

Gülüşüyoruz. Müller sigarasını fırlatıyor: "Burada olmalıydı ki!" diyor.

Kantorek, bizim sınıfın öğretmeniydi; kuyruklu ceketi gri, suratı fare yüzü gibi sivri, kısa boylu, sert bir adam. "Klosterberg canavarı" Himmelstoss Çavuş boyunda aşağı yukarı. Dünyanın başına felaketlerin, çokluk böyle bücür adamlar yüzünden gelmesi, ne garip! Bu

gibiler boylu boslulardan daha enerjik, daha sinir olurlar. Ufak tefek bölük komutanlarına düşmekten ben daima çekinmişimdir. Böyleleri çok kere dehşetli zalimdirler.

Kantorek, beden eğitimi derslerinde bizlere öyle nutuklar çekti ki, bütün sınıf tabur olup onun komutasında Şubeye gittik, askere yazıldık. Onun o hali hala gözümün önündedir: Gözlüğünün camlan gerisinden parıltılı gözlerle bizi süzmüş, heyecanlı bir sesle sormuştu: “Gidiyoruz, değil mi, arkadaşlar?”

Bu öğretmenlerin duyguları çok kere yelek ceplerinde hazırdır; derslerde ders gibi verirler bunları.

Ama biz o zamanlar böyle şeyleri tasa etmezdik kendimize.

Yalnız, içimizden biri duraklıyor, bizimle gelmek istemiyordu: Jozef Behm, şişman, sevimli bir çocuk. Ama sonunda razı oldu, başka türlü de yapamazdı zaten. Belki daha birçokları onun gibi düşünmüşlerdi; ama hiçbiri katılmamazlık edemezdi; çünkü bu sıralarda anneler babalar bile hemen korkak damgasını yapıyorlardı insana. Ne yapalım ki, insanlar farkında değillerdi işin. Akılları erenler fakir, basit kimselerdi aslında. Bu gibiler savaşa bir felaket gözüyle bakarlarken, tuzu kuru olanlar sevinçten uçuyorlar, harbin herkeslerden önce asıl kendilerine

zarar getireceğini hiç düşünmüyorlardı.

Katczynsky, bunun okumuşluktan ileri geldiğini iddia eder; tahsil, insanı aptallaştırır, der. Kat ne söylediye, düşünmüş de söylemiştir.

Gariptir, ilk ölenlerden biri oldu Behm. Bir hücumda gözlerine bir mermi saplandı, öldü sanıp bıraktık onu oracıkta. Alıp getiremezdik, çünkü apar topar geri kaçıyorduk. Öğleden sonra birdenbire seslendiğini duyduk; ta ilerde sürünmekte olduğunu gördük. Demek bayılmıştı sadece. Gözleri hiç görmediği, acıdan çılgına döndüğü için kendini gizlemeden ilerliyordu; biz kurtarmaya gidemedik, karşı

taraftan vurdular.

Bu olayla Kantorek, birbirine bağlanamaz şüphesiz. Bu da suç olursa ne kalır dünyadan geriye? Kantorek gibi daha binlercesi, kendilerini hiç sıkıya sokmadan en mükemmeli yaptıklarına emindirler. Ama onların iflası da, işte bu noktada bizim için.

Onlar onsekiz yaşındaki bizleri yetişkinler dünyasına; çalışma, vazife, kültür, ilerleme dünyasına; geleceğin dünyasına ileten yol göstericiler olmalıydılar. Biz zaman zaman, onları alaya aldık, onlara ufak tefek oyunlar oynadık, ama temelde inanıyorduk onlara. Daha geniş bir anlayış, daha insanca bir bilgi, düşüncelerimizde,

temsilcileri oldukları otorite kavramıyla birleşiyordu. şu var ki, gördüğümüz ilk ölü, bizdeki bu inancı paramparça etti. Yaşımızın onların yaşından daha saygıdeğer bir yaş olduğunu anladık; onlar bizden sadece laf ebeliğinde, becerikli oluşta üstündüler. İlk yayılım ateş, bize onların yanlışını gösterdi; onların bize öğrettikleri dünya görüşü, bu bombardıman karşısında yıkılıverdi.

Onlar hala yazıp söylerlerken, biz hastaneleri, can çekişenleri görüyorduk; onlar devlete hizmeti en büyük fazilet diye vasıflandırırken biz artık ölüm korkusunun daha baskın olduğunu anlamış bulunuyorduk. Ama yine de isyan

etmedik, askerden kaçmadık, korkak olmadık. Bütün bu sözleri' onlar öyle bol kullanıyorlardı ki! Biz vatanımızı onlar kadar seviyor, her hücumda cesaretle ileri atılıyorduk. Ama şimdi ayırdediyoruz; birdenbire görmeyi öğrendik, onların dünyalarından hiçbir şey kalmadığını gördük. Ansızın, korkunç bir şekilde, yapayalnız bulduk kendimizi; ve bu işi bir başımıza halletmek zorunda kaldık.

Kemmerich'e gitmeden önce eşyalarını topluyoruz; yolda ona lazım olur.

Seyyar hastanede büyük bir kaynaşma var; her zamanki gibi asitfenik, irin ve ter kokusu. Barakalardan bazı şeylere alışık olduğu halde, burada, yine de iflahı kesiliyor insanın. Ona buna Kemmerich'i soruyor, yattığı koğuşu buluyoruz. Kemmerich, yüzünde zayıf bir sevinç ve kesik bir heyecan ifadesi, bizi karşılıyor. Bayginken saatini çalmışlar.

Müller başını sallıyor: “Ben sana her zaman demez miydim, öyle güzel saati yanına alma diye!”

Müller biraz patavatsızdır, hep haklı çıkmak ister. Yoksa çenesini tutardı; çünkü Kemmerich'in bu koğuştan bir daha sağ

çıkamayacağını herkes görüyordu. Saatini bulmuş, bulmamış, hepsi bir; hatta bulup evine yollasalar bile!

“Nasılsın, Franz?” diye soruyor Kropp.

Kemmerich boynunu büküyor: “Eh... Yalnız, ayağım dehşetli sancıyor.”

Yatağına bakıyoruz. Bacağı tel bir sepet içinde: Üstünde yorgan kümbet gibi yüksek. Müller'in baldırını dürttüm. Bakıcıların bize dışarıda söylediklerini Kemmerich'e yetiştirebilirdi: Kemmerich'in bacağı yoktu artık! Kesmişlerdi.

Hali korkunç Kemmerich'in: Benzi solgun sarı; yüzünde şimdiden, belki yüz kere gördüğümüz için çok iyi

bildiğimiz o yabancı çizgiler. Aslında çizgi değil bunlar, birer işaret. Derinin altında hayatın nabzı atmıyor artık; dirilik vücudun ta kenarlarına itilmiş, sürülmüş çoktan; içten içe ölüm çalışıyor, gözlere artık ölüm hakim. Arkadaşımız Kemmerich işte şuracıkta yatıyor; daha az zaman önce bizimle at eti kızartmış, mermi çukurlarına çömelmiş Kemmerich. Henüz kendisi, ama yine de artık o Kemmerich değil. Üst üste çekilmiş fotoğraflar gibi, silik ve belirsiz resmi. Sesi bile küller altında.

Cepheye gelişimizi hatırlıyorum: Onu istasyona şişman bir kadıncağız olan annesi getirmişti. Kadın durmadan ağlıyordu; yüzü

ağlamaktan ŐiŐmiŐ, kabarmıŐtı. Kemmerich onun bu halinden utanıyordu; çünkü o kadar insan içinde en az metin olanıydı annesi; bir yağ ve su yığını halinde eriyordu adeta. Benden medet umuyor, hep kolumu tutarak Franz'a göz kulak olmam için yalvarıyordu. Franz'ın yüzü de bir ocuk yüzü gibiydi hani, kemikleri yumuşacık. Nitekim dört hafta arka çantası taŐıdıktan sonra tabanları dümdüz oluverdi. Ama savaş meydanında kim kime!

“Artık evine gidebilirsin!” diyor Kropp. “İzine kalsaydı, daha birkaç ay beklemem gerekirdi.”

Kemmerich başını sallıyor. Ellerine bakmayı iim götürmüyor,

balmumu gibi elleri. Tırnakların altında siperlerin pislikleri duruyor, zehir gibi mor kara bu kirler, aklıma bu tırnakların daha da uzayacağı geliyor; Kemmerich son nefesini verdikten sonra da hortlaksı bodrum bitkileri gibi daha da uzayacağı. Tablo gözümün önünde: Tırnaklar tirbuşonlar gibi kıvrılıyor, uzadıkça uzuyorlar; onlarla birlikte, yarılan kafasında saçlar uzuyor, iyi topraklardaki otlar gibi, tıpkı onlar gibi; ah, nasıl olur.. ?

Müller eğiliyor: “Eşyalarını getirdik, Franz! “

Kemmerich eliyle işaret ediyor: “Yatağın altına bırakın.”

Müller bırakıyor. Kemmerich yine

saatten söz açıyor.

Şüphelendirmeden onu nasıl yatıştırırsak acaba?

Müller, elinde bir çift pilot çizmesi, yine doğruluyor. Yumuşak, san deriden yapılmış, dizlere kadar gelen, yukarisından bağlanan çok güzel İngiliz çizmeleri bunlar. Herkesin aradığı bir şey. Müller bakıp bakıp hayran oluyor, çizmelerin tabanlarını kendi hantal postallarınının tabanlarına dayıyor, soruyor: “Bu çizmeleri de götüreceksin, Franz?”

Üçümüz de aynı şeyi düşünüyoruz: İyileşse bile, ancak tekini kullanabilir, şu halde, ona hiç lüzumu yok bunların. Bu durumda bunların burada kalması çok yazık!

Çünkü Kemmerich ölür ölmez sıhhiyeler iç ederler şüphesiz.

Müller tekrarlıyor: “Çizmeleri burada bırakmayacak mısın?”

Kemmerich bırakmak istemiyor. Bunlar onun en sevdiği şeyler.

Müller yine bir teklifte bulunuyor: “O halde değişelim. Burada böyle şeyler lazım olur.”

Ama Kemmerich hiç oralı olmuyor.

Müller'in ayağına basıyorum; güzelim çizmeleri duraklayarak tekrar yatağın altına bırakıyor.

Daha bazı şeyler konuşuyor, sonra da vedalaşıyoruz. “Hoşça kal, Franz!”

Ben yarın yine geleceğimi vadediyorum. Müller de aynı şeyi

söylüyor; akli fikri çizmelerde kaldığı için tetikte olmak istiyor.

Kemmerich inildiıyor. Ateşi var. Dışarda bir sıhhiye erini durduruyor, Kemmerich'e bir iğne yapmasını söylüyoruz.

Sıhhiye: “Olmaz!” diyor. “Herkeseye yapmaya kalkarsak fiçılarla morfin lazım.”

“Subaylara koşarsın ama!” diyor Kropp, içerlemiş.

Ben hemen araya giriyor, adama önce bir sigara uzatıyorum. Alıyor. Sonra soruyorum: “Hem sen iğne yapabilir misin? .. “

Sözüme alınıyor: “Yapamazsam bana ne diye soruyorsunuz? ..”

Eline birkaç sigara daha

tutuşturuyorum: “Ne olur, hatırımız için...”

“Pekala!” diyor. Kropp onunla beraber içeri giriyor, adama güvenmediği için gözleriyle görmek istiyor. Biz dışarıda bekliyoruz.

Müller yine çizmelerden söz açıyor: “Bana öyle uyar ki bu çizmeler. Bu salapuryaların içinde ayacıklarım boyuna su topluyor. Kemmerich yarına çıkar da bizim bölük hizmeti bitene kadar dayanır mı dersin? Bu gece ölecek olursa, çizmeleri hava görürüz.”

Albert dönüp geliyor. “Ne dersiniz, acaba..?” diye soruyor.

“Yolcu!” diye kesip atıyor Müller. Barakalarımıza dönüyoruz. Yarın

Kemmerich'in annesine yazmam gereken mektubu düşünüyorum. Üşüyorum, biraz şnaps olsa da içsem! Müller otları koparıyor, ağzına alıp çiğniyor. Küçük Kropp birden fırlatıyor sigarasını, tepinir gibi çiğniyor boyuna sigarayı; yüzü allak bullak, perişan etrafına bakmıyor, kekeliyor: “Boktan işler, çok boktan işler!”

Yürüyoruz uzun zaman. Kropp yatıştı. Bildiğimiz bir şey bu. Cephe tutarağı, herkesi yoklar bir kere.

Müller, ona soruyor: “Kantorek sana ne yazıyor?”

Gülüyor Kropp: “Biz demir gibi gençlermişiz! “ Her üçümüz öfkeyle gülüyoruz. Kropp küfrediyor;

konusabildiği için memnun.

Evet, işte böyle düşünüyorlar, yüz binlerce Kantorek böyle düşünüyor! Demir gibi gençler! Gençler! Bizler yirmiden yukarı değiliz. Ama genç miyiz? Genç ha? Gençlik gerilerde kalalı hanidir. Bizler, yaşlanmış kimseleriz.

II

Evde bir yazı masası gözünde, “Saul” adında, başlanmış bir durumda bir yığın şiir bulunduğunu hatırlamam, garibime gidiyor. Bazı gecelerimi bunları yazmaya harcamıştım. Hemen hepimiz böyle şeylerle uğraşmışızdır; ama bu,

benim için öyle uzak bir hayal haline geldi ki, artık gözlerimin önünde canlandıramıyorum bile.

Buralara geldik geleli eski hayatımızla bütün bağlarımız kesildi de, biz buna seyirci kaldık. Gün oluyor; niçin, neden bu böyle, kavramaya çalışıyor, ama işin içinden çıkamıyoruz. Hele biz yirmisindekiler için bunlar bilhassa çapraşık şeyler. Kropp, Müller, Leer ve benim için; Kantorek'in demir gibi gençler dediği bizler için ... Bizden yaşlılar, hepsi, geçmişlerine sınımsız bağlıdırlar; onların çoluk çocukları var; meslekleri, kazançları var; onlar öyle kuvvetliler ki, savaş yıkamaz onları. Biz yirmisindekilerinse anneleri

babaları var sadece; bazımızın da birer sevgilisi. Çok bir şey değil bu. Çünkü biz yaştakiler üzerinde anne, baba etkisi çok zayıftır; kızlarınkı de henüz pek az. Bunlar da bir yana bırakılırsa çok bir şey kalmıyor bizlere: Biraz romantizm, birkaç amatörcü merak ve okul. Hayatımız daha öteye geçmiyordu. Şimdiyse hiçbiri yok.

Kantorek olsa, henüz hayatın eşiğindesiniz, derdi. Yalan da değil. Biz henüz kök salmamıştık; savaş selleri söktü, sürüdü bizi. Ötekiler, bizden yaşlılar için savaş bir duraklayıştır, onlar ileriye düşünebilirler. Ama bizi dört yandan sardı harb; sonunun neye varacağını

bilmiyoruz. Bildiğimiz, şimdilik,
yalnız şu: Öyle mahzun da olduğumuz
yok ama tuhaf ve melankolik bir
şekilde kabalaştık.

Müller, Kemmerich'in çizmelerini
almak isterse istesin; yine de, acı
karşısında böyle bir şey
düşünemeyecek bir kimse kadar
duyguludur pekala. O, bu durumu us'a
vurmasını biliyor sadece. Çizmelerin
Kemmerich'e şu kadarcık faydası
olacaksa, Müller onları nasıl ele
geçireceğini düşünmek şöyle dursun,
dikenli tel üstünde yalınayak yürür,
daha iyi. Ama ne var, bu çizmeler

Kemmerich'in hiç işine yaramaz da Müller güzelce giyebilir onları. Kemmerich ölmek üzere, çizmeler onun olmuş, başkasının olmuş farketmez ki! Bu böyle olunca da Müller ne diye peşine düşmesin çizmeler in? Bir sıhhiye erinden çok, onun hakkı bu çizmeler! Kemmerich'in ölümünü beklese iş işten geçer. İşte bundan ötürü Müller, pusu da şimdiden.

Biz, artık başka türlü düşünemez olduk, çünkü sahte. Yalnız gerçekler doğru, önemli bizim için. Hem sonra, iyi çizme binde bir bulunur.

Önceleri bu iş de böyle değildi. Şube'ye gittiğimizde yirmi kişilik bir sınıftık biz. Bir kısmımız ilk defa, kışla avlusuna girmeden bir arada güle oynaya traş olan yirmi delikanlı. Gelecek için kesin planlarımız yoktu; bir hayat tarzı denebilecek şekilde pratik bir meslek düşüncesi pek azımızda belirmiş bulunuyordu; buna karşılık, hayata da, savaşa da idealize eden, adeta romantik bir karakter katan müphem birtakım fikirlerle doluydu kafamız.

On hafta askerlik eğitimi gördük, bu süre içinde on yıllık okul hayatındakinden daha kesin bir biçime sokulduk. Parlatılmış bir düğmenin dört ciltlik bir

Schopenhauer'dan daha önemli olduğunu öğrendik. Önce şaşkınlık, sonra öfke, nihayet umursamazlık içinde burada zekanın değil, ayakkabı, fırçasının, düşüncenin değil sistemin, hürriyetin değil tali mi n sözü geçtiğini anladık. Biz güle oynaya, canla başla asker olmuştuk; ama onlar hevesimizi kırmak için ellerinden geleni yaptılar. Aradan iic hafta geçince kolu şeritli bir postacının; üzerimizde önceleri annelerim izin, babalarımızın, öğretmenlerini izin, Eflatun'dan Goethe'ye kadar bütün bir kültür çevresinin etkisinden daha üstün bir otorite olduğunu artık anlamıştık. Genç, uyanık gözlerimizle,

öğretmenlerimizin öğrettikleri klasik vatan kavramının burada şimdiki halde gerçeklere uyduğunu, insanın en değersiz uşaklardan bile beklenmeyecek derecede kişiliğinden vazgeçtiğini gördük. Selam duruş, esas vaziyet, merasim geçişi, tüfek as, sağa dön, sola dön topuk vur, küfür, azar, binlerce eziyet! Biz görevimizi başka türlü düşünmüştük; bir de baktık ki, kahramanlığa, sirk atları gibi yetiştiriliyoruz. Ama çabuk alıştık. Hatta bu şeylerin bir kısmının çok lüzumlu, ama bir kısmının da pek lüzumsuz olduğunu öğrendik. Asker milleti, bitirimidir bunları anlamakta.

Bizim sınıfı, üçer dörder,
mangalara dağıttılar. Friesland'lı
balıkçılar, köylüler, işçiler, esnaflarla
hemencecik ahbab olduk. Kropp,
Müller, Kemmerich ve ben,
dokuzuncu mangaya düşmüştük.
Himmelstoss Çavuş'un mangasına.

Kışlanın en kırıp geçen adamıydı
bu; kırıcılığıyla da övünürdü. Bodur,
tıknaz bir herif; oniki yıllık hizmeti
var, kızıl, kıvrıcık bıyıklı, sivilken
müvezzilik yaparmış. Bizim sessizce
direndiğimizi sezdiği için, Kropp'u,
Tjaden'i, Westhus'u ve beni bilhassa
gözüne kestirmişti.

Bir sabah, ondört kere yatağını
yaptım. Her seferinde bir kusur

buluyor, bozuyordu. Yirmi saat didinerek aralıklarla tabii Nuh nebi'den kalma, taş gibi katı bir çift çizmeyi yağlıya yağlıya öyle yumuşattım ki, Himmelstoss bile artık mırın kırın edecek bir tarafını bulamadı. Emri üzerine bir diş fırçasıyla koğuşu ovdum, temizledim, Kropp'la ben elimizde bir el fırçası, bir de küçük faraş, kışla avlusunun karlarını temizlemeye koyulduk. Tesadüf, bir teğmen çıkagelip de bizi geri göndermese, Himmelstoss'u da bir güzel paylamasaydı, soğuktan kakırdayana kadar dayanacaktık hani. Ne yazık ki, bunun sonu sadece şu oldu: Himmelstoss bize büsbütün düşman kesildi. Ben dört hafta her

pazar ard arda nöbet tuttum, bir o kadar da koğuş hizmeti gördüm. Tam teçhizatla, elimde tüfek, nadas edilmiş, kaygan, ıslak bir tarlada: Fırla, marş, marş! Yere yat! talimleri yaptım, sonunda bir çamur yığını halinde yere yıkıldım. Dört saat sonra Himmelstoss'a eşyalarımı gösterdim adamakıllı temizlemiştim ama ellerim de ovmaktan kan içinde kalmıştı. Kropp, Westhus ve Tjanden'le keskin ayazda eldivensiz bir çeyrek saat hazır ol durduk. Çıplak parmaklarımız buz gibi tüfeğin namlusuna yapışmıştı; bir yanlışımızı yakalamış olmak için azıcık kımıldamamızı bekleyen Himmelstoss, etrafımızda dönüyor,

bizi kolluyordu. Gecenin ikisinde, sekiz kere, don gömlek, kışlanın en üst katından aşağıya, avluya koştum. Çünkü donum, çamaşırlarımızı katlayıp koyduğumuz taburenin kenarından bir iki santim dışarı taşmıştı. Nöbetçi çavuş Himmelstoss da benimle beraber koşuyor, mahsus ayaklarıma basıyordu. Süngü talimlerinde ben hep Himmelstoss'la çarpışmak zorunda kaldım. Benim elimde ağır bir demir çubuk, onun elinde kullanması kolay bir tahta süngü bulunuyor, bu sayede kollarımı çürük, bere içinde bırakması işten bile olmuyordu. Ama ben de bir seferinde öyle kızdım ki, gözüm dönmüş, saldırdım üzerine, karama

bir vuruş vurdum, yere yıkılıverdi. Şikayete kalkışınca bölük komutanı alay etti, onunla: "Sen de dikkatli ol!" dedi. Malını biliyor, Himmelstoss'un çürük tahtaya basmış olmasından o da memnun görünüyordu. Barfiks demirine tırmanmakta usta olmuştum, dizlerimi bükmekte de kimse benimle boy ölçüşemiyordu. Sesini işitir işitmez ürkerdik ama bu yabanın sürücü beygirine de boyun eğmemiştik.

Kropp'la ben bir pazar günü, konak yerinde, bir çubuğa taktığımız hela kovalarını avlunun ötesine taşıyorduk: Himmelstoss iki dirhem bir çekirdek giyinmiş, gezmeye gidiyordu. Yanımızdan geçerken

durdu: “Nasıl?” dedi. “Bu iş hoşunuza gidiyor mu?” Sendeleme numarası yaptık; kovayı bacaklarından aşağı boca ediverdik. Deliye döndü, ama bizim de artık buramıza gelmişti doğrusu.

“Bunun sonu kalebentlik!” diye bağırdı.

Kropp boşaldı: “Ama” dedi, “Önce sorguya çekerler bizi. O zaman da bizim söyleyeceklerimiz vardır elbet.”

“Bir çavuşla bu ne biçim konuşma!” diye gürledi Himmelstoss. “Siz kaçırdınız galiba! Çok beklersiniz sorsunlar diye! Ne diyeceksiniz bakalım?”

Hazır ol durumuna geçerek: “Bay

Çavuş hakkında bildiklerimizi söyleyeceğiz.” dedi Kropp.

Himmelstoss durumu kavradı ne de olsa; bir şey demeden çekildi. Uzaklaşırken homurdanıyordu: “Ben de bunun acısını çıkarmazsam...” Ama borusunu öttüremezdi artık. Sürülmüş tarlada yere yat fırla, marş, marş! denemesine kalkıştı tekrar. Ne derse yapıyorduk; emir emirdi, yapmak gerekirdi. Ama biz bu emirleri öyle ağırdan alarak uyguluyorduk ki, Himmelstoss ne yapacağını bilemez oluyordu. Keyfeder gibi diz çöküyor, sonra kolumuzu uzatıyor, sonra... Biz daha bu işi bitirmeden, v, öfkeden kudurarak bir başka komuta

geçiyordu. Biz daha terlememiştik, bağırmaktan onun sesi kısıldı.

Sonunda bizi kendi halimize bıraktı. Bizim için hala rezil köpekler diyordu ama sözlerinde bir çekinme de vardı hani.

Aklı başında, kibar çavuşlar da çoktu tabii; hatta böyleleri çoğunluklardılar. Ama hepsi de her şeyden önce hurda yurt topraklarındaki rahat görevlerinde mümkün mertebe uzun müddet kalmak istiyor, bu ise yalnız, acemi erlere karşı sert davranmakla mümkün olabiliyordu.

Bizim de payımıza, galiba kışla meydanı nezaketinin en üstün derecesi düşmüştü; öfkeden

kudurduğumuz zamanlar oldu, içimizden bazıları bu yüzden hastalandılar, hatta Wolf zatürreeden öldü. Ama teslim olsaydık kendimize karşı gülünç düşerdik. Sert itimatsız, merhametsiz, kinci, kaba olduk. Fakat isabet, çünkü bizde de bu nitelikler eksikti zaten. Bizi bu talim devresinden geçirmeden siperlere yollasalardı çoğumuz aklımızı oynatırdık garanti.

Bizi bekleyen akıbeta, böylece hazırlanmış oluyorduk.

Kırılmadık, alıştık. Başka bazı şeylere katlanmamızı güçleştiren yirmi yaşımız, bu işte bize yardım etti. Ama en önemlisi, içimizde sağlam, pratik bir dayanışma

duygusunun belirmesi oldu. Bu
duygu, cephede harbin yarattığı
şeylerin en iyisini meydana getirdi:
Arkadaşlık!

Kemmerich'in yatağı yanında
oturuyordum. Kemmerich gittikçe
çöküyor. Sağda solda gürültü,
kıyamet. Bir hasta treni gelmiş,
gönderilebilecek yaralıları
ayırıyorlar. Doktor, Kemmerich'in
yanından geçip gidiyor, Kemmerich'e
bakmıyor bile.

“Sen bir dahaya, Franz!” diyorum.
Dirseklerine dayanarak,
yastıkların arasında doğruluyor:

“Bacağı mı kesmişler.”

Demek, nihayet biliyor. Başım la tasdik ediyor, cevap veriyorum: “Bu kadarına şükret!”

Susuyor.

Konuşmaya devam ediyorum: “İki bacağın da gidebilirdi, Franz! Wegeler sağ kolunu kaybetti, o daha kötü ya! Hem sen evine de döneceksin.”

Yüzüme bakıyor: “Acaba?”

“Tabii!”

Tekrarlıyor: “Acaba?”

“Elbette, Franz. Ameliyat sarstı seni, hele biraz canlan.”

Yaklaşmam için işaret ediyor; eğiliyorum, fısıldıyor: “Hiç ümidim yok.”

“Böyle saçma konuşma Franz, şu birkaç gün içinde sen de göreceksin ya! Hem ne çıkar, bir bacak kesilmekle? Ona varıncaya kadar burada daha neleri düzeltmiyorlar!”

Bir elini kaldırıyor: “Şu parmaklara bak.”

“Ameliyat oldun, tabii! Bol yemek ye, hemen toplarsın. Yemekleriniz iyi mi?”

Bir tabak gösteriyor, yemeğin yansı yenmemiş. Kızıyorum: “Franz, yemelisin. Her şeyin başı yemek. Hem buranın yemekleri de iyi pekala!”

Eliyle reddediyor. Bir zaman sonra, yavaşça: “Ben orman memuru olmak istiyordum,” diyor.

“Yine de olursun!” diye teselli ediyorum. “Şimdi mükemmel takma organlar yapıyorlar; bacağın kesik mi değil mi farkında bile olmazsın. Kaslara takıyorlar. Takma ellerle insan hatta parmaklarını bile oynatıyor, çalışıyor yazı yazıyor. Hem sonra her gün yeni yeni buluşlar çıkıyor ortaya.”

Kemmerich, bir zaman sessiz yatıyor, sonra: “Çizmeleri götür, Müller'e ver!” diyor. .

Peki anlamına başımı sallıyor, ne söylesem de onu neşelendirsem diye düşünüyorum. Dudakları silinmiş, erimiş adeta; ağzı pörsümüş, alın, elmacık kemikleri ileri fırlamış. iskelet çıkıyor ortaya. Gözler

şimdiden içeri göçmüş. Bir iki saat sonra tamam.

Bu halde gördüklerimin ilki değil Kemmerich; ama biz beraber büyüdük, böyle olunca iş değişiyor. Ben kompozisyon ödevlerimi ondan kopya ederdim. Okulda çok zaman, kol uçları sıralara sürtünmekten parlamış, kahverengi, kemerli bir elbise giyerdi. İçimizde, barfikste tam dönüş yapan tek kişi de oydu yine. O, bu dönüşü yaparken saçları ipekler gibi yüzünde uçuşur. Kantorek onunla iftihar ederdi. Ama sigara içemezdi, sigara Kemmerich'e dokunurdu. Ak paktı derisi, bir kıza benzerdi adeta.

Çizmelerime baktım. Kocaman,

kütük gibi. Pantolon paçaları girmiş içlerine; ayakta dururken, bu geniş boruların içinde insan iri yarı, güçlü görünür. Ama yıkanmaya gidip de soyunduk mu, birdenbire çöp gibi bacaklarımız, dar omuzlarımız meydana çıkıveriyor. Biz o zaman asker değiliz artık, adeta çocuk gibi kalırız, arka çantası taşıyabileceğimize inanmaz kimse. Çıplakken tuhaf bir hal yaşarım; çıplakken siviliz, kendimizi sivil hissediyoruz bayağı.

Franz Kemmerich yıkanırken bir çocuk gibi zayıf nahif görünürdü. Şimdi işte şurada yatıyor, niçin ama? Bütün dünyayı şu yatağın başına toplamalı, demeli ki: — İşte Franz

Kemmerich ondokuz buçuk yaşında;
ölmek istemiyor, kurtarın onu!

Düşüncelerim içiçe giriyor.

Asitfenik ve kangren yüklü bu hava
ciğerlerimi balgamla sıvıyor, boğucu,
duruk bir pelte gibi.

Ortalık kararıyor. Kemmerich'in
yüzü perde perde soluyor, bu yüz
yastıklardan doğru beliriyor, öyle
solgun ki, parılıyor. Ağız kımıldıyor
hafif. Yaklaşıyorum. Fısıldıyor:

“Saatimi bulursanız evime gönderin.”

İtiraz etmiyorum. Artık faydası
yok. Onu inandırmak imkansız.

Elimden bir şey gelmiyor, pek
biçareyim. Şakakları göçmüş bu alın,
yalnız dişleri kalmış bu ağız, bu çıkık
burun! Sonra evinde ağlayan o

şışman kadın, mektup yazmak zorunda olduğum o kadın. Ah, şu mektubu olsun yazabilsem!

Hastanenin adamları, ellerinde şişeler, kovalarla geçiyorlar. Biri yaklaşıyor Kemmerich'e dikkatle bakıyor, yine uzaklaşıyor. Beklemekte olduğu belli, yatak lazım herhalde.

Franz'a sokuluyor, sanki bu onu kurtarırmış gibi, şunları söylüyorum: "Belki seni Klosterberg'deki dinlenme yurduna gönderirler, Franz, villaların ortasına? Pencereden tarlaları seyreder, ufuktaki çiftc ağaçları görürsün. Oranın en güzel zamanı şimdi; buğdaylar sararmıştır, akşam güneşinde tarlalar sedefe benzer. Ya balık avladığımız derenin iki

yanındaki kavaklı yol! Kendine bir akvaryum yapar, balık üretirsin. İstedğin zaman kimseye sormadan dışarı çıkar, gezersin. Hatta piyano da çalarsın istersen.”

Gölgede kalan yüzüne doğru eğiliyorum. Henüz nefes alıyor, hafifçe. Yüzü ıslak, ağlıyor. Abuk sabuk konuştum da iyi ettim sanki!

“Ama Franz ... “ Omzunu kavriyor, yüzümü yüzüne yaslıyorum. “Uyumak ister misin?”

Cevap vermiyor. Gözyaşları yanaklarından aşağı akıyor. Silmek isterdim, fakat mendilim çok kirli .

Aradan bir saat geçiyor. Dikkat kesilmiş, oturuyor, belki bir şey söyler diye yüzündeki kımıldayışları

kolluyorum. Ağzını açıp haykırsa keşke! Ama sadece ağlıyor, başı yana dönük. Annesinden, kardöşlerinden bahsetmiyor, hiç bir şey demiyor, hepsi çok gerilerde herhalde? O, şimdi ondokuz yıllık küçük ömrüyle yapayalnız ve ağlıyor, bu ömür onu bırakıyor çünkü.

Gördüğüm ayrılışların bende akıl komayan, en zor olanı bu. Tjaden'inki de korkunç olmuştu gerçi. O kaya gibi delikanlı feryatlar içinde annesini çağırmış, katılıp kalıncaya kadar, gözleri yuvalarından fırlamış, elinde bir süngü, doktoru yatağına yaklaştırmamıştı.

Birden inliyor Kemmerich, hırıldamaya başlıyor.

Yerimden fırlıyor, dışarı koşuyor, soruyorum: “Doktor nerde, doktor?”

Beyaz gömleği görünce sımsıkı tutuyorum: “Yetişin, Franz Kemmerich ölüyor!”

Doktor kendini kurtarıyor, oradaki bir hastabakıcıya soruyor: “Kimdir bahsettiği?”

Adam: “Yirmialtıncı yatak,” diyor. “Bacağı kalçadan kesilmişti.”

Doktor hırsından soluyor: “Bilir miyim hangisi; bugün beş bacak kestim.” Beni bir kenara itiyor, bakıcıya: “Siz bir bakın!” diyor, ameliyat salonuna koşuyor.

Hasta bakıcıyla giderken öfkemden titriyorum. Adam yüzüme bakıyor: “Sabahın beşinden beri

boyuna ameliyat!” diyor. “Rezalet!
Yalnız bugün onaltı ölüm, seninki
onyedinci, yirmiye bulur muhakkak.”

Gevşiyorum, birden artık hiç bir
şey yapamaz oluyorum, küfretsem
manası yok, yere yıkılıp bir daha asla
kalkmak istemiyorum.

Kemmerich'in başucundayız.
Ölmüş. Yüzü gözyaşlarıyla ıslak hala.
Gözleri yarı açık; boynuzlardan
yapılmış eski düğmeler gibi sarı bu
gözler.

Hastabakıcı böğrümü dürtüyor:
“Eşyalarını alacak mısın?”

Başımı sallıyorum.

Adam devam ediyor: “Hemen
kaldırmalıyız, bize yatak lazım.
Hastalar koridorlarda yatıyor.”

Kemmerich'in eşyalarını alıyor,
boynundan künyesini çözüyorum.
Adam maaş defterini soruyor. Yok.
Herhalde kalemdedir, diyor,
ayrılıyorum. Ardım sıra Franz'ı tutup
bir çadır bezine koyuyorlar.

Dış kapının önünde bir kurtuluş
gibi karanlığı ve rüzgarı
hissediyorum. Derin, alabildiğim
kadar derin nefes alıyorum; havayı
yüzümde, bu derece ılık ve yumuşak
duymuşluğum yoktu hiç. Kızlar, çiçek
açmış çayırlar, ak bulutlar
karmakarışık uçuşuyor kafamda.
Çizmelerimin içinde ayaklarım ileri
ileri gidiyorlar; daha hızlı yürüyor, .
koşuyorum. Yanımda askerler
geçiyor, ne dediklerini anlamıyorum

ama konuşmaları beni heyecanlandırıyor. Toprak, tabanlarımdan geçerek içime yayılan enerjilerle yüklü. Gece elektriklenmiş gibi çıtırdıyor; cephede trampet konserleri gibi boğuk gümbürtüler. Kollarım, bacaklarım kıvrılıp bükülüyor, mafsallarımı güçlü hissediyor, sık ve hızlı soluyorum. Gece yaşıyor, ben yaşıyorum. Yalnız midemde değil, bütün benliğimde bir açlık duyuyorum.

Müller, barakanın önünde beni bekliyor. Çizmeleri ona veriyorum. içeri giriyoruz; çizmeleri giyip deniyor, tam da ayaklarına göre.

Müller, stok azıklarını karıştırıyor, bana güzel bir baharlı sucuk ikram

ediyor. Rumlu sıcak çay da var.

III

İkmal kıtası geldi. Boşluklar dolduruldu, barakalardaki ot şilteler hemen işgal edildi. Bir kısmı kıdemli erler, ama yirmibeş acemi deposundan gönderilen yeni askerler. Bunlar bizden aşağı yukarı bir yaş genç çocuklar. Kropp beni dürtüyor: “Tosunları gördün mü?”

Başımı sallıyorum. Horozlanıyor, avluda traş oluyor, ellerimizi pantolon ceplerine sokuyor, acemileri süzüyor, kendimize kıdemli askerler gözüyle bakıyoruz.

Katczynsky de bize katılıyor,

beygir ahırlarından geçiyor, gaz maskesi ve kahve almakta olan ikmal erlerinin oraya gidiyoruz. En gençlerinden birine soruyor Kat: “Çoktandır yemeğe benzer bir şey yediğiniz yoktu, değil mi?”

Genç, yüzünü buruşturuyor: “Sabah şalgam ekmeği, öğlen şalgam haşlaması, akşam şalgam pirzolasıyla şalgam salatası.”

Katczynsky, erbapça ıslık çalıyor: “Şalgam ekmeği mi? Şansınız varmış yahu, şimdi talaş tozundan da ekme yapıyorlar. Ee, ne dersin, kuru fasulyeye? İster misin bir kepçe?”

Genç kızarıyor: “Alay etme!”

Katczynsky'nin cevabı: “Getir aş kabını!”

Merakla peşisıra gidiyoruz. Ot şiltesinin yanındaki bir fiçiya götürüyor bizi. Fıçı sahiden de yarıya kadar etli kuru fasulye dolu.

Katczynsky fiçinin önünde bir general gibi dikiliyor: “Aç gözünü, uzat elini! İşte Prusyalıların parolası!” diyor.

Şaşıırıyoruz. Soruyorum: “Vay canına, Kat, bunu da nerden buldun?”

“Domates kendi verdi güle oynaya. Üç tel paraşüt ipliğiyle değıştokuş ettik. Eeeeh, kuru fasulye soğukken de nefistir doğrusu.”

Gencin kabını tepeleme dolduruyor. “Bir dahaya,” diyor, “buraya aş kabınla gelirken sol elinde bir sigara, yahut çiğnemelik tütün bulunsun, anlaşıldı mı?”

Sonra bize dönüyor: “Size tütünsüz vereceğim tabii.”

Katczynsky'siz olamayız, çünkü altıncı duygusu vardır onun. Böylelerine her yerde rastlanır, ama onların o taraflarını önceden göremez kimse. Her bölükte böyle bir iki kişi bulunur. Benim tanıdıklarım içinde en şeytanı Katczynsky'dir. Mesleği galiba kunduracılık, ama ne önemi var, onun bilmediği iş yoktur ki! Onunla dost olmak iyi bir şey. Biz, Kropp'la ben onun dostlarıyız. Haie Westhus da yarı yarıya dostu sayılır. Fakat Westhus, Katczynsky'nin daha

çok sağ elidir; yumruğa bakan bir mesele mi halledilecek, Westhus, Kat'ın komutası altında çalışır, sonunda mükafatını görür tabii.

Mesela gece vakti hiç bilmediğimiz, duvarlarından gayrı her şeyi talan edilmiş yürekler acısı bir köye geliriz. Ufak, karanlık bir atölye konaklamamız için az önce üstünkörü hazırlanmıştır. İçinde karyolalar, karyola değil de sadece kerevetler, üzerine tel gerilmiş birkaç tahta lata vardır.

Tel örgü serttir. Altımıza serecek battaniyemiz de yoktur, elimizdekiler üstümüze örtmek içindir. adır bezleri çok incedir.

Kat bakar bütün bunlara, Haine Westhus'a: "Gel hele!" der. Tamamen yabancı olduğu köye dalar, giderler. Yarım saat geçer, çıkagelirler, kucakları tepeleme ot dolu. Kat bir beygir alım bulmuştur, ahırda ot. Artık sıcakça uyuyabiliriz, karnımız zil çalmasa!

Kropp, uzun zamandır buralarda bir topçu erine sorar: "Burada bir yerde kantin var mıdır?"

Beriki güler: "Kantin mi, ne kantini? Ekmek kabuğu dahi arama hurda!"

"Peki bu köyde artık hiç kimse oturmuyor mu?"

Topçu eri tükürür. "Yoo, var birkaç kişi. Ama onlar da bir mutfak

kazanı gördüler mi dolanıp
dilenirler.”

İş fena. Kemerini bir delik daha
sıkmak, sabahı beklemek gerek.

Ama bakarım Kat, kasketini
başına geçiriyor, sorarım: “Nereye
böyle, Kat?”

“Bir bakayım hele!” Alır başını,
gider.

Topçu eri pis pis sırıtır: “Bak
bakalım! Ağır taşıma, bir yerin
incinir.”

Ümitsiz, uzanır, düşünürüz:
Demirbaş komanyadan çöplensek mi
acaba? Fakat bu tehlikeli bir iş.
Çaresiz, biraz uyumaya çalışırız.

Kropp bir sigarayı ortadan böler,
yarısını bana verir. Tjaden milli

yemeğini anlatmaya koyulur: Domuz yağında pişmiş iri fasulye. İçinde kekik yoksa beş para etmez, der. Ama hepsinin beraber konması şart.

Patatesi, fasulyeyi, domuz yağını ayrı ayrı pişirmek asla caiz değil. Birisi homurdanır: “Hemen çeneni kapamayacak olursan seni ezer, kekik yaparım.” Bunun üzerine salonda ses kesilir. Şişe ağızlarında birkaç titrek mum yanmaktadır; arada bir, topçu eri bir tükürük fırlatır yere.

Biz biraz kestirmiş oluruz, kapı açılır, Kat görünür. Kendimi rüyada sanırım: Koltuğunda iki somun, elindeki kanlı kum torbasında beygir eti vardır.

Topçu eri piposunu ağzından

düşürür. Ekmeği eller: “Ta kendisi, sahiden, ekmek, hem de sıcak henüz!”

Kat fazla konuşmaz artık. İşte ekmeği getirdi ya, gerisi fasafiso! Ben eminim, onu bir çöle bıraksalar, bir saat içinde hurmasıyla, kızartmasıyla, şarabıyla bir akşam sofrası donatır Kat.

Haie'ye emreder: “Odun kır!”

Sonra ceketinin altından bir tava, cebinden bir avuç tuz, hatta bir topak yağ çıkarır. Hepsini düşünmüştür. Haie, yere bir ateş yakar. Boş atölye dehlizinde çıtır çıtır yanar ateş. Biz yataklarımızdan ineriz.

Topçu eri duraklar. Övsün mü Kat'ı, düşünür.

Överse ona da belki bir pay düşer.

Ama Kat ona bakmaz bile, hava alır topçu. Söylene söylene çeker, gider.

At etini yumuşatmanın yolunu bilir Kat. Eti hemen tavaya koymak olmaz, katılaştır. Önce bir miktar suda biraz haşlamak gerek. Ellerimizde çakılar, halka olup oturur, karnımızı doyururuz.

Böyledir Kat. Bir yerde bir yılda yalnız bir saat için biraz yiyecek bulunacaksa tam o saatte Kat, sanki bir ilhamla dürtülerek kasketini başına geçirir, çıkar gider, elinde pusulası varmış gibi, dosdoğru varır, o yiyeceği bulur.

Neler bulmaz ki! Hava soğuksa küçük sobalar, odun, kuru ot, saman, masa, sandalye; ama her şeyden önce

yiyecek. Akıl ermez bu işe, sanki yoktan var eder bütün bunları; insanın, sihirbazlığına inanası gelir. En parlak başarısı dört kutu ıstakoz bulması olmuştu. Ama ıstakoz yerine domuz yağı olsaydı daha iyiydi bizim için.

Barakaların güneşli yüzüne yan gelmiş, oturuyoruz. Katran, yaz ve terli ayak kokusu.

Kat yanımda oturuyor, çünkü yarenliğe bayılır. Tjaden, bir binbaşuya gevşek selam verdi diye bir öğleüstü bir saat selam tatbikatı yaptık. Kat bunu unutamıyor bir

türlü. “Dikkat et!” diyor. “Biz harbi kaybedeceğiz, çünkü selam vermesini mükemmel öğrendik.”

Kropp, pantolon paçalarını kıvırmış, yalınayak paytak paytak geliyor. Çoraplarını yıkamış, kurusun diye otların üzerine seriyor. Kat gökyüzüne bakıyor, sessizce yelleniyor, sonra dalgın dalgın fikir beyan ediyor: “Her fasulye tanesi, bir musiki nağmesi!”

Kat'la Kropp tartışmaya başlıyorlar. Tepemizde olan bir uçak savaşı için bir şişe birasına bahse giriyorlar.

Kat, bir ihtiyar cephe kurdu sıfatıyla, tekrar kafiyeli düşürdüğü görüşünde direniyor: “Aynı yemek,

aynı maaş Unutuldu gitti savaş!”

Kropp ise bir filozoftur, teklifi şu:
“Harb dediğın, halk şenliklerine
benzemeli bir nevi. Boğa
güreşlerindeki gibi çalgılı, bilekli
olmalı. İki memleketin bakanları,
generalleri banyo donlarıyla,
ellerinde sopalar, sahaya çıkıp
birbirlerine saldırmalıdır. Sağ kalan
hangi memlekettense, o millet garip
sayılmalı. Bu, hem daha basit, hem de
daha iyi. Burada onların yerine bizler
dövüşüyoruz.”

Teklif hoşumuza gidiyor. Derken
konuyu değıştiriyor, kışladaki
talimlere geçiyoruz.

Gözümüzün önünde bir sahne
beliriyor. Kışla meydanında, kızgın

bir ögle vakti. Kımıldamayan bir sıcaklık. Kışla binaları ölü gibi. Her şey uyuyor. Yalnız trampetçilerin egzersiz yaptıkları duyuluyor; bir tarafa toplanmışlar; acemice, monoton, ruhsuz çalıp duruyorlar. Üç sesli akorada gel: Öğlen sığağı, kışla meydanı, trampet talimi!

Kışlanın pencereleri boş ve karanlık. Birkaçın' da kurumaya bırakılmış keten donlar. İnsan odalara hasretle bakıyor. Odalar serindir.

Ey demir karyolalı, kareli yataklı, önleri dolaplı, tabureli loş, rutubetli koğuşlar, siz bile dileklerimizizin amacı olabiliyorsunuz! Bu Allah'ın kırlarında bayat yemek, uyku, tütün,

elbise kokulan dolu köşe
bucaklarınızla siz bile yurdu
hatırlatan masalımsı bir parıltı
oldunuz!

Katczynsky, büyük bir heyecanla,
renklendirerek tasvir ediyor o
koğuşları. Onlara dönebilmek için
neler vermeyiz ki! Hayalimiz
onlardan ötelere geçmeye cesaret
edemiyor zira...

Ah, o sabahlan nazari dersler. “98
modeli tüfeğin parçaları nelerdir?”
ikindileri beden eğitimi. “Piyano
çalanlar buraya. Sağa dön, mutfağa
patates soymaya!”

Hatıralarda mestiz. Kropp birden
gülüyor: “Löhne'de aktarma!” diyor.
Bizim çavuşun en sevdiği oyundu

bu. Löhne, bir aktarma istasyonudur. İzinli gidenlerimiz de arda şaşırmasınlar diye, Himmelstoss, koğuştta bize aktarma talimi yaptırır, Löhne'de bir yeraltı geçidinden ikinci trene nasıl gidileceğini öğretirdi. Karyolalar geçidi temsil ederlerdi, hepimiz karyolaların solunda hazır ol dururduk. Derken komut verilirdi: “Löhne’de aktarma!” Şimşek hızıyla hepimiz karyolaların altından sürünür öbür taraftan çıkardık. Bu talimi saatlerce yaptığımız olurdu...

Bu sırada Alman uçağı vuruluyor; bir kuyruklu yıldız gibi, dumandan bir bayrak içinde yete düşüyor. Kropp bir şişe birayı kaybetti; isteksizce parayı ödüyor.

Albert'in üzüntüsü yatışınca: "Hiç şüphesiz," diyorum, "Himmelstoss postacı iken halim selim bir adamdı. Peki ama çavuşluğunda bu derece gaddar olmasına sebep ne?"

Bu sorum, Kropp'u tekrar harekete getiriyor: "Yalnız Himmelstoss değil ki, daha birçokları böyle. Bir şerit taktılar yahut bir kılıç kuşandılar mı, beton yutmuş gibi değişiveriyorlar.

"Üniformadan dolayı!" diye tahmin yürütüyorum.

"Aşağı yukarı!" diyor Kat, ve bir nutuk çekmek için, oturduğu yerde bir doğruluyor. "Fakat tam sebep bu değil. Bak, sen bir köpeği patates yemeye alıştıırır da sonradan ona bir

parça et gösterirsen, köpek yine de kapmak ister eti. Çünkü bu onun kanında var. Bunun gibi, insanoğluna da birazcık kuvvet, kudret ver; kapmak için atılır hemen. Bu tabii bir şey, çünkü insan aslında önce bir hayvandır, ancak sonradan olsa olsa bir ekmek diliminde yağ gibi, üzerine biraz görgü sürülür. Asker dediğin budur: Daima biri ötekine diş geçirir. Kötülük onların fazla güçlü olmasındadır sadece. Bir çavuş, bir neferin, bir teğmen bir çavuşun, bir yüzbaşı da bir teğmenin o derece iflahını kesebilir ki, adam çıldırır sonunda. O da bunu bildiği için biraz biraz alışmaya bakar. En basit misal: Talim meydanından geliyoruz,

leşimiz çıkmış, bitkiniz. Bir emir verilir: şarkı söyleyin! Her birimiz silahlarımızı taşıyabildiğimize sevinirken şimdi bir de şarkı. Eh, gel de hayrını gr bu şarkının! Nitekim, bölük yzgeri edilir, al sana bir saat ceza talimi! Dönüşte yine, şarkı söyleyin, denir. Söylenen şarkı, şarkıya benzer bu defa. Bütün bunlardan maksat? Bölük komutanı kafasına koymuş bir kere! Çünkü bu onun kudreti dahilinde. Kimse ona kusur bulmaz, aksine sıkı adam derler ona. Bu sadece küçük bir misal. Daha ne durumlar vardır ki, canına okurlar adamın. şimdi sorarım size: Bir sivil her istediğini hodri meydan yapabilir mi, hangi meslekte olur böyle şeyler?

Çenesini dağıtıverirler adamın. İnsan bunu askerlikte yapabilir yalnız! Görüyorsunuz ya, insanın başına vuruyor! Sivilken, borusu, ne kadar az ötmüşse asker oldu mu o kadar azıtıyor insan.”

Kropp, gevşekçe söyleniyor: “Disiplin şartmış, öyle diyorlar.”

“Onlara göre sebep çok!” diye homurdanıyor Kat. “Olabilir, fakat yok yere eziyet doğru mu? Disiplin... Sen bunu bir çilingire, bir ırgata, bir işçiye, buradaki bu neferlere anlat gel de! Nefer, ancak, kendisine eza cefa edildiğini görür, sonra da cepheye gelir. Halbuki o, hangisi lüzumlu, hangisi lüzumsuz bunu da pekala bilir. Kışlada çektiği eza cefadan

sonra neferin cephede bu derece dayanması, şaşılacak şeydir doğrusu.”

Bunun böyle olduğunu herkes teslim eder; çünkü talimlerin yalnız siperlerde sona erdiğini, ama cepheden daha bir iki kilometre geride, saçmalıkların, selam durmaların, merasim geçişlerinin tekrar başladığını herkes bilir. Zira değişmez kanun: Nefer muhakkak meşgul edilmelidir.

Yüzü pençe pençe kızarmış Tjaden sükün ediyor; öyle heyecanlı ki, kekeliyor. Sevinçten uçar gibi söylüyor tane tane: “Himmelstoss yolda imiş, cepheye geliyormuş.”

Tjaden, Himmelstoss'a müthiş içerler; çünkü Himmelstoss barakalı ordugahta onu hususi şekilde terbiye etmişti. Tjaden yatağını ıslatır, geceleyin uyurken altına işer işte. Himmelstoss Nuh diyor, Peygamber demiyor. Tjaden'in bunu üşengeçliğinden yaptığında direniyordu. Tjaden'i tedavi etmek için de şanına layık bir çare akletti.

Gitti, bitişik barakalarda keza yatağına işeyen bir ikinci adam buldu, Kindervater adında biri. Onu Tjaden'in yanına verdi. Barakalarda karyolalar tipiktir, altı üstlüdür, atları da telle örülüdür. Himmelstoss, bu ikisini, birini alta, ötekini üste olmak üzere aynı karyolaya yatırdı.

Bu iş altta yatan için müthiş bir şey oldu tabii. Ertesi gece yerleri değiştirildi, ödeşmeleri için alttaki üste getirildi. Himmelstoss'un hususi terbiye dediği buydu işte.

Buluş adıceydi ama bir fikir olarak iyiydi. Ne çare, faydası olmadı, faraziye yanlıştı çünkü. ikisi de üşengeçliklerinden yapmıyorlardı bu işi. Onların o uçuk renklerini kim görse anlayabilirdi bunu. Sonunda sıra ile, ikisinden biri döşemede yatmaya başladı. Yerde yatan kolayca üşütebilirdi tabii.

Bu aralık Haie de yanımıza çöküyor. Bana göz kırpmıyor, dalgın dalgın kocaman ellerini ovuşturuyor. Askerlik hayatımızın en güzel

günlerini onunla beraber geçirdik. Cepheye hareketimizden önceki geceydi bu. Yüksek numaralı alaylardan birine verilmiştik. Ama önce üst baş almak için garnizona gidiyorduk; acemi erat deposuna değil, bir başka kışlaya. Ertesi sabah erkenden hareket edecektik. O akşam Himmelstoss'un hesabını görmeye hazırlandık. Haftalardan beri kafamıza koymuştuk bunu. Hatta Kropp bununla da kalmıyor barış olunca posta idaresine girmeyi, böylelikle Himmelstoss tekrar müvezziliğe dönerse onun amiri olmayı bile düşünüyor, onu nasıl imana getireceğini hayal ediyordu. Zaten Himmelstoss da bu yüzden

bize pes dedirtemiyordu ya! Biz hep, en geç savaşın bitiminde, . elbet bir gün elimize geçer diye düşünüyorduk.

şimdilik onu adamakıllı bir ıslatmak istiyorduk. Kim olduğumuzu anlamazsa mesele yoktu, sabaha da yolcuyduk zaten.

Akşamları hangi meyhanede oturduğunu biliyorduk. Oradan çıkıp kışlaya dönerken karanlık, ıssız bir sokaktan geçiyordu. O sokakta bir taş yığını gerisinde pusu kurduk. Ben yanıma bir yatak çarşafı almıştım. O da yalnız olsa bari, diye meraktan atlıyorduk. Derken ayak seslerini işittik, hemen tamdık: Sabahları kapıyı hızla açıp kalkın diye bğren

adamın ayak sesleriydi bunlar.

“Yalnız!” diye fısıldadı Kropp.

“Yalnız! “ Tjaden'le ikimiz taş yığnında usulca kıvrıldık.

İşte palaskasının tokası da parladı. Kafayı çekmişe benziyordu; şarkı söylüyor, dünyadan habersiz yürüyüp gidiyordu.

Çarşafı tuttuk, hafifçe sıçradık, arkadan doğru başına geçiriverdik, aşağı çektik; beyaz bir çuvala girmiş gibi oldu, kollarını kaldıramadı. Şarkısı kesildi.

Az sonra da Haie Westhus yaklaştı. Tabii önce kendisi başlamak için kollarını açarak bizi geri itti, keyifli keyifli poz aldı bir işaret direği gibi kolunu kaldırdı, eli bir kömür

küreğine benziyordu. Beyaz çuvala, bir öküzü öldürebilecek güçte bir yumruk aşketti.

Himmelstoss bir takla attı, beş metre öteye yuvarlandı, böğürmeye başladı. Bunun da icabına bakmış, yanımıza bir de yastık almıştık. Haie çömeldi, yastığı dizlerine koydu, Himmelstoss'un kafasını yakalayarak yastığa sıkıştırdı. Hemen sesi boğuldu adamın. Heie arada bir nefes aldırıyor, bu sırada Himmelstoss'un gırtlığından yaman, net bir feryat yükseliyor, derken ses yine inceliyordu.

Tjaden, Himmelstoss'un askılarını çözdü, pantolonunu aşağı sıyırdı. Bunu yaparken kırbacı dizlerinde

tutuyordu. Sonra doğruldu, başladı veriştirmeye.

Harika bir sahneydi bu: Yerde Himmelstoss, üzerinde iki büküm Himmelstoss'un başını dizlerine sıkıştırmış, yüzünde şeytanca bir gülüş, keyfinden ağzı kulaklarında Haie; sonra çarpık bacaklarla titreyen, çizgili don; aşağı sıyrılmış pantolonun içinde her vuruşta en orijinal hareketleri yapan bacaklar; bacakların üzerinde bir odun kırıcı gibi yorulmak nedir bilmez Tjaden. Sonunda, sıra bize de gelsin diye Tjaden'i adeta zorla çekip almamız gerekti.

Haie, nihayet, Himmelstoss'u tekrar ayağa kal

dırdı, final olarak hususi bir seans yaptı. Gökten yıldız devşirecekti sanki, sağ kolunu öylesine yukarı kaldırdı, bir sille indirdi.

Himmelstoss tekerlendi, Haie onu bir daha kaldırdı, biçimine koydu, sol eliyle tam hedefini bulmuş, ikinci bir tokat aşketti. Himmelstoss böğürüyor, dört ayak üstünde kaçıyordu. Çizgili müvezzi kıcı, parıldıyordu ay ışığında.

Tabana kuvvet sıvıştı.

Haie bir daha baktı arkaya, içirn için köpürerek, doymuş ve biraz muammalı bir sesle: “intikam, kan sucuğudur!” dedi.

Aslında memnun olmalıydı Himmelstoss; çünkü işte kendi sözü:

“Birinin, ötekini terbiye etmesi lazımdır.” meyvasını bizzat kendisinde vermişti. Bizler onun metodunu gayet iyi kavramış öğrenciler" olmuştuk.

Himmelstoss bu işi kimlere borçlu olduğunu asla anlayamadı. Ama bir yatak çarşafı kazanmış oldu; çünkü birkaç saat sonra tekrar gelip aradığımızda çarşafı bulamadık.

O gece, bizi ertesi sabah hareket ederken fazla heyecanlanmaktan alıkoydu. Bu soğukkanlılığımız titrek sakallı birisine pek dokunmuş, adam bizi aslanlar diye adlandırmıştı.

IV

Tahkimat yapmaya ileri hatlara gidiyoruz. Hava kararırken nakliye kamyonları geldi. Biniyoruz. Sıcak bir akşam; alacakaranlık bir örtüye benziyor, bu koruyucu örtü altında kendimizi iyi hissediyoruz. Karanlık bizi birbirimize bağlıyor, cimri Tjaden bile bir sigara veriyor bana, ateşini de uzatıyor.

Yan yanayız, sıkışık; kimse oturamıyor, oturmaya alışkın da değiliz zaten. Müller'in, hele nihayet keyfi yerinde; yeni çizmelerini giymiş.

Motorlar homurdanıyor, kamyonlar sarsılıyor, takırdıyor. Yollar, arabaların geçmesiyle açılmış, oyuk, çukur. Işık yakılamaz; bu

yüzden körlemesine, palas pandıras gidiyoruz. Arabalardan aşağı düşmek işten değil. Buna da pek aldığımız yok. Ne çıkar; kırık bir kol, karında bir delikten daha iyi. Bazılarımız sılaya dönmek için böyle bir fırsat gözetiyor adeta.

Yanımızdan uzun bir dizi halinde cephaneye kolları geçiyor. Onların işi acele, bizi boyuna geride bırakıyorlar. Laf atıyoruz, karşılık veriyorlar.

Karşımıza bir duvar çıkıyor, yolun kenarına düşen bir evin duvarı. Birden kulak kabartıyorum. Yanlış mı duydum? Tekrar ve açıkça kaz gaklamaları işitiyorum. Ben Katczinsky'ye bakıyorum, o bana bakıyor, anlaşıyoruz.

“Kat, tencereye talip çıktı, sesleniyor.”

Başını sallıyor Kat: “Dönüşte icabına bakarız. Ben buraları iyi bilirim.”

Tabii bu işin kurdu Kat. Yirmi kilometrelik bir sahadaki bütün kazları bilir şüphesiz.

Kamyonlar topçuların bölgesine giriyor. Top mevzileri, uçaklardan görülmesin diye çalılarla, dallarla örtülü; askerler çardak sefası yapacaklar sanki. İçlerinde oturanlar toplar olmasa, bu kameriyeler, pek hoş, pek şirin yerler doğrusu.

Hava top dumanları ve sisle bulanık. Barut dumanları dilimizde buruk bir tat bırakıyor. Toplar

patlıyor, arabamız sarsılıyor. Yankı gümbürdeyerek yuvarlanıyor, her şey sallanıyor. Yüzlerimiz belli belirsiz değişiyor. Biz siperlere girmeyeceğiz, yalnız tahkimata geldik gerçi, ama yine de her yüzde şu okunuyor: Burası cephe, biz onun sahasına girdik!

Henüz korku değil bu. Bizim gibi sık sık ileri hatlara gitmiş bir kimse vurdumduymazlaşır. Telaşlananlar yalnız acemi erler. Kat onlara öğretiyor: “Bu 30,5’luku. Atılışından belli. Şimdi patlar.”

Fakat hedefteki patlamaların boğuk yankısı bize kadar gelmiyor, cephenin uğultularında boğuluyor. Kat, ileriye kulak kabartıyor: “Bu gece

bombardıman var.”

Hep birden kulak kesiliyoruz. Cephe tekin değil. Kropp: “Tommy’ler ateşe geçtiler,” diyor.

Gülle yayılımı açıkça duyuluyor. Bizim kesimin sağındaki İngiliz bataryaları bunlar. Bir saat öncesinden başlamışlar. Her zaman saat tam onda başlar bizimkiler.

“Ne oluyor bunlara?” diye bağılıyor Müller. “Saatleri ileri her halde.”

“Bombardıman var, dedim ya! Kemiklerimde hissediyorum.” Kat omuzlarını dikeyiyor.

Yanı başımızda üç atış oluyor. Alev demetleri sisi çapraz kesiyor, toplar gümbürdüyorlar. Bir ürperme

hissediyor, ama yarın sabah yine barakalarda olacağımıza seviniyoruz.

Yüzlerimiz eskisinden ne daha solgun, ne daha pembe; gergin yahut gevşek de değil; ama yine de bir başka türlü değişik. Kanımızda bir şeyin kontak yaptığını seziyoruz. Laf değil bu, gerçek; bu kontağı yapan cephedir, cephede olduğumuzun şuuru. ilk obüs mermileri vınlamaya, hava hallaç pamuğu gibi atılmaya başlarken damarlarımızda, ellerimizde, gözlerimizde birdenbire sinik bir bekleyiş, bir pusu hali belirir. Duygularımızda şiddetli bir uyanma, tuhaf bir kıvrınma olur. Vücut bir anda tam hazırlığını yapmıştır.

Çok kere, sessiz kanat çırpışlarla

üzerimize gelen bu şeyi sarsılmış, titreşen hava sanırım; yahut cephenin ta kendisidir de saçtığı elektrikle gizli sinir uçlarını harekete getiriyor.

Her seferinde böyle olur: Yola çıkarız, somurtkan yahut neşeliyizdir; derken ilk top mevzilerine geliriz, konuşmalarımızın her kelimesi bambaşka ahenklere bürünür.

Kat, barakaların önünde dursa da, “bombardıman var” dese, öyle aldırmayız pek; ama o söz burada söylenince aynı cümle, ay ışığında bir süngü gibi keskinleşiverir, zihinlere saplanır, daha yakındır, karanlık bir anlamda, içimizde uyanan bilinmeze hitab eder. Ürperen, kendini

korumaya davranan, bizim en iç, en gizli hayatımızdır belki de.

Benim için cephe, korkunç bir girdaptır. İnsan henüz merkezden çok uzaklarda suların durgun kısımlarında iken daha, onun emici küvetini hisseder. Girdap, yavaş yavaş, kurtulmaya imkan, fazla direnmeye hacet bırakmadan, insanı çeker kendine.

Ama topraktan, havadan müdafaa kuvvetleri yağar bize, bilhassa topraktan. Toprak herkesten çok askerinin yardımcısıdır. Asker toprağa sarıldı, uzun uzun, deli gibi, onu

kucakladı, ateş karşısında ecel terleri dökerek yüzünü, kollarını, bacaklarını onun içine soktu mu, o zaman toprak askerin biricik dostu ağabeysi, annesi olur; asker korkularını, feryatlarını toprağın sessizliğine esenliğine inler; toprak bu korkuları, bu feryatları alır; askere yeniden, onu on saniyeliğine koşturacak bir dirilik verir, sonra askeri yine tutar, bazen bu tutuşu ebedi olur.

Toprak, toprak, toprak!

Kıvrımların, oyukların, çukurlarınla kendimizi bağrına attığımız, kucağına büzüldüğümüz toprak! Sen bize dehşetli kramplar, öldürücü püskürtmeler, gümbürdeyen patlayışlar arasında o

muazzam karşı akıntıyı vererek,
hayatımızı kurtardın! Adeta
paramparça olmuş varlığımızın
yolunu şaşırılmış dalgası, senden gelen
karşı akımın içinde eridi gitti; o
zaman biz kurtulmuşlar, üzerinde
kapandık, atlatılmış dakikanın
korkulu ve dilsiz saadetinde
dudaklarımızı sana uzattık!

Obüslerin ilk gürleyişinde
benliğimizin bir kısmıyla binlerce yıl
geriye dönüyoruz. İçimizde uyanan,
bizi çekip çeviren, koruyan bir
hayvan içgüdüdür. Şuurlu değildir;
şuurdan daha çabuk, daha emin, daha
şaşmaz bir şeydir o. Açıklanamaz,
Gider, hiçbir şey düşünmezsiniz.
Birdenbire kendinizi bir toprak

oyuntusunda bulursunuz, mermiler saçılır üstünüzden; ama hatırlayamazsınız, obüslerin geldiğini nasıl da duydunuz, yahut kendinizi yere atmak ne zaman aklınıza geldi. Bunları düşünmeye kalkışsaydınız çoktan darmadağın bir et külçesi olmuştunuz. Nasıl olduğunu biz bilmeden, bizi yere atıp kurtaran ikincisidir, içimizdeki o uyanık sezidir. O olmasaydı Flandre'dan Vosges'a kadar tek adam kalır mıydı?

Biz somurtkan, yahut neşeli askerlerizdir, yola çıkarız, cephenin başladığı bölgelere geldik mi insan hayvan karışımı bir benliğe bürünürüz.

Karşımıza fakirce bir orman çıkıyor. Seyyar mutfağı geçiyor, ormanın gerisinde taşıtlardan iniyoruz. Kamyonlar geri dönüyorlar. Yarın sabah ortalık ağarmadan gelip bizi alacaklar.

Çayırların üzeri göğüs hizasına kadar sis ve top dumanı. Gökte ay. Yoldan kıtalar geçiyor. Çelik miğferler ay ışığında donuk donuk parlıyor. Beyaz sisin içinden başlar, tüfekler çıkıyor: Konuşmalar, tasdik eden başlar, sallanan tüfek namluları.

Sis ilerde sona eriyor, başlar gövdeye kavuşuyor; bir süt gölünden çıkar gibi sisten çıkıyor ceketler,

pantolonlar, çizmeler. Yürüyüş kolu oluyorlar. Kıta sağa sola sapmadan dosdoğru yürüyor, gölgeler bir kama biçimine giriyorlar, onları tek tek ayırdetmek artık imkansız; ilerleyen sadece siyah bir kama şimdi. Sis gölü üstünde yüzen başlar ve tüfekler, garip bir şekilde tamamlıyor bu kamayı. Bir kıta... insanı yok.

Bu yola dikey ikinci bir yoldan hafif toplar ve cephane arabaları bize doğru geliyorlar. Atların sırtı ay ışığında pırıl pırıl, kımıldanışları güzel; başlarını salladıkça gözleri bir yanıp, bir sönüyor. Toplar ve arabalar, aylı arazinin erimiş arka planlarından önlere kayıyorlar; süvariler çelik miğferleriyle geçmiş

zaman şövalyelerine benziyor; güzel ve heyecanlı bir yanı var bu sahnenin.

İstihkam parkına gidiyoruz. Bir kısmımız bükülmüş, sivri demir çubukları omuzluyor, bir kısmımız dikenli tel bobinlerine ortadan düz kazıklar geçiriyor, bobinleri onlarla götürüyoruz. Yüklerimiz hem ağır, hem de taşınması zor.

Arazi, arızalı bir hal alıyor. İlerden haber veriyorlar: “Dikkat, solda derin mermi çukuru!” “Dikkat hendek!”

Gözlerimizi dört açıyoruz; vücudumuzun ağırlığını yüklenmeden önce ayaklarımız, sopalarımız ilerisini yokluyorlar. Birden duruyor, katile; en önde gidenin tel bobinine çarpıyor

birisinin yüzü; küfrediyor.

Yolumuzun üstünde, topların parçaladığı birkaç araba. Yeni bir emir. “Sigaralar, pipolar söndürülsün!” Siperlere çok yakınız.

Artık göz gözü görmüyor, çok karanlık. Küçük bir ormanın kenarını dönüyoruz, cephe kesimi uzanıyor önümüzde.

Ufukta, bir uçtan bir uca belli belirsiz, kırmızımtırak bir aydınlık. Bu kızartı, bataryaların ağız alevleriyle ürpererek boyuna kımıldamakta. Kızartının üzerinde ısıtma mermileri gri ve kızıl balonlar halinde yükseliyor, patlıyor; beyaz, yeşil, kırmızı, yıldız yıldız yağıyor aşağıya. Fransız raketleri atılıyor,

havada ipek paraşütler gibi açılıyor, ağır ağır yere süzülüyorlar. Her şeyi gün ışığına boğuyorlar, parıltıları bize kadar vuruyor, keskin gölgelerimiz düşüyor toprağa. Havada dakikalarca süzülüyor, sonra sönüyorlar. Onların peşi sıra sağdan soldan hemen yenileri, yükseliyor, yeşil, kırmızı, mavi.

“Rezalet!” diyor Kat.

Topların gürültüsü yekpare ve boğuk bir uğultu halini alıyor, sonra yine grup ateşi başlıyor. Makineli tüfekler takır takır yaylım ateşine başlıyorlar. Tepemizde hava görülmez takipler, ulumalar, ıslıklar, vınlayışlarla yüklü. Ufak mermiler bunlar; ama arada koca “kömür

sandıklarının gümbürtüleri de duyuluyor; ağır parçalar geceyi yarıp geçerek ta gerilerimize düşüyorlar. Bunların sesi kızışmış geyik çığrışları gibi azgın, kısık ve uzak. Daha küçük mermilerin uluyuş ve vınıltıları üzerinde bunlar yüksekten uçuyorlar.

Projektörler, kara gökyüzünü taramaya başlıyorlar. Devcileyin, uçları ince cetveller gibi kayıp gidiyorlar. Bir tanesi duruyor, hafif titriyor. Hemen bir ikincisi geliyor yanma, çaprazlaşıyorlar; aralarına siyah bir böcek takılmıştır; kaçıp kurtulmaya çabalıyor: Bir uçak. Şaşkına dönüyor, gözleri kamaşıyor, sendeliyor.

Demir kazıkları, muntazam aralıklarla toprağa çakıyoruz. Her seferinde iki kişi bir bobini tutuyor, ötekiler dikenli teli sağlıyorlar. Sık ve uzun dikenleriyle çok da rezil bir tel bu. Tel açmaya alışık olmadığım için ellerim paralanıyor.

Birkaç saat sonra işimizi bitiriyoruz. Ama kamyonlar gelene kadar vaktimiz var daha. Birçokları yatıp uyuyorlar. Ben de tecrübe ediyorum, ama hava çok serin. Denize yakın olduğumuz hissediliyor, soğuktan uyunmuyor bir türlü.

Derken enikonu dalmışım. Birden

sıçrıyor, önce nerde bulunduğumu anlayamıyorum. Yıldızları görüyor, raketleri görüyor, bir an kendimi bir şenlik esmasında, bir bahçede uyumuş kalmış sanıyorum. Gündüz mü, yoksa gece mi, bilmiyor, alacakaranlığın solgun beşiğinde yatıyor, müşfik, koruyucu, tatlı sözler bekliyorum. Ağlıyor muyum? Elimi gözlerime götürüyorum; ne tuhaf, ben çocuk muyum? Yumuşacık bir deri ... Bir an sürüyor bu; sonra Katzinsky'nin silüetini seçiyorum. Koca asker sessiz oturmuş, bir pipo tütürüyor, kapaklı bir pipo tabii. Uyandığımı görünce: "Fena sıçradın!" diyor. <Bir şey değil, çalıkların arasına saplanan bir tapa."

Doğrulup oturuyorum; tuhaf bir yalnızlık içindeyim. İyi ki Kat yanımda. Dalgın dalgın cepheye bakıyor: “Ne güzel bir donanma!” diyor. “Yalnız bu kadar tehlikeli olmasa!”

Arkamıza bir mermi düşüyor. Acemi erlerin birkaçı korkudan sıçırıyorlar; bir iki dakika sonra daha da yakında bir parlama. Kat piposunu silkiyor: “Bombardıman var!” diyor.

Başladı bile. O telaş içinde mümkün mertebe gerilere sürünüyoruz. Yeni mermi aramıza düşüyor.

Birkaç kişi bağırişiyor. Ufukta yeşil raketler yükseliyor. Çamurlar havaya uçuyor, mermi parçalan vınlıyor.

Mermiler patlayıp sesleri dindikten çok sonra bu sefer de parçaların yere çarptıkları duyuluyor.

Yanımızda ürkmüş bir acemi, bir sarışın oğlan yatıyor. Yüzünü avuçlarıyla kapamış, miğferi başından düşmüş. Başlığı geri alıyor, tekrar başına takmak istiyorum. Gözlerini açıp bakıyor, itiyor miğferi. Bir çocuk gibi başını kolumun altına sokuyor, göğsüme sokuluyor, dar omuzları titriyor. Kemmerich'in omuzları gibi bu omuzlar.

Ses çıkarmıyor, ama hiç değilse bir işe yarasın diye miğferi kaba etlerinin üzerine koyuyorum. Münasebetsizliğimden değil, düşündüğüm için, çünkü en kabarık

nokta orası. insanın kıcı çok etli bile olsa bir mermi saplandı mı, acısı müthiştir. Hastanelerde aylarca yüzükoyun yatmak, daha sonra da topal kalmak vardır kaderde.

Bir yerde kıyametler kopuyor. Top gümbürtüleri arasında haykırışmalar duyuluyor.

Nihayet ortalık yatışıyor. Ateş kalktı üstümüzden, şimdi son yedek siperlerin üzerinde. Göze alıp bakıyoruz. Gökyüzünde kırmızı raketler dalgalanıyor. Bir taarruz, el i kulağında her halde.

Bizim taraf sessiz. Doğrulup oturuyor, acemiği omzundan sarsıyorum. “Geçti. Küçük! Bu sefer de atlattık.”

Afallamış, bakınıyor. “Alışırırsın!”
diyorum.

Miğferini görüyor, başına
geçiriyor. Yavaş yavaş kendine
geliyor. Birden kıpkırmızı kesiliyor,
kızarıp bozarıyor. Yavaşça elini
arkasına götürüyor, süklüm püklüm
bana bakıyor. Hemen anlıyorum:
Savaş nöbeti. Ben miğferi onun kaba
etlerine korken bunu
düşünmemiştim, ama yine de teselli
ediyorum: “Ayıp değil. Senden daha
metin niceleri ilk bombardımanda
donlarına doldurdular. Hadi git,
donunu çıkar, at, olur biter.”

Ezile bzle gidiyor. Ortalık daha da yatışıyor, ama ilerde bir yerde inilteler devam ediyor. “Ne oluyor, Albert?” diye soruyorum.

“İlerde bir kıtaya tam isabet.”

İnilteler devam ediyor. İnsan sesi değil bu; insanlar bu sesi çıkaramazlar.

“Yaralı atlar!” diyor Kat. Atların inlediklerini hiç duymamıştım, inanamıyorum adeta. Sanki dünyadır aheden; canı yanmış yaratık; vahşetle, dehşetle dolu bir ıstıraptır bu inleyen! Sararıyoruz. Detering doğruluyor. “Canavarlar!” diyor. “Canavarlar! Vurup öldürseler ya şunları!”

Detering çiftçidir, atlan çok sever.

Bu ona dokunuyor. Sanki mahsus, ateş de kesiliyor şimdi; hayvanların iniltisi büsbütün duyuluyor. insan bilemiyor, şimdi bu derece sakin ve gümüşten arazide nereden geliyor bu ses? Bu sesin kaynağı görünmüyor, bir hayal sanki; gökle yer arasında, her tarafta, bitip tükenmez bir pınar kaynamakta sanki... Detering ifrit oluyor haykırıyor: “Vurun, öldürün şunları; lanet olsun be!”

“Önce insanları kaldıracaklar,” diyor Kat.

Ayağa kalkıyor, sesin geldiği yeri bulmaya çalışıyoruz. Hayvanları görsek tahammül etmemiz kolaylaşır. Karanlık bir küme halinde, ellerinde sedyeler, sıhhiye erlerini görüyoruz;

bir ateş yanıyor, kara iri yığınlar kıpırdıyor. Yaralı, yanık beygirler bunlar. Ama hepsi öyle değil. Birkaçı dört nala uzaklara kaçıyor, devriliyor, kalkıp yine koşuyorlar. Birinin karnı deşilmiş, barsakları yerlere sarkıyor, ayakları bu barsaklara takılıyor, devriliyor, fakat yine kalkıyor.

Detering tüfeğini doğrultuyor, nişan alıyor. Kat tüfeği havaya itiyor: “Çıldırдың mı?”

Detering titriyor, tüfeğini yere fırlatıyor.

Oturuyor, kulaklarımızı tıkıyoruz. Ama o korkunç hırıltı, inilti, sızlanış yine de duyuluyor, ne yapsak duyuluyor.

Biz hepimiz her şeye az çok

dayanabiliriz. Ama burada ter içindeyiz. Kalkıp kaçmak geliyor içimizden; bu iniltilerin erişemeyeceği bir yer olsun da neresi olursa olsun! Halbuki bunlar insanlar da değil, atlar sadece. Besbelli paniğe uğradılar; yoksa atlar hemen her zaman sessizce ölürlür.

Karanlık yumaktan tekrar sedyeler ayrılıyor, sonra tek tük tüfek sesleri. Yığınlar sallanıyor, yere seriliyor. Çok şükür! Ama bitmedi ki! Bütün acıları alabildiğine açık ağızlarında, ürkmüş kaçan atlara yaklaşılamıyor. Gölgelerden biri diz çöküyor, bir silah sesi... Beygirin biri devriliyor... Sonra biri daha. Sonuncusu ön ayakları üzerine

dayanıyor, atlıkarınca gibi bir kavis çiziyor, yere çökmüş, ön ayaklarına abanmış, dönüyor; sırtı parçalanmış her halde. Asker o yana koşuyor, vurup öldürüyor. Aciz ve yavaş, yere seriliyor beygir.

Ellerimizi kulaklarımızdan çekiyoruz. Hırıltı kesildi. Yalnız uzayıp giden, sönmekte bir iç çekiş hala asılı havada. Sonra yine sadece raketler, mermi türküleri, yıldızlar. .. Aklımız ermiyor adeta.

Detering, kalkıp gidiyor, söyleniyor: “Peki ama onların suçu ne?” Sonra yine geliyor; sesi heyecanlı, heybetli de adeta: “Size söylüyorum,” diyor. “Hayvanları harbe sokmak, alçaklığın daniskası.”

Geri dönüyoruz. Tam kamyonlara gidecek vakit. Gökyüzü bir gömlek daha aydınlık. Sabahın üçü. Rüzgar serin ve diriltici; donuk saat yüzlerimizi griye boyuyor.

Hendekler, mermi çukurları arasında araziyi yoklayarak birerle kol yürüyor, yine sisli bölgeye varıyoruz. Katczinsky'nin bir sıkıntısı var, bu fenaya alamet. "Nen var, Kat?" diye soruyor Kropp.

"Ah bir evimize varsak!" Evimiz.. Barakalar demek istiyor.

"Çok sürmez, Kat."

Kat sinirli: "Bilmem ki, bilmem

ki...”

Ara hendeklere, sonra çayıra geliyoruz. Küçük orman görünüyor, buraları karış karış biliyoruz.

Tümsekleri, siyah haçlarıyla içte avcılar mezarlığı.

Aynı anda arkamızda bir mermi vınıyor, ses büyüyor, çatırdıyor, gümbürdüyor. Eğiliyoruz, yüz metre önümüzde bir ateş bulutu fişkırıyor.

ikinci dakikada ikinci bir top atışıyla ormanın bir parçası yavaştan havaya kalkıyor; üç dört ağaç, köklerinden sökülerek parça parça oluyor. Sonraki taneler kazan süpapları gibi cız cız ederek geliyorlar. Kurusıkı değil, hakiki ateş.

“Tam siper!” diye bağılıyor birisi.

“Tam siper!”

Çayır dümdüz, orman uzakta ve tehlikeli. Mezarlıktan, mezar tümseklerinden gayrı siper de yok. Karanlıkta düşe kalka mezarlığa giriyor, tükürülmüş gibi her birimiz bir tümsek gerisine yapışıyoruz.

Tam da vaktinde gelmişiz.

Karanlık kuduruyor. Bir köpürme, bir kıyamet. Geceden de koyu karaltılar, koca koca kamburlarıyla üstümüze üstümüze saldırıyor, bizi aşır aşır geçiyorlar. Patlayışların parıltısında ışıl ışıl mezarlık.

Kaçacak yer yok. Mermilerin ışığında bir cesaret, çayıra bir göz atıyorum. Köpürmüş bir deniz gibi; güllerin kapsol alevleri dışarı dışarı

vuruyor. Kurtulmak imkansız.

Orman yok oluyor; parça parça, hallaç pamuğu gibi atılmış, kopuk. Burada, bu mezarlıkta kalmaya mecburuz.

İlerimizde toprak çatlıyor. Topaklar yağıyor. Bir sarsıntı hissediyorum. Bir mermi parçası ceketimin kolunu yırttı. Yumruęumu sıkıyorum. Acı yok. Ama bu beni yatıştırmıyor, yaralar hep sonradan sızlamaya başlar. Kolumu sıvazlıyorum. Hafif izik, ama sağlam. O anda kafama bir řey çarpıp çatırdıyor, zihnim bulanıyor. Aklımdan şimşek gibi bir dūřünce geçiyor: Bayılmamalıyım! Bir an karanlık pelte içine gōmölüyor, yine

hemen yüze çıkıyorum. Miğfere bir mermi parçası çarpmış, ama çok uzaktan geldiği için başlığı delememişti. Gözlerimdeki toprakları temizliyorum. Önümde koca bir oyuk açılmış, hayal meyal görüyorum. Gülleler aynı çukura kolay kolay düşmezler bir daha; bu yüzden bu oyuğa girsem, diyorum. Boylu boyunca yerimden fırlıyor, balık gibi yere seriliyorum .. Derken, tekrar vınıyor mermiler; hemen büzülüyor, siper olacak bir şey arıyorum. Solumda bir şeyler bulunduğunu hissediyor, sokuluyor, ele geçiriyorum. İnliyorum, yer yarıyor, hava basıncı kulaklarımda gürlüyor, elime geçen şeylerin altına

sokuluyorum. Tahta ve bez parçaları bunlar; bunları üstüme çekiyor, kendime, beni yağın mermilerden koruyacak derme çatma bir siper yapıyorum.

Gözlerimi açıyorum, parmaklarım bir ceket kolu kavramış, sımsıkı. Bir kol. Acaba bir yaralı mı? Sesleniyorum cevap yok bir ölü. Ellerim tahta parçalarını karıştırmaya devam ediyor; birden mezarlıkta olduğumuz aklıma geliyor.

Ama ateş bütün her şeyden daha baskın. Akıl bırakmıyor insanda; tabutun daha da altına sokuluyorum; içinde ölüm bile olsa beni koruması lazım bu tabutun.

Önümde mermi çukuru bir ağız

gibi açık. Ellerimle tutarcasına gözlerimle kavriyorum bu çukuru, kendimi onun içine atmam gerek... O anda yüzüme vuruyor birisi, bir el omzumu tutuyor. Ölü dirilmiş olmasın? El sarsıyor beni; başımı çeviriyor, saniyeden daha kısa süren bir ışıktaki aval aval. Katczinsky'nin yüzüne bakıyorum; ağzı alabildiğine açık, haykırıyor; hiçbir şey duymuyorum. Beni sarstmaya devam ediyor, daha da yaklaşıyor, sesi buluyor beni bir ara: "Gaz .. Gaz.. Gaaaz... Öteye de söyle! .. "

Maske kutusunu çekip alıyorum. Az uzağında birisi var. Düşündüğüm tek şey, oradaki de bilmelidir: "Gaaaz... Gaaz.. ! "

Bağırıyor, ona doğru sürünüyor, kutuyu sallıyorum, hiçbir şey anladığı yok. Bir daha, bir daha, büzülmüş duruyor sadece. Bir acemi. Ümitsizce Kat'a bakıyorum, maskesini takmış Kat. Ben de benimkini çıkarıyorum, miğferim bir yana düşüyor, maskeyi yüzüme geçiriyorum; adamın yanına varıyorum, maske kutusu benden tarafta, maskeyi ele geçiriyor, başına doğru itiyorum, alıyor... bırakıyorum. Bir sıçrayışta kendimi mermi çukuruna atıyorum.

Gaz bombalarının boğuk çatırtıları patlama mermilerinin gümbürtüsüne karışıyor. Patlayışlar arasında bir çan sesi uğulduyor; gonkların, madeni levhaların takırtıları her tarafa

duyuruyor: "Gaz.. Gaz.. Gaaz..."

Arkamda, pat diye düşen birisinin çıkardığı gürültü, bir, bir daha. Maskemin, soluğumdan buğulanmış camlarını siliyorum. Kat, Kropp, biri daha var. Dördümüz de zorlu, sabırsız bir güç sarfediyor, çok az nefes alabiliyoruz.

Maskenin takılmasından sonraki bu ilk dakikalar, hayatı veya ölümü tayin eder: Gaz geçiriyor mu? Hastanedeki korkunç sahneleri biliyorum: Günlerce süren boğuluşlar içinde, kavrulmuş ciğerlerini parça parça kusan, tüküren gazlanmışlar.

Ağzım kapağa dayalı, ihtiyatla nefes alıyorum. Zehirli gaz şimdi yere çöküyor, oyukları dolduruyor.

Yumuşacık, yayvan bir denizanası gibi çukurlarımıza yayılıyor, geriniyor, genişliyor. Kat'ı dürtüyorum: Gazın bilhassa biriktiği bu çukurda kalmaktansa çıkıp düzlükte yatmak daha iyi. Ama n.: mümkün çıkmak; ikinci yayılım başlıyor. Kuduran artık toprak değil de toprak sanki.

Siyah bir şey çatırdayarak bize doğru hızla geliyor, hemen yanımıza düşüyor, kütürdüyor; havalara fırlatılmış bir tabut.

Kat'ın kımıldandığını görüyor, ona doğru sürünüyorum. Tabut, bizim çukurdaki dördüncünün uzanık koluna düştü. Adam öteki eliyle gaz maskesini çıkarmaya savaşıyor.

Kropp tam vaktinde mani oluyor, adamın elini sertçe sırtına doğru çekip büküyor, bırakmıyor.

Kat'la ben yaklaşıyor, kırılan kolu kurtarmaya çalışıyoruz. Tabutun kapağı gevşemiş, çatlak. Kolayca çöküyor, içindeki cesedi atıyoruz, ceset aşağı kayıyor; sonra tabutun ayak kısmını gevşetmeye girişiyoruz.

Neyse ki adam bayılıyor, Albert de bize yardım ediyor. Artık pek öyle ihtiyatlı olmaya da lüzum yok, çalışabiliriz. Soktuğumuz küreklerle tabut inildeverek gevşiyor.

Ortalık ağarıyor. Kat, kapaktan bir parça alıyor, ezilmiş kolun altına koyuyor, yanımızdaki pansuman bezleriyle kolu sarıyoruz. O anda

bundan fazlasını yapamayız.

Gaz maskesinin içinde başım uğulduyor, zonkluyor, çatlayacak nerdeyse. Ciğerlerim yorgunluktan bitik, hep aynı sıcak ve kullanılmış havayı emiyorlar, şakaklarımdaki damarlar şişiyor, boğulacağımı sanıyorum.

Gri bir aydınlık sızıyor bize doğru. Mezarlığın üstünde bir rüzgar esiyor. Oyuğun kenarına çıkıyorum. Kirli alacakaranlıkta önümde kopmuş bir bacak duruyor. çizmesi sapasağlam; bunları bir anda açıkça görüyorum. Birkaç metre ilerde birisi ayağa kalkıyor, maskemin camlarını siliyorum, heyecanımdan yine buğulaniyor camlar; gözlerimi dikip

bakıyorum. Adam maskesini çıkarmış
artık.

Daha birkaç saniye bekliyorum.
Adam devrilmiyor yere; sağa sola
bakınıyor, bir şeyler aranıyor, birkaç
adım atıyor. Rüzgar gazları dağıtmış,
hava temiz. Hırıltılar içinde ben de
maskeyi çekip çıkarıyor, yere
yıkılıyorum; soğuk sular gibi hava
içime boşalıyor, gözlerimin feri
tükeniyor sanki, dalgalar üzerimi
kaplıyor, karanlıklarda sönüyorum.

Top sesleri kesildi. Çukura
dönüyor, ötekilere işaret ediyorum.
Yukarı çıkıyor, maskelerini

sıyırıyorlar. Yaralıyı kucaklıyoruz;
birimiz sargı tahtasındaki kolunu
tutuyor, aksaya sendeleye hızlı hızlı
yürüyoruz.

Mezarlık bir yıkıntı yeri sanki.
Tabutlar, cesetler darmadağın
ortalıkta. Ölümler bir daha
öldürüldüler; ama parçalananlardan
her biri bizden birinin hayatını
kurtardı.

Mezarlığın tahta perdesi
paramparça, sahra treninin rayları
kopmuş, sökülmüş, havaya kalkmış.
Önümüzde birisi yatıyor. Duruyoruz,
yalnız Kropp yaralıyla yoluna devam
ediyor.

Yerde yatan, acemi erlerden biri.
Kalçası yapış yapış kan içinde; o

kadar bitkin ki, matarama el atıyorum, rumlu çay var. Kat elimi itiyor, yaralının üzerine eğiliyor: “Nerenden yaralısın, arkadaş?”

Yaralı, gözlerini kımıldatıyor, cevap veremeyecek kadar bitkin.

Dikkatle pantolonunu kesiyoruz. inliyor. “Dur hele, dur hele, geçer..”

Karnından vurulmuş olsaydı içecek vermek doğru olmazdı. Kusmadığına göre mahzuru yok. Kalçasını açıyoruz. Kemik parçalarıyla dolu pelte gibi bir et yığını. Mermi mafsala rastlamış. Bu delikanlı bundan böyle yürüyemez.

Islak parmağımın şakaklarını ovuyor, bir yudum çay içiriyorum. Gözlerinde bir kımıldaış oluyor. Sağ

kolunun da kanamakta olduğunu ancak o zaman görüyoruz.

Kat, yaralara yetmesi için iki paket pamuğu mümkün olduğu kadar çok diyor, ayırıyor. Üzerlerine hafifçe bağlamak için bir bez parçası arıyorum. Yanımızda hiçbir şey kalmamış; bunun için yaralının pantolonunu biraz daha sıyırıyor, donundan bir parça yırtarak sargı yerine kullanmayı düşünüyorum. Fakat donu yok. Yüzüne daha dikkatli bakıyorum: Deminki sarışın çocuk bu.

Kat, o aralık, ölmüş bir neferin ceplerinden sargı paketleri çıkarıyor, yarayı bunlarla dikkatlice sarıyoruz. Gözlerini bizden ayırmayan delikanlıya: “Şimdi bir sedye

getiririz!” diyorum.

Ağzını aralıyor, fısıldıyor:

“Gitmeyin!”

Kat: “Hemen geleceğiz,” diyor.

“Sana bir sedye getirmeye gidiyoruz.”

Söyleneni anlayıp anlamadığı belli değil, peşimizden bir küçük çocuk gibi sızlanıyor: “Gitmeyin!”

Kat arkasına bakıyor, fısıldıyor:

“Tabancayı çekip bu işe bir son versek; en münasibi de bu galiba.”

Delikanlı taşınmaya

dayanabilecek halde değil, dayansa bile bir iki günlük ömrü kalmış şurada. Hem şimdiye kadar çektikleri, ölüp kurtuluncaya kadar çekecekleri yanında hiç kalır. Şimdi yan baygın, henüz bir şey t.j.e duymuyor üstelik.

Ama bir saat sonra dayanılmaz acılar, korkunç feryatlar içinde kıvranan bir külçe olacak. Daha yaşayabileceği sayılı günler, artık müthiş işkencelerden ibaret onun için. O günleri ha yaşamış, ha yaşamamış, faydası ne?

Başımı sallıyorum: “Öyle, Kat, tabancayı çekmeli.”

“Ver sen!” diyor, duruyor. Kat iyice karar vermiş anlıyorum.

Etrafımıza bakınıyoruz, ama artık bir başımıza değiliz ki! Önümüzde bir sürü insan birikmiş; oyuklardan, mezarlardan başlar çıkıyor.

Bir sedye getiriyoruz.

Kat başını sallıyor: “Bu körpe çocuklar...” Tekrarlıyor: “Bu körpe ve

masum çocuklar ...”

Bizim can kaybımız, sanıldığından az çıktı: Beş ölü, sekiz yaralı: Ölülerimizin ikisi güllerin açtığı mezarlarda yatıyor, bize Üzerlerine toprak örtmekten başka bir iş kalmıyor.

Geri dönüyoruz. Birerle kol halinde konuşmadan yürüyoruz. Yaralılar sıhhiye merkezine taşınıyor... Gamlı bir sabah vakti. Sıhhiyeler ellerinde numaralar, fişler koşuşuyorlar, yaralılar inliyor. Yağmur yağmaya başlıyor.

Bir saat sonra kamyonlara varıyor, biniyoruz. Şimdi evvelkinden çok yer var kamyonlarda.

Yağmur şiddetleniyor. Çadır

bezlerini açıyor üzerimize geriyoruz. Bezlerin üstünde damlalar trampet çalıyor. Bezlerin iki yanından örgü örgü sular boşanıyor. Kamyonlar çukurlara .battıkça suları sıçratıyorlar; uyur uyanık sağa sola kaykılıyoruz.

Ön tarafta iki adam, ellerinde uzun çatalı değnekler, yolun üzerini sağlı sollu kesen telefon. tellerini kolluyorlar; teller öyle alçakta ki, kafalarımızı uçurabilir. Bu iki kişi çatal değnekleriyle tam vaktinde telleri tutuyor, yukarı kaldırıyorlar. Seslendiklerini işitiyoruz: “Dikkat, teli” Yarı uykuda diz kırıyor, sonra yine doğruluyoruz.

Kamyonların sallanışı, adamların

sesleniŒi, yağmurun yađıŒı, hepsi rri.onotön. BaŒlarımıza yağmur yağıyor, cepheadeki ölülerin baŒlarına yağmur yağıyor; yarası kalçasına göre çok büyük o küçük acemi erin vücuduna yağmur yağıyor; yağmur Kemmerich'in mezarına yağıyor, kalblerimize yağıyor.

Bir yerden bir mermi sesi geliyor. İrkiliyoruz; gözlerimiz birden açılıyor; ellerimiz, vücudumuzu, kamyon kenarlarından yoldaki hendeklere atmaya hazır.

Ses o kadarla kalıyor. Yalnız monoton hatırlatıŒlar: “Dikkat, tel!” Diz kırıyor, yine yarı uykulara dalıyoruz.

V

Bitleri, yüzlerce oldu mu, bir bir öldürmek çok zor iş. Epey de' sert mübarekler; habire tırnakla kırmak usanç veriyor insana. Tjaden bir çare buldu; yanan bir mumun üzerine telden bir altlık yaptı, bir kundura boyası kutusunun kapağını bunun üzerine yerleştirdi. Bitleri bu minik tavaya atı atıveriyoruz... Bir çıtırtı, tamam!

Halka olduk, oturuyoruz; gömleklerimiz dizlerimizde, sıcak havada belden yukarımız çıplak; ellerimiz çalışıyor. Haine'nin bitleri ekstra cinsinden: başlarında kırmızı birer haç var. Bunun içindir ki, Haie,

onları Tourbout hastanesinden getirdiğini iddia ediyor, bunlar bir doktor binbaşının bitleriymiş sözde. Teneke kapakta azar azar birikecek yağları çizmesini yağlamakta kullanacağım da söylüyor Haie. Sonra da bu yaptığı şakaya basıyor kahkahayı, bir yarım saat gülüyor.

Ama bugün kazancı az oldu; bizi asıl meşgul eden başka bir durum var.

Söylentiler doğru çıktı.

Himmelstoss burada. Dün geldi, gayet iyi tanıdığımız sesini duyduk bile.

.Dediklerine göre acemi erlerden birkaçına sürülü tarlada fazla yüklenmiş, içlerinde valinin oğlu olduğunu ne bilsin! Bu onun sebebi felaketi olmuş.

Şaşıracak Himmelstoss. Tjaden, saatlerdir ona vereceği cevapları düşünüyor. Haie dalgın dalgın kocaman ellerine bakıyor, bana göz kırpmıyor. Dayak faslı hayatının en parlak hadisesi olmuş; bana arasıra, o dayağı tekrarlayabilmek hülyaları kurduğunu söylemişti. "

Kropp'la Müller konuşuyorlar. Kropp, içimizde bir kap mercimek yemeği ele geçirebilmiş tek kişi; her halde istihkamların mutfağından aldı bunu. Müller'in gözü, Kropp'un aş kabında; yan yan bakıyor, ama kendini tutuyor, soruyor: "Albert

şimdi birden barış olsa ne yaparsın?”

“Barış olmaz!” diye kesip atıyor Albert.

“Canım, oldu diyelim,” diye ısrar ediyor Müller. “Ne yaparsın?”

“Basar, giderim.” diye homurdanıyor Kropp.

“Malûm. Başka?”

“Kafayı çekerim.” diyor Albert.

“Dalga geçme, ben ciddi konuşuyorum.”

“Ben de!” diyor Albert. “Başka ne yapılır?”

Kat, soruyla ilgileniyor. Kropp'un mercimeğinden kendine haraç istiyor, alıyor, sonra uzunca bir zaman düşünüyor: “Evet, kafayı çekmek de lazım. Ama ilk iş en yakın

istasyona koşmak, atlayıp trene evimize gitmek. Barış bu birader!”

. Muşamba cüzdanını karıştırıyor, içinden bir fotoğraf çıkarıp çalımla bizlere gösteriyor: “Benim ihtiyar!”. Sonra fotoğrafı cüzdanına koyuyor, küfrediyor: “Dinine yandığımın harbi!”

“Sana göre ne!” diyorum. “Senin çoluğun çocuğun var.”

“Tamam!” diye başını sallıyor. “Onlar benim elime bakıyorlar.”

Gülüşüyoruz. “Onun için tasa etme Kat, sen uydurur, kaydırırsın.”

Müller'in karnı aç, rahat edemiyor bir türlü. Haie Westhus'u dayak hülyalarından uyarıyor: “Haie, şimdi barış olsa sen ne yaparsın?”

“Kıçına sallardı tekmeyi, ne yapacak; burada böyle olmayacak şeylerden bahsediyorsun zira!” diyorum. “Hiç barış olur mu?”

“İnek tezeğinin tavanda işi ne?” diye cevap veriyor Müller, sonra yine Haie Westhus'a dönüyor:

Haie için zor bir iş bu. Çilli başını sallıyor: “Yani artık harb olmazsa mı, demek istiyorsun?”

“Tamam, bak, her şeyi nasıl da anlıyorsun.”

“Kadınlar da yine çıkarlar ortaya, değil mi?”

Haie yalanıyor.

“O da var.”

“Vay canına!” diyor Haie, yüzü gülüyor. “Eh o zaman şöyle sıkı bir

paçoz bulurum; tutulacak öteberisi olan etli butlu, malın gözü bir kadın; sonra da yallah yatağa! Düşün hele, yaylı, kuş tüyü yataklar; tam bir hafta don giymek yok bende.”

Herkes susuyor. Tablo harika. Vücudumuzda bir ürperme oluyor. Nihayet Müller toparlanıyor, soruyor: “Peki sonra?”

Çıt çıkmıyor. Sonra Haie biraz bozularak: “Ben çavuş olsaydım tezkere bırakır, Pn.1.:yalıların yanında kalırdım.” diyor.

“Haie, yahu, sen kafadan sakatsın!” diyorum.

İstifini bozmadan soruyor: “Senin turba sökmüşlüğün var mı topraktan? Hele bir dene, görürsün!” Çizmesinin

kenarından kaşığını çıkarıyor,
Albert'in aş kabına uzanıyor.

“Champagne'daki siperlerden
daha berbat olamaz!” diyorum.

Haie lokmasını çiğniyor, sırtlıyor:
“Ama öyle kısa vadeli değil bu iş.
Sonra yan gelip yatmak da yok.”

“Fakat yahu, insan kendi köyünde
rahat olur be Haie!”

“Eh, şöyle böyle, şöyle böyle!”
diyor, ağzı açık, hayallere dalıyor.

Ne düşündüğü yüzündeki
hatlardan belli. Yoksul bir bataklık
damı, Allahın sıcağında sabahtan
akşamlara kadar fundalıkta yıpratıcı
bir çalışma, kepaze bir gündelik, pis
bir ırgat esvabı. ..

“Barış zamanı askerliğin ne

zorluğu olacak!” diyor. “Her gün tayının önünde, hele vermesinler. kıyameti koparırsın; yatağın hazır, her hafta bey’ler gibi tertemiz çamaşır; avuşsun, işin ona göre, üst baş yolunda, akşamları serbest, gidersin meyhaneye.”

Haie, düşüncesiyle mağrur, büyülenmiş gibi sanki: “On iki seneyi doldurdun mu emekliye çıkar, jandarmaya geçersin. Bütün gün gez toz artık.”

Geleceğe ait hlyalarla yüzü terliyor: “Düşün sen o zaman ikramı. Beride bir konyak, ötede bir yarım litrelik. Eeee n’aparsın, jandarmayla hoş geçinmek lazım.”

“Ama sen asla avuş olamazsın ki,

Haie! “ diye söze karışıyor Kat.

Haie şaşkın şaşkın onun yüzüne bakıyor, susuyor. Şimdi düşüncelerinde her halde aydınlık sonbahar akşamları, fundalıkta pazar günleri, köy çingirakları, besleme kızlarla geçen ikindiler, geceler, domuz yağında kızarmış karabuğday unundan gözlemeler, meyhanede sohbetle geçen kaygısız saatler...

Hayaller öyle çok ki, baş alması mümkün değil; bu yüzden öfkeyle homurdanıyor sadece: “Siz de amma aptalca şeyler soruyorsunuz yahu!”

Gömleğini başına geçiriyor, giyiyor, ceketini ilikliyor.

“Ya sen ne yapardın, Tjaden?” diyor Kropp.

Tjaden tek Şey biliyor:

“Himmelstoss'u elimden kaçırmamaya dikkat ederdim.”

Himmelstoss'u bir kafese tıkar, her sabah ver yansın eder sopayı anlaşılan. Hayranlıkla Kropp'a bakıyor: “Ben senin yerinde olsaydım teğmen olurdum.” diyor. “İmanını gevretirdim herifin, korkudan üçbuçuk atardı.”

“Ya sen Detering?” SoruŐtırmaya devam ediyor Müller; boyuna sorduğuna bakılırsa doğuŐtan öğretmen sanki.

Detering az konuşur. Ama bu konuya cevap veriyor. Gözlerini havaya dikerek tek cümle söylüyor: “Tam mevsimi, hemen tarlamın

başına giderdim.”

Sonra kalkıp uzaklaşıyor.

Gönlü rahat değil. Çiftlik işleri karısına kaldı. İki de atlarını almışlar üstelik. Her gün, gelen gazetelerde Oldenburg'a da yağmur yağıp yağmadığına bakıyor. Otları çekemezler yağmur varsa.

O sırada Himmelstoss görünüyor. Tam da bizden tarafa geliyor. Tjaden'in yüzü pençe pençe kızarıyor. Otlara uzanıyor boylu boyunca; heyecanından gözlerini yumuyor.

Himmelstoss kararsız biraz, adımları yavaşlıyor, ama bize doğru geliyor yine de. Ayağa kalkmaya niyetlendiği yok kimsenin. Kropp, ilgilenmiş, bakıyor.

Himmelstoss önümüzde duruyor, bekliyor. Kimse sesini çıkarmayınca söz atıyor ortaya: “Ne haber?”

Birkaç saniye geçiyor.

Himmelstoss'un ne yapmak gerektiğini kestiremediği meydanda. Elinde olsa marş marş emri verir, iflahımızı keser şüphesiz. Ama cephenin kışla meydanı olmadığını! artık öğrenmişe benziyor. Bir sondaj daha yapıyor, artık hepimize birden değil de birimize hitabediyor; daha kolay cevap alacağı ümidinde. Kendisine en yakın Kropp, bunun için Kropp'a nasip oluyor bu şeref. “Vav, sen de mi buradasın?”

Ama Albert'in onunla bir ahbablığı yok. Kestirme bir cevap veriyor: “Ben

zatınızdan epey önce geldim galiba!”

Kızılca bıyık titriyor: “Beni tanımadınız mı yoksa?”

Tjaden artık gözlerini açıyor: “Tanıdık.”

Himmelstoss ona dönüyor: “Sen Tjaden'sin değil mi?”

“Tjaden başını kaldırıyor: “Ya sen nesin, biliyor musun?”

Himmelstoss afallıyor: “Ne zamandan beri senli benliyiz? Seninle yol kenarlarında yatmışlığımız var mı bizim?”

Himmelstoss bu müşkül durumdan nasıl kurtulacağını bilmiyor. O böyle uluorta bir düşmanlık beklemiyordu. Ama şimdilik çekiniyor; her halde biri ona

sırtındaki berelerden bahsetmek boşboğazlığında bulundu.

Tjaden yol kenarları sorusuna öyle içerliyor ki, öfkesinden alaya boğuyor işi. “Yok!” diyor. “O işi tek başına yaptın sen!”

Şimdi de Himmelstoss köpürüyor. Ama Tjaden ondan önce davranıyor, buluşunu ille de söyleyecek: “Sen nesin öğrenmek ister misin? Boktan herifin birisin sen! Ben sana bunu ne zamandır söyleyecektim.”

Bu sözü söylerken domuz gözlerine benzeyen çil çil gözlerinden ayların birikmiş hıncını çıkarmış olmanın sevinci parıldıyor.

Himmelstoss da boşanıyor: “Sen ne demek istiyorsun, köpoğlu, boklu

bataklık kargası seni! Siz bir amir karşısındasınız, kalkın ayağa, esas vaziyeti alın hele!”

Tjaden ustaca bir göz kırpmıyor: “Siz yerinde rahat olabilirsiniz Himmelstoss. Yallah!”

Himmelstoss ortalığa duman attıran bir talimname sanki; imparator bile ondan fazla içerleyemez. Bağırıyor: “Tjaden, bir amir sıfatıyla emrediyorum: Ayağa kalkınız!”

“Başka?” diye soruyor Tjaden.

“Verdiğim emri yapacak mısınız, yapmayacak mısınız?”

Tjaden buna, soğukkanlı ve kesin, kendi de farkında olmadan, pek malûm yoldan, klasik bir karşılık

veriyor, sonra da arka tarafını havalandırıyor.

Himmelstoss: “Divanı harbe gideceksiniz!” diyor kaçarken.

Kalem odasına doğru uzaklaştığını görüyoruz.

Haie ve Tjaden basıyorlar kahkahayı. Haie o kadar çok gülüyor ki, çenesi yerinden oynuyor, ağzı açık kalakalıyor. Albert'in bir yumruk indirip çeneyi yerine oturtması gerekiyor.

Kat telaşla: “Şikayet ederse iş kötü.”

“Eder mi dersin?” diye soruyor Tjaden.

“Yüzde yüz!” diyorum.

“En azından beş gün hapis!” diye

açıklıyor Kat.

Tjaden boşveriyor buna: “Beş gün hapis, beş gün istirahat demektir.”

Her şeyin derinlerini kurcalayan Müller, zemini yokluyor: “Ya kalebentlik verirlerse?”

“Kalebentlik müddetince benim için harb bitti sayılır.”

Tjaden'e ne mutlu, hiçbir şeyi tasa ettiği yok! Ortalık durulmadan ele geçmemek için Haie ve Leer ile birlikte kalkıp gidiyor.

Müller bir türlü sonunu getirmiyor, soruyor. Bu sefer yine Kropp'u sigaya ekliyor: “Albert, sen

şimdi evine dönsen ne yaparsın sahi?"

Kropp karnını doyurdu daha uysal konuşuyor: "Bizim sınıftan kaç kişiyiz biz şimdi?"

Hesaplıyoruz: Yirminin yedisi öldü, dördü yaralı, biri tımarhanede. Olsa olsa on iki kişi.

"Bunlardan üçü teğmen," diyor Müller. "Sen zanneder misin ki bunlar tekrar gidip de Kantorek'in kahrını çekerler?"

Hiç sanmıyoruz; nitekim onun kahrını artık biz de çekmeyiz doğrusu.

Kropp hatırlatıyor birden: "Wilhelm Tell'deki üçüzlü olay hakkında fikriniz nedir?" Ve başlıyor

gülmeye.

Yüzüne birdenbire sert bir ifade vererek soruyor Müller de:

“Göttingen Şairler Birliği”nin amaçları nelerdi?”

Gayet sakin karşılık veriyorum:

“Cesur Karl'ın kaç çocuğu vardı?”

Çiyaklar gibi bağıriyor Müller: “Siz hayatta hiçbir şey olamazsınız,

Baeumer! “

Kropp kurcalıyor: “Zama savaşı ne zaman olmuştu?”

“Sizde ciddiyet namına bir şey yok, Kropp, oturunuz, eksi üç!” diye işaret ediyorum.

Gözünde kelebek gözlük varmış da onu düzeltiyormuş gibi yaparak fısıldıyor Müller: “Lykurgus'a göre

devletin en önemli görevleri nelerdir?”

“Biz, Almanlar, dünyada Allahtan başka hiç kimseden korkmayız... Bu mu doğru, yoksa: Bizler, Almanlar... demek mi? Düşünün!” diyorum.

“Melbourne'un nüfusu ne kadardır?” diyor Müller cıvılda gibi.

Öfkeli bir sesle: “Bunu da bilmiyorsanız hayatta nasıl muvaffak olursunuz?” diye soruyorum Albert'e.

“Kohezyon ne demektir?” diye soruyor bu sefer de Albert, muzaffer bir tavırla.

Bu ıvır zıvır şeylerden aklımızda daha fazlası kalmamış. Hiçbiri de bir işimize yaramadı zaten. Kimse çıkıp da bize okulda; yağmurlu, fırtınalı

havada sigaranın nasıl yakılacağını, ıslak odunun nasıl tutuşturulacağını, yahut bir süngünün, kaburgalar arasına takılıp kaldığı için, en iyi kama saplandığını öğretmedi.

Müller düşünceli düşünceli: “Ne çare!” diyor. “Değil mi ki okula dönmemiz lazım.”

Ben buna imkan göremiyorum: “Biz belki hususi bir imtihan veririz.”

“Bunun için hazırlanmak ister. İmtihanı verdin diyelim, sonra? Talebe olmak öyle ahım şahım bir şey değil ki. Paran yoksa uğraş dur!”

“Talebelik fena değildir, ama öğrettikleri yine de fasafiso ! “

Kropp hislerimize tercüman oluyor: “Buralarda bütün bunların ne

değeri var?”

Müller, Kantorek gibi itiraz ediyor: “Fakat bir baltaya sap olman lazım.”

Albert çakısıyla tırnağını temizliyor. Onun bu züppeliğine hayret ediyoruz, ama bu onun düşündüğünü gösterir. Çakıyı bırakarak açıklıyor: “Doğru, Kat, Detering, Haie eski işlerine dönecekler, çünkü önceden meslek sahibiydiler. Himmelstoss keza. Bizde ise meslek arama. Bütün bu patırtıdan sonra eliyle cepheyi gösteriyor biz bir mesleğe nasıl girer, alışırız?”

“İnsanın geliri olmalı, o zaman bir ormanda tek başına yaşayabilir,” diyorum; ama bu büyüklük

sevdasından hemen utanıyorum.

“Sahi, geri döndüğümüz zaman ne olacak?” diyor Müller, o da tasalandı şimdi.

Kropp omuz silkiyor: “Ne bileyim. Dönelim hele, elbet olur bir şeyler.”

Hepimizde bir ümitsizlik. “Ne yapılabilir?” diye soruyorum.

Yorgun bir sesle cevap veriyor Kropp: “İçimde hiçbir şeye heves duymuyorum. Bir gün ölüp gideceksin, şimdiye kadar ne yaptın? Hem ben dönebileceğimizi de sanmıyorum.”

Sırtüstü uzanıyor: “Ben düşünüyorum da, Albert,” diyorum. “Barış sözünü duydukça, içimden geliyor, barış olunca çok büyük işler

yapayım, diyorum; başıma vuruyor adeta. Bir şeyler yapayım ki burada, bu kargaşalıkta çektiklerimize değsin, diyorum. Ama hiçbir şey gelmiyor aklıma. Meslekti, tahsildi, maaştı, suyu buydu, yapılabilecek şeyleri düşündükçe iğreniyorum. Hep bunlar, hep bunlar, bu pis şeyler. Yapacak hiçbir şey bulamıyorum, Albert!”

Birdenbire her şey gözüme imkansız, çaresiz görünüyor.

Kropp da aynı şeyleri düşünüyor: “Hepimiz zorluk çekeceğiz ona bakarsan. Yurtta kalanlar da hazan bunun endişesini duymuyorlar mı sanki? İki yıl top, tüfek, el bombası. Bunları bir çorap gibi çıkarıp, atıvermek mümkün mü hiç?”

Bu halin herkesin başında olduğunu tasdik ediyor; yalnız cephede olan bizlerde değil, her yerde, bizim durumumuzdaki herkeste bunun az çok böyle olduğu noktasında birleşiyoruz. Bizim nesillerin ortak kaderidir bu.

Albert, bu duyguyu söz haline sokuyor: "Harb hepimizin canına okudu, biz hiçbir şeye yaramayız artık."

Albert haklı. Biz genç değiliz artık. Biz dünyayı fethetmek istemiyoruz artık. Kaçağız biz. Kendimizden kaçıyoruz. Hayatımızdan. On sekiz yaşında idik; dünyayı, hayatı sevmeye başlamıştık, sevdiğimiz bu şeylere kurşun sıklamak zorunda

kaldık. Patlayan ilk mermiler
kalbimize saplandı. Çalışma, çaba,
ilerleme kapıları kapandı bize. Biz
bunlara artık inanmıyoruz, biz harbe
inanıyoruz.

Kalem odasında bir faaliyettir
gidiyor. Himmelstoss ortalığı kaldırdı
anlaşılan. Kümenin başında rap rap
şişman başçavuş yürüyor. Bu
başgediklilerin hemen hepsinin
göbekli oluşu, ne tuhaf!

Peşinde öç almak için çırpınan
Himmelstoss. Çizmeleri parıldıyor
güneşte.

Ayağa kalkıyoruz. Başefendi

burnundan soluyor: “Nerde Tjaden?”

Tabii kimse bilmiyor.

Himmelstoss bize ters ters bakıyor:

“Bilirsiniz pekala, söylemek istemiyorsunuz. Söyleyin haydi!”

Başefendi etrafına bakınıyor, aranıyor, Trajen görünürlerde yok.

Bir başka çareye başvuruyor: “On dakikaya kadar kaleme gelsin.”

Dümen suyunda Himmelstoss, başçavuş uzaklaşıyor.

“İçime doğuyor, bundan sonraki tahkimatta dikenli tel bobinlerinden biri Himmelstoss'un ayaklarına düşecek!” diye tahmin yürütüyor Kropp.

“Onunla daha çok eğleneceğiz biz!” diye gülüyor Müller.

Aklımıza Şimdi de bunu koyduk:
Postacıyla zıt gitmek.

Barakaya gidiyor, durumu
Tjaden'e bildiriyor, göze görünme,
diyorum.

Sonra iskambil oynamak için
başka bir yere gidiyoruz. İŞte bizim
yapabileceğimiz Şeyler: İskambil,
küfür, harb. Yirmi yaş için çok bir Şey
değil...

yirmi yaş için pek çok Şey!

Yanın saat sonra Himmelstoss
yine yanımıza geliyor. Kimsenin
aldırdığı yok. Tjaden'i soruyor.
Omuzlarımızı kaldırıyoruz.

“Arayacaktınız!” diye diretiyor.

. “Kim?” diye soruyor Kropp.

“Siz!” [\(1\)](#)

“Rica ederim bize sen diye hitab etmeyiniz!” diyor Kropp bir yarbay gibi.

“Size (1) sen diye hitabeden kim?”

“Siz!”

“Ben mi?”

“Evet.”

Himmelstoss'un akli karışıyor. Ne demek istediğini anlamadığı için kuşkuyla, Kropp'a yan yan bakıyor. Ama bu noktada kendine pek güvenemiyor, alttan alıyor. “Onu bulamadınız mı?”

Kropp atların üzerine yan geliyor: “Siz hiç cephede bulundunuz mu?”

“Orası sizi ilgilendirmez!” diye kesip atıyor Himmelstoss. “Ben sizden cevap istiyorum.”

“Güzel!” diyor Kropp, ayağa kalkıyor. “Ufak ufak bulutlar var bakın ta arda. Uçaksavar toplarının mermileri onlar. Biz dün oradaydık. Beş ölü, sekiz yaralı verdik. Pek hoş oluyor doğrusu. Gelecek sefere siz de bizimle olursanız askerler ölme* den önce evvela karşınıza gelirler, esas vaziyeti alırlar, çakı gibi selam verip sorarlar: — Müsaadeniz var mı, geri çekileyim! İzin verir misiniz, öleyim! Biz de hurda tam sizin gibilerini bekliyorduk.”

Kropp tekrar oturuyor.

Himmelstoss bir kuyruklu yıldız gibi kayıp gidiyor.

“Üç gün hapis!” diye tahmin yürütüyor Kat.

“Bir dahaya ben girişiyorum.”
diyorum Albert'e.

Ama kısmet değilmiş. Akşam yoklamasında sorguya çekildik. Teğmenimiz Bertinck bölük kalemine oturdu, hepimizi arka arkaya içeri çağırды.

Şahitlerden biri de bendim. Tjaden'in niçin karşı geldiğini anlattım. Yatağa işeme hadisesi işe yaradı. Himmelstoss'u çağırдыlar, söylediklerimi tekrarladım.

“Doğru mu?” diye sordu Bertinck, Himmelstoss'a.

Adam ezildi, büzüldü; Kropp da aynı şeyleri söyleyince ister istemez itiraf etti.

“Peki, neden o zaman şikayet

etmediniz?” diye sordu Bertinck.

Sustuk; askerlikte böyle ufak tefek şeyler için şikayette bulunmanın bir faydası olmadığını o da biliyordu herhalde. Hem askerlikte şikayet de ne demek? Bunu teğmen de anlıyordu besbelli. Önce cephenin kışla meydanı olmadığını kendisine bir kere daha açıklayarak, Himmelstoss'u bir güzel payladı. Sonra daha sert bir ölçüyle sıra Tjaden'e geldi; ona da mükemmel bir nasihatle üç gün oda hapsi verdi. Teğmen, göz kırparak, Kropp'a da bir gün hapis cezası verdi. Üzgün bir tavırla: “Çaresiz!” dedi Kropp'a. Makûl adam!

Oda hapsi çok hoş! Hapisane eski

bir tavuk kümesi; ikisini de ziyaret mümkün, biz de zaten bu işleri becermesini biliriz. Ağır hapis olsa bodruma tıklarlardı, eskiden ağaca da bağlarlardı bizi, ama şimdi yasak bu. Artık arasına insanca muamele gördüğümüz de oluyor.

Tjaden'le Kropp tel örgü gerisine kapatıldıktan bir saat sonra kalkıp ziyaretlerine gidiyoruz. Tjaden bir, horoz gibi öterek selamlıyor bizi. Geceye kadar skat oynuyoruz. Tjaden rezili kazanıyor tabii.

Dönüşte Kat, bana soruyor: “Kaz kızartmasına ne dersin?”

“Fena değil!” diyorum.

Bir cephane kamyonuna atlıyoruz. Yolculuk ücreti iki sigara. Kat kazın yerini biliyor. Ahır bir alay karargahının malı. Karar veriyorum, kazı tutup getirmek benim işim. Kat'tan direktif alıyorum. “Ahır bir duvarın arkasında, kapıda bir ağaç dayalı.”

Kat parmaklarını kenetleyip avuçlarını tutuyor, ayağımı basıp duvara tırmanıyorum. Kat nöbetçi kalıyor.

Gözlerimi karanlığa alıştırmak için bir iki dakika duruyorum. Sonra ahın seçiyor, usul usul yaklaşıyorum; dayalı desteği yokluyor, çekiyor, kapıyı açıyorum.

İki beyaz şey görüyorum. İki kaz, işte bu fena, birini tutsam öteki bağıırır. Şu halde ikisini de yakalamak gerek. Elimi çabuk tuttum mu tamam!

Bir atılışta birini yakalıyorum, bir dakika sonra da ötekini. Sersemlesinler diye de, başlarını, deli gibi, veryansın ediyorum duvara. Ama kuvvetim yetişmiyor besbelli. İmansızlar hafifçe gaklıyor, kol bacak çırpıyorlar. Olanca gücümü harcıyor, boğuşuyorum; fakat hay kör şeytan, ne de zorluymuşlar! Dayatıyor, beni silkeliyorlar bayağı. Karanlıkta bu beyaz paçavralar pek de rezil şeyler. Kollarıma kanatlar takıldı, yerden kopacağım diye korkuyorum;

ellerimde bir çift balon var sanki.

Derken şamata kopuyor; birinin boğazına hava kaçtı, bir çalar saat gibi keskin bir ses çıkarıyor. Ne oluyor demeye kalmadan patküt bir şey dalıyor içeri, bana çarpıyor. Yere yıkılıyor, kızgın bir hırlayış işitiyorum. Bir köpek. Yanıma bakıyorum; boynuma atılmaya hazırlanıyor. Hemen yere uzanıyor, çenemi yakamdan içeri çekiyorum.

Bir doğ köpeği. Neden sonra başını geri çekiyor, yanıma çöküyor. Ama kıpırdayacak oldum mu hırlıyor. Düşünüyorum. Yapabileceğim tek şey, tabancamı ele geçirebilmek. Ne olursa olsun, kimseler gelmeden hurdan kaçmaya mecburum. Elim

birer arpa boyu ilerliyor tabancaya.

Sanki saatlerce sürüyor bu iş, bana öyle geliyor. Hep yavaşça bir kımıldayış, tehlikeli bir hırıltı. Hep kıpırdamadan duruş, sonra yeni bir deneme. Tabancayı kavrayınca, elim titremeye başlıyor. Elimi yere bastırıyor, yapacaklarımı düşünüyorum:

Tabancayı birden çekmek, köpeğin toparlanmasına fırsat vermeden ateş edip kaçmak.

Yavaşça, nefes alıyor, sakinleşiyorum. Sonra soluğumu kesiyor, tabancayı kaldırıp ateş ediyorum. Köpek uluyarak yana sıçrıyor; ahırın kapısına koşuyor, kaçan kazlardan birine tökezliyorum.

O hızla derhal kazı yakalıyor, duvarın ardına fırlatıyor, kendimi de bir sıçrayışta yukarı atıyorum. Ben daha öte tarafa atlayamadan köpek üzerime saldırıyor. Kendimi bir hamlede aşağı bırakıyorum. On adım ötemde Kat, kolunda kaz, bekliyor. Beni görür görmez kirişi kırıyoruz.

Nihayet nefes alabiliriz. Kaz öldü. Kat bu işi bir anda beceriverdi. Kimsenin bir şey sezmemesi için hemen kızartalım diyoruz. Barakadan kabkacak ve odun getiriyorum. Bu gibi işlerde kullandığımız ufak, boş kulübelerden birine giriyor, tek pencere oyuğunu sımsıkı kapatıyoruz. Ocağa benzer bir şey var, tuğlaların üzerinde demir bir

levha duruyor. Ateş yakıyoruz.

Kat, kazın tüylerini yoluyor, hazırlıyor. Tüyleri güzelce bir tarafa koyuyoruz. Bu tüylerle iki küçük yastık yapmak, Üzerlerine: “Yaylım ateşinde tatlı uykular!” diye yazmak niyetindeyiz.

Gizli kovuğumuzun etrafında, cephede patlayan topların sesleri uğulduyor. Yaktığımız ateş yüzlerimizde parıldıyor, duvarlarda gölgelerimiz titreşiyor. Arada boğuk bir çatırtı, kulübe sallanıyor. Uçak bombaları. Bir seferinde boğulmuş feryatlar işitiyoruz. Bir barakaya bomba düştü herhalde.

Uçaklar vınlıyor, makineli tüfek takırtıları duyuluyor. Ama bizden

dışarıya, görülebilecek hiçbir ışık sızılmıyor.

Kat ve ben, iki asker, üzerlerimizde partal ceketler, karşılıklı oturmuş, gece yarısı bir kaz kızırtıyoruz. Pek konuşmuyoruz; ama birbirimize karşı öylesine muhabbetle doluyuz.. Sevişen çiftlerde olur olsa olsa bu sevgi, diye düşünüyoruz. Biz iki insanız, iki minik hayat kıvılcımı; dışardaysa gece var, ve ölüm çemberi. Biz onun kıyıcığına oturmuşuz, tehlikeler ortasında korunmuş; ellerimizden yağ damlıyor, kablolarımız birbirine yakın olmuş. İçinde bulunduğumuz saat, bulunduğumuz yerin aynı: Tatlı bir ateşten etrafa duyguların

parıltıları, gölgeleri saçılıyor, sağda solda oynaşıyor. Onun, benim hakkımda bildiği ne? Ya benim bildiğim, ona dair? Evvelce düşüncelerimiz birbirine benzemezdi hiç. Ama şimdi bir kazın önünde karşılıklı iç dünyalarımızı hissediyoruz. Birbirimize o derece yakınız ki, bunu ifadeye bile kalkışmıyoruz.

Körpe ve yağlı bile olsa kaz kızartmak uzun iş. Bu yüzden sıra ile çalışıyor, birimiz yağ döküp kızartmaya devam ederken birimiz uyuyoruz. Gitgide nefis bir koku yayılıyor etrafa.

. Dışarının gürültüleri bir bağ, bir rüya oluyor, ama hatırası bütün

bütün silinmeyen bir rüya. Yarı uykuda Kat'ın kaşığı kaldırıp indirdiğini görüyor, onu seviyorum; omuzları çıkıntılı eğik silüetini.. aynı anda onun gerisinde ormanları, yıldızları görüyorum; tatlı bir ses beni dinlendiren sözler söylüyor: Bir asker olan bana, hantal çizmeleri, palaskası, ekmek torbasıyla yüce göklerin altında ufacık, önünde uzayan yolu yürüyen, çabuk unutan, artık pek seyrek hüznülenen, koskoca gece göğü altında durmadan, boyuna yürüyen bana tatlı sözler söylüyor.

Bir küçük nefer ve bir tatlı ses. Koca çizmeli, gönlü kırık bu asker, çizmeli olduğu için yürüyen, yürümekten gayrı her şeyi unutmuş

bu asker, okşanmış, el üstünde tutulmuş olsaydı belki artık anlamazdı, bunu: Ufuktakiler çiçekler, askeri ağlatacak kadar sessiz sakin bir manzara değil mi? Ta oradakiler hiç malik olmadığı için kaybetmediği, karmakarışık, ama onun için yine de kayıp hayaller değil mi? Orada duran, onun o yirmi yılı değil mi?

Yüzüm mü ıslanmış, nerdeyim?

Kat var önümde; eğilmiş koca gölgesi evim ocağım gibi düşüyor içerime. Yavaş konuşuyor, gülümsüyor, yine ateşin başına gidiyor.

Sonra: “Oldu!” diyor.

“Peki, Kat.”

Silkiniyorum. Kulübenin ortasında

nar gibi kızartma parıldıyor. Açılıp katlanır çatallarımızı, çakılarımızı çıkarıyor, kendimize birer but kesiyor, tayınlarımızı kabdaki salçaya bana bana, yavaş yavaş, tadını çıkara çıkara yiyoruz.

“Beğendin mi, Kat?”

“Nefis! Ya sen?”

“Nefis, Kat!”

Biz kardeşiz, en iyi parçaları birbirimize ikram ediyoruz. Daha sonra ben bir sigara, Kat da bir puro içiyoruz. Yemeğin çoğu da arttı.

“Kat! Kropp'la Tjaden'e de birer parça götürsek nasıl olur?”

“Ala!” diyor Kat. Bir parça kesiyor, gazete kağıdına dikkatle sarıyoruz. Artanı da kendi barakamıza

götüreceğiz. Ama Kat gülüyor,
“Tjaden!” diyor sade.

Anlıyorum, hepsini götürmemiz
gerek. İkisini uyandırmak üzere,
kümesin yolunu tutuyoruz. Tüyleri
topluyoruz daha önce.

Kropp'la Tjaden, gözlerine
inanamıyorlar. Sonra dişlerini bileyip
hazırlanıyorlar. Tjaden kazın
kanatlarından birini iki eliyle ağız
mızıkası gibi yakalamış, dişliyor,
çiğniyor. Kabdaki yağı içiyor, ağzını
şapırdatıyor: “Bu iyiliğinizi hiç
unutmayacağım!”

Barakamıza dönüyoruz. İşte yine
yıldızlarıyla, sökmeye başlamış
şafağıyla o yüce gökyüzü; altında ben
yürüyorum, koca çizmeli, karnı

doymuş asker; sabahın erken saatlerinde bir küçük neferim ben. Ama yanımda, eğik, çıkıntılı sırtıyla Kat yürüyor, arkadaşım Kat.

Sabahın alacakaranlığında baraka, kenar çizgileriyle siyah, tatlı bir uyku gibi bize doğru geliyor.

VI

Bir taarruz lafıdır dolaşılıyor. Bu sefer cepheye, her zamankinden iki gün önce gidiyoruz. Yolda harabolmuş bir okul görüyoruz. Cephe duvarı yanına yüksek, ikinci bir duvar daha çıkmışlar: Yeni yapılmış, cilasız, beyaz tabutlardan bir duvar. Tabutlar reçine, çam ve

orman kokuyor henüz. En az yüz tabut var.

“Taarruza karşı tedbir!” diyor Müller, şaşkın.

“Bizim için!” diye homurdanıyor Detering.

Kat, Detering'e çıkışıyor:
“Saçmalama!”

“Bir tabutun olursa öp de başına koy!” diye alay ediyor Tjaden.

“Panayırlarda atış barakaları vardır, oradaki hedeflere benzeyen gövden için sana sadece bir çadır bezi vermesinler, dikkat et.”

Ötekiler de işi şakaya boğuyorlar, tatsız şakalar, ama ne yapalım başka? Tabutlar sahiden de bizim için. Böyle şeylere gelince teşkilat tamam.

Karşısı kaynıyor. İlk gece, durumu tayine çalışıyoruz. Ortalık az çok sessiz olduğu için düşman cephesi gerisindeki kamyonların gürültüsü işitilebiliyor; bu faaliyet sabah şafak sökene kadar sürüyor. Kat bunların giden kamyonlar olmadığını, yeni kıtalar, top tüfek getirdiklerini söylüyor.

İngiliz topçusunun takviye gördüğünü seslerden anlıyoruz. Çiftliğin sağına 20,5 luk en az dört batarya daha konmuş, kavrak kütüğü gerisinde bomba topları yerleştirilmiş. Ayrıca tapaları müsademeli ufak Fransız toplarından var bir sürü.

Endişedeyiz. Barınaklara

girmemizden iki saat sonra kendi topçumuz siperlerimizi dövmeğe başladı. Bir ayda bu üçüncü oluyor. Bir hedef hatası olsaydı kimse sesini çıkarmazdı; ama mesele, bu toplarda iş yok artık; mermiler bizim kesimlere dağılıyor; atışlar kesin değil çok defa. Bu yüzden bu gece iki yaralı verdik,

Cephe bir kafestir; içinde sinirleriniz gergin bekleyeceksiniz ne olacaksa olsun diye. Mermi, kavislerinin örgüleri altında yatıyor, meçhulün merak ve gerginliğini yaşıyoruz. Üzerimizde boşlukta

süzölüyor tesadüf. Bir mermi gelirken büzölüp kalabilirim, hepsi bundan ibaret. Düşeceği yer ne malûmdur bence, ne de sözüm geçer mermiye.

Bizi umursamaz eden bu tesadüftür. Birkaç ay önce bir barınakta oturmuş skat oynuyordum; bir ara kalktım, bir başka barınaktaki ahbabları görmeye gittim. Dönüp geldiğimde birinci yerden eser kalmamıştı, bir gülleyle yok olmuştu orası. Yine ikinci barınağa gittim, tam zamanında yetişmişim: Toprak altında kalanları kurtarmakta benim de emeğim geçti. Çünkü o arada buraya da bir bomba düşmüştü.

Tesadüf işte; bir mermiye kurban da gidebilirdim, yaşıyorum.

Bombaların bir şey yapamayacağı bir barınakta paramparça olabilirim de açık arazide on saat süren bir yayılım ateşinden sapasağlam çıkabilirim. Her asker, sadece, binlerce tesadüf sayesinde sağ kalır hayatta. Her asker tesadüfe inanır, tesadüfe bel bağlar.

Ekmeklerimize göz kulak olmak zorundayız. Son zamanlarda siperlerde eski düzen kalmayalı beri fareler pek çoğaldı. Detering, bunun şaşmaz bir tehlike işareti olduğu iddiasında.

Hele buradaki fareler iğrenç mi iğrenç; hepsi de pek kocaman şeyler

çünkü. Leş faresi dedikleri cinsten. Tiksindirici, pis, çıplak bir suratları var. Onların o uzun, tüysüz kuyruklarını kim görse midesi bulanır.

Karınları da çok aç anlaşılan. Hemen hepimizin tayınını dişlediler bir kere. Kropp çadır bezine sımsıkı sardığı ekmeğini başının altına koyuyor, ama uyku hak getire; çünkü ekmeğin peşinde fareler, yüzünde geziniyorlar. Detering açığı göz davrandı aklınca: Tavana ince bir tel bağladı, ekmeğin çıkınını oraya astı. Ama gece yarısı el lambasını yaktığı vakit telin sallanmakta olduğunu gördü. Şişman bir fare, ekmeğin üzerinde geziniyordu.

Sonunda bir çare bulduk.

Ekmeklerden hayvanların kemirdikleri kısımları dikkatle kesip aldık; bütün tayını kaldırıp atmamak imkansız, yarına aç kaldığımızın resmidir. Ayırdığımız parçaları barınağın ortasına yere yığdık. Küreklerimizi alıp, vurmaya hazır, yataklarımıza uzandık. Detering, Kropp ve Kat, el lambalarını ellerine aldılar.

Birkaç dakika sonra ilk pıtırıları, kemirtileri işittik. Ses daha da çoğaldı, ufak ayakların sayısı arttı. Birden el lambaları yandı, herkes kara yığına veryansın etti küreğini; fareler cıyak cıyak kaçıştılar. Sonuç iyi oldu. Fare parçalarını kürekleyip siperden

dışarı atarak yeniden pusuya yattık.

Birkaç sefer daha yüklendik.

Derken hayvanlar ya farkına vardılar işin, ya da kan kokusu aldılar, Artık gelmediler. Fakat yerdeki ekmek kırıntılarına ertesi sabah baktık, yine de temizlemiş hıncırlar.

Bu fareler, bitişik kesimde iki koca kedi ile bir köpeğe saldırdılar, hayvanları ısıra ısıra öldürdüler, birazını da yediler hatta.

Ertesi gün bize Hollanda peyniri verdiler, herkese aşağı yukarı dörtte bir peynir düştü. Bir bakıma iyi, çünkü pek lezzetlidir bu peynir. Ama bir yandan da fena. Çünkü bu kırmızı toplar, bizim için şimdiye kadar hep zorlu patırtıların öncüsü olmuşlardır.

Üstelik içki de dağıtılınca tahminlerimiz kuvvetlendi. Şimdiki halde onu da içiyoruz, ama gönlümüz rahat değil.

Bütün gün fare öldürme yarışı yapıyor, aylak dolaşıyoruz. Fişek ve el bombası mevcudumuz artıyor. Süngülerimizi gözden geçiriyoruz. Küt tarafı testere gibi, testere yerine de kullanılan süngüler var arada. Karşı tarafta bizden süngüsü bu şekilde bir nefer yakaladılar mı aman zaman tanımadan öldürüyorlar. Bitişik kesimde bizimkilerden, süngüleri testereli bazıları burunları, gözleri bu testereyle kesilmiş, oyulmuş bir halde bulunmuştu. Ağızlarına, burunlarına testere talaşı

doldurmuşlar da adamları öyle boğmuşlar.

Acemilerin birkaçında henüz böyle süngüler var; bunları bıraktırıp yerlerine öbür süngülerden aldirtıyoruz.

Aslında süngü eski önemini kaybetti. Hücumlarda şimdi çok kere moda olan, sadece el bombası ve kürekle atılmak ileri. Keskin kürek hem daha hafif.. hem daha çok işi gören bir silah. Küreği sadece çene altına indirmekle kalmaz, düşmanı, bununla yere de serebilirsiniz; yüklenme imkanı fazladır kürekte. Hele omuzla beyin arasına çapraz indi mi, kolayca göğse kadar yarıp geçer. Süngü çok kere saplandığı

verde takılır kalır; o zaman dűşmanın karnına kuvvetlice basıp önce sűngűyű geri çıkarmak gerekir. Bu iřler olurken, pekala bir sűngű de siz yiyebilirsiniz. Hem sonra, sűngűnűn saplandığı yerde kırılacağı da tutar.

Geceleyin gaz pűskűrtűyorlar. Hűcumu bekliyor, maskelerimizi geçirmiş, pusuda yatıyoruz; ilk gölge grűnűr grűnmez maskeleri sıyırmaya hazırız.

Gűn ıřıyor, hala bir Őey olduėu yok. Karşı tarafta hep o sinir bozucu tekerlek sesleri. Katar katar yűk kamyonları. Ne getirir, ne yığarlar böyle? Bizim topçu durmadan műdahale ediyor, ama kamyon gűrűltűleri kesilmiyor, kesilmiyor.

Yüzlerimizde yorgunluk, öylece bakıyoruz: “Somme kıyısındakine benziyor.” diyor Kat, tasalı. “Orada da sonradan yedi gün, yedi gece yayılım ateşine tutulmuştuk.” Buraya geldik geleli Kat alaylı konuşmaz oldu, bu fena; çünkü, Kat eski bir cephe kurdu, kokuyu çabuk alır. İyi yemekten, rumdan ötürü bir Tjaden memnun. Ona kalırsa istirahate bile çekileceğiz, bir şey olacağı yok çünkü.

Öyleye de benziyor hani. Peşpeşe günler geçiyor. Geceleyin dinleme pastasıym çukurda. Üzerimde raketler, paraşütlü ısıtma bombaları yükseliyor, alçalıyor. Sinirlerim gergin, tetikteyim, kalbim çarpıyor. Gözüm ikide bir fosforlu saate

gidiyor, yelkovan ilerlemek bilmiyor. Gözlerimden uyku akıyor, uyumamak için çizmelerimin içinde ayak parmaklarımı kımıldatıyorum. Ben nöbeti devredene kadar bir hadise olmuyor; karşıda hep o tekerlek sesleri. Gitgide yatışıyor, boyuna kağıt oynuyoruz. Belki şansımız yardım eder.

Gökyüzü bütün gün sabit balonlarla örtülü. Karşı taraf burada da tank ve piyade uçakları kullanacak, deniyor. Bizi düşündüren bu değil de asıl, yeni alev makineleri hakkında anlatılanlar.

Gece yarısı uyanıyoruz. Toprak gümbürdüyor. Üzerimizde ağır ateş. Köşelere büzülüyor, mermilerin çeşitli çaplarda olduğunu anlıyoruz.

Herkes teçhizatını yokluyor, her an yeniden bakıyor, eksik bir şey var mı diye. Barınak sarsılıyor, gece bir kkreyişle bir parıltı sanki. Bir saniye süren aydınlıklarda bakışıyor, rengimiz uçuk, dudaklarımız kenetli, başımızı sallıyoruz.

Ağır gllelerin göğüs siperlerini uurduğunu, şivleri oyduğunu, beton mesnetlerin üst kısımlarını parçaladığını hep birden hissediyoruz. Gülle sipere düşünce, pıhlayan bir yırtıcı hayvanın pençe vuruşuna benzer o boğuk, çılgın

sarsıntıyı da duyuyoruz. Sabaha doğru acemilerden birkaçı, yüzleri bakır çalığı, kusuyorlar. Hala da yavru bunlar.

Pis, gri bir ışık, dehlizlere sızıyor yavaştan; toplardan çakan şimşekleri donuklaştırıyor. Sabah oluyor. Topçu ateşlerine patlayan lağımlar karışıyor şimdi. Sarsıntılar içinde en müthişi bunlar, lağım nerde atılıyorsa orada yüzlerce ölü.

Nöbet alacaklar gidiyor, gözcüler toz toprak içinde titreye sendeliye içeri giriyorlar. Biri hiç konuşmadan bir köşeye seriliyor, bir şeyler yiyor; öteki, bir yedek, hıçkırıyor; patlamaların yaptığı hava basıncı onu iki kere göğüs siperi üzerine

fırlatmış; sinirleri bozulmuş yalnız, başka bir şey olmamış.

Acemiler ona bakıyorlar. Saridir bu, dikkat etmemiz lazım; bazı dudaklar titremiye başladılar bile. İyi ki sabah oluyor; taarruz öğleye doğru belki de.

Ateşin azaldığı yok. Gerilerimizi de dövüyor. Göz görebildiği kadar her tarafta çamur, demir fıskiyeleleri. Çok geniş bir kuşak, ateş altında.

Taarruz olmuyor, fakat ateş devam ediyor. Yavaş yavaş kulaklarımız duymaz oluyor, zaten kimsenin de konuştuğu yok; söylenenleri anlamıyoruz ki!

Bizim siperden pek az bir şey kalmadı geriye, birçok yerleri artık

ancak yarım metre yüksekliğinde, delik deşik, mermi çukurları, toprak öbekleriyle dolu. Geçidin hemen önünde bir mermi patlıyor. Ortalık birden kararıyor, toprak altında kalıyoruz, kendimize yol açmamız gerekiyor. Bir saat sonra geçit tekrar açılıyor, çalıştığımız için de biraz ferahlıyoruz.

Bölük komutanımız geliyor içeriye, iki barınağın yıkıldığını söylüyor. Komutanı gören acemiler yatışıyorlar. Komutan, bu akşam yiyecek getirilmeye çalışılacağını söylüyor.

Bir teselli havası esiyor. Tjaden'den başka kimse bunu düşünmemiştir. Eh işte dışarıdan yine

bazı Şeyler gelecek, yiyecek getirileceğine göre durum pek de berbat sayılmaz, diye düşünüyor acemiler. Havalarını bozmuyoruz; yemeğin cephane kadar önemli olduğunu, sırf bu yüzden temin edilmesi gerektiğini bizler biliyoruz.

Ama getiremiyorlar. İkinci bir iaşe kademesi hareket ediyor, o da geri dönüyor. Sonunda Kat girişiyor bu işe, fakat o bile eli boş dönüyor. Arkalara kaymak mümkün değil, aradan iğne bile geçemez, ateŐler o kadar sık!

Kemerlerimizi sıkıyoruz, ağzımıza birazcık bir Şey alsak üç misli fazla iğniyoruz. Ama yine de kar etmiyor, karnımız zil çalıyor. Bir parçacık

ekmeğim vardı yedek, iini yedim,
torbamda kabuğu kuruyor, arada bir
kemiriyorum.

Gece, dayanılır gibi değil.

Uyuyamıyoruz; bakışlarımızı dikmiş,
önümüze bakıyor, sersemlemiş
duruyoruz. Tjaden, kemirilmiş ekmek
kenarlarını farelere peşkeş çekmiş
olmamıza hayıflanıyor. Biz onları
saklayacaktık, şimdi olsaydı yerdik,
diyor. Suyumuz da yok, ama ekmek
kadar değil.

Sabaha doğru, ortalık henüz
karanlıkken, bir patırdı oluyor. Sürü
halinde kaçan fareler, geçitten içeri

dalıyor, duvarlara tırmanıyorlar. El lambaları kargaşalığı aydınlatıyor. Hepimiz feryat, küfür, farelere saldırıyor, saatlerdir içimizde biriken ümitsizliği, hıncı boşaltıyoruz. Yüzlerimiz kasılmış, kollar vuruyor, hayvanlar cıyak cıyak bağışıyorlar. Durmaya gelmez, onlar bize saldırır.

Bu yükleniş bizi çok yordu. Yattık, yine bekliyoruz. Bizim barınağın henüz bir zarar görmemesi bir mucize doğrusu. Henüz yerinde duran, sayısı pek az, derin dehlizlerden biri de bizimki.

Bir çavuş sürünerek içeri giriyor, yanında bir ekmek. Üç kişi geceleyin ateş hattını geçip biraz yiyecek getirmeye muvaffak olmuşlar.

Anlattıklarına göre, ateş, azalmayan bir şiddetle top mevzilerimize kadar uzanıyormuş. Karşı tarafın bu kadar çok topu nerden getirdiklerine akıl ermiyormuş.

Beklememiz lazım, beklemeliyiz. Öğle üstü tahminim çıktı. Acemilerden biri, bir buhran geçirdi. Ben epeydir onu gözetliyordum: Sinirli sinirli çenesini oynatıyor, yumruklarını açıp kapatıyordu. Bu yuvalarından fırlamış, zorlanan gözleri gördük mü anlarız biz. Son saatlerdeki sakinliği, bir görünüşü sade.

Şimdi ayağa kalkıyor, sezdirmeden sürünüyor, bir an oyalanıyor, sonra geçide doğru

kaymak istiyor. Yattığım yerde yolunu kesiyor, soruyorum: “Nereye gidiyorsun?”

“Şimdi geleceğim!” diye önümden geçip gitmek istiyor.

“Bekle hele, ateş yavaşlar şimdi.”

Kulak kabartıyor, gözleri bir an parlıyor. Sonra yine kuduz köpeklerdeki gibi perdeleniyor gözleri; susuyor, yol vermem için beni iteliyor.

“Bir dakika, arkadaş!” diyorum yüksek sesle.

Kat ilgileniyor. Nefer beni kakışlarken Kat yakalıyor onu, ikimiz sımsıkı tutuyoruz.

Bağırmaya başlıyor: “Bırakın beni, bırakın, dışarı çıkacağım!”

Söz dinlediği yok, sağa sola debeleniyor, ağzı köpürüyor, manasız birtakım laflar geveliyor. Barınak korkusuna tutulmuş, burada boğulacağını sanıyor, tek gayesi kendisini dışarıya atmak. Bıraktık mı korunmadan, gizlenmeden deli gibi koşar gider. Böyle çoklarını gördük, bu ilki değil.

Gözleri dönmüş, çılgın gibi olduğundan, başka çare kalmıyor; akklı başına gelsin diye, pataklıyoruz onu. Bir hamlede, merhametsizce dövüyoruz. Sonunda şimdilik yine sessiz, yerine oturuyor. Ötekiler bu sahne karşısında sararıyorlar. Onların da gözü yılar inşallah. Bu yaylım ateş, bu zavallıların

kaldırabilecekleri şey değil. Acemi erat deposundan sonra öyle bir badireye düştüler ki, değil onları, görmüş geçirmişleri bile perişan eder bu durum.

Bu olaydan sonra, boğucu hava, daha da sinir bırakmıyor bizde. Mezarlarımızdayız sanki; sadece üzerlerimizin toprakla örtülmesini bekliyoruz.

Ansızın bir gümbürtü keskin bir ışık. Tam tepemize düşen bir güllenin şiddetinden, barınak, ek yerlerinden çatırdıyor. Bereket, mermi hafif de beton direkler dayanıyor. Madeni, korkunç bir ses. Duvarlar sallanıyor; tüfekler, miğferler, toz toprak uçuşuyor. Kükürtlü bir duman sızıyor

içeri. Muhkem barınakta ileride şu daha geçenlerde yapılan entipüften barınakların birinde olsaydık şimdi hiçbirimiz sağ kalmazdık.

Ama tesir yeteri kadar berbat aslında. Deminki er yine sapıtmaya başladı, yanına iki kişi daha katıldı. Biri kaçıyor, kalan ikisini güçlkle tutuyoruz. Kaçanın peşine düşüyor, ayaklarına ateş etsem mi, diye düşünüyorum. Birden vınlayan mermiler; kendimi yere atıyorum. Ayağa kalktığım vakit hendek duvarını sıcak mermi, et ve üniforma parçalarıyla kaplanmış buluyorum. Dönüyorum.

İlk nefer, sahiden çıldırdı galiba. Tutmasak tos vuran koçlar gibi

duvara vuruyor başını. Gece, bunu geriye götürmemiz gerekiyor. Şimdilik bir taarruz olursa, hemen çözebilmek için biraz gevşekçe bağlıyoruz.

Kat, iskambil oynamayı teklif ediyor. Ne yapılır başka? Belki havayı yatıştırır. Ama boşuna; kulağımız hep, yakınımıza düşen mermilerde. Kaç el aldığımızı şaşırıyor, ters kağıt oynuyoruz. İster istemez bıraktık. Dört bir yanına vurulan, boyuna gümbürdeyen bir kazan içindeyiz sanki.

Bir gece daha. Gerginliğe kanıksadık bayağı. Çentikli bir bıçak gibi murdar iliğimizi kazıyan öldürücü bir gerginlik. Ayaklarımız

yürümek istemiyor, ellerimiz titriyor, vücudumuz güçlkle zaptedilen deliliğın, adeta meydanı boş bulmuş, boşalan sonsuz bir homurtunun üzerinde ince bir zar sanki. Artık vücudumuzda et de yok, kas da. Hiç tasavvur edemediğımız bir şey göreceğiz korkusuyla birbirimizin yüzüne bakamıyoruz. Dudaklarımızı sıkıyoruz. Geçer... geçer... atlatırız belki.

Yakınımızdaki mermi sesleri kesiliyor ansızın.. Ateş devam ediyor, ama gerilerde; bizim barınak, şimdi ateş dışında. El bombalarımızı alıyor,

barınağın üzerine atıyor, dışarı fırlıyoruz. Yaylım ateş dinmiş onun yerine arkamızda zorlu bir baraj ateşi başlamıştı şimdi. Taarruz başlıyor.

Delik deşik olmuş bu çölde daha insanlar bulunabileceğine kim inanır? Ama işte siperlerden miğferler çıkıyor, elli metre ilerimizde mevzie girmiş bir makineli, takırdamaya başlıyor.

Tel örgü manileri kopmuş, parçalanmış. Yine de tutarlar biraz. Karşı tarafın taarruza geçtiğini görüyoruz. Bizim topçu müdahale ediyor. Makineliler takırdıyor, tüfekler çatırdıyor, taarruz edenler ilerlemeye çalışıyorlar. Haie ile Kropp el bombalarını kullanmaya

başıyorlar. Mümkmün olduğu kadar çabuk atıyorlar, birisi onlara bombayı sapını çekip uzatıyor, onlar da fırlatıyorlar. Haie altmış metreye atıyor, Kropp elli; bu, tecrübe edilmiş bir usûl, önemli de. Karşı taraf koşarken otuz metre kadar yakına gelmedikçe hiç bir şey yapamaz.

Kasılmış yüzlerden, düz miğferlerden anlıyoruz. Fransızlar bunlar. Tel örgü kalıntılarına kadar geliyorlar, epey telefata verdikleri görülüyor. Yanımızdaki makineli, bir sırayı deviriyor boydan boya; derken, dolduruş tutuklukları oluyor; onlar yaklaşıyorlar.

İçlerinden birinin kirpi maniine tökezlediğini görüyorum, yüzü

yukarda, vücut çuval gibi sarkıyor,
elleri havada, dua etmek istiyor sanki.
Sonra vücut büsbütün çöküyor.
Mermilerle kopmuş, elleri, bilek
uçlarıyla beraber telde asılı kalıyor.

Geri çekiliyorduk, o anda yerden
üç baş kalktı yukarı. Miğferlerden
birinin altında kara sivri bir sakal, iki
göz gördüm; üzerime dikilmiş iki göz.
Elimi kaldırdım, ama bu acayip
gözlere bombayı atamadım bir türlü.
Bir çılgın dakika boyunca, bütün
savaş meydanı, etrafımda döndü
durdu firdolayı. Kımıldamayan tek
şeydi bu gözler. Derken, karşıdaki baş
kımıldadı, bir el, bir hareket ve benim
bomba o yana doğru uçtu.

Geriye koşuyor, kirpi manilerini

barınağa çekiyor, ateşlenmiş bombaları arkamıza fırlatıyor, geri çekilirken bir yandan da bomba atışına devam ediyoruz. En yakınımızdaki mevzilerden makineliler, veryansın ediyorlar.

Tehlikeli hayvanlar olduk şimdi. Savaş değil, ölüme karşı korunma bu bizim yaptığımız. Biz bombaları insanlara karşı atmıyoruz, şu anda insan minsan bildiğimiz yok. Orada ellerle, miğferlerle ölüm saldırıyor peşimizden; üç günden beri ilk defa yüzyüze geliyoruz, üç günden beri ilk defa kendimizi ona karşı koruyabiliriz; çılgın bir öfke bürümüş içimizi; darağacında bitkin beklemiyoruz artık; canımızı

kurtarmak, canımızı kurtarıp
öcalmak için yakıp yıkabilir,
öldürebiliriz.

Her tümseğin, her dikenli tel
kazığının gerisine çömeliyor,
patlayıcı madde demetlerini
gelenlerin ayaklarına savunuyor,
kaçıyoruz. Patlayan el bombalarının
hava basıncı kollarımıza,
bacaklarımıza çarpıyor, kediler gibi
pısmış, kaçıyoruz. Bizi alıp götüren
dalgaya gömülü, bizi vahşileştiren;
eşkiya, katil, iblis yapan; korkuyla,
azapla, yaşamak hırsıyla kuvvetimizi
kat kat çoğaltan, bize bir kurtuluş
yolu arayan, boğuşan bu dalgaya
kendimizi kaptırmış kaçıyoruz.
Karşıdan gelenlerin içinde baban bile

olsa, hiç duraklamadan onun da göğsüne bir bomba yapıştırırsın!

Ön siperler bırakılıyor. Siper miydi bunlar? Delik deşik, yıkılmış.. Tek tük siper döküntüleri geçitlerle birbirine bağlı oyuklar, mermi çukuru artıkları, hepsi bu kadar. Ama karşı tarafın can kaybı çoğalıyor. Bu derece bir direnme ummamışlardı.

Öğlen oluyor. Güneş ortalığı kavuruyor, akan terler gözlerimizi yakıyor; ceketimizin yenleriyle terleri siliyoruz, kan da oluyor arada. Oldukça az tahrip görmüş ilk siper çıkıyor karşımıza. İçerisi dolu, karşı

taarruza hazır, bizi de alıyorlar. Bizim topçu şiddetli bir sürgü ateşi açıyor, akını tikiyor.

Peşimizdeki hatlar duruyor, ilerleyemiyorlar. Hücüm, topçumuz sayesinde parçalanıyor. Pusudayız. Ateş yüz metre ilerisini tarıyor ve biz tekrar ileri atılıyoruz. Yanımda bir onbaşının kafası uçuyor. Onbaşı birkaç adım daha koşuyor, bir fıskiye gibi boynundan kan fişkırıyor.

Süngü süngüye gelemiyoruz, karşı taraf çekiliyor. İlk siperlerimize tekrar kavuşuyoruz.

Ah, bu dönüş! Koruyucu, yedek mevzilere ulaştınız işte! İçerlere sürünmek, içlerinde kaybolmak istiyorsunuz. Fakat geri dönmemiz,

tekrar dehşetin içine atılmanız gerek.
Bu anda eğer birer otomat
olmasaydık, bitkin, iradesiz serilir,
kalırdık; ama ileriye çekiliyoruz
tekrar; iradesiz, fakat çılgın,
kudurmuş, vahşi.. Öldürmek
istiyoruz; çünkü karşıdakiler bizim
can düşmanlarımız şimdi; tüfekleri,
bombaları üzerimize çevrili. Biz
onları mahvetmezsek onlar bizi
mahvedecekler!

Esmer toprak; paramparça, çatlak,
kopuk esmer toprak; güneş
ışınlarında cilalı parıltılar içinde; dur
otur bilmeyen boğuk sesli otomat
hareketlerinin arka planıdır;
hırıltılarımız yayların gıcirtısı,
dudaklarımız kupkuru, başımız

zilizurna içilmiş bir gecenin
sabahında gibi harap, boşalmış;
sallana, sendeliye ilerliyoruz. Kalbura
dönmüş delik deşik ruhlarımıza
ışkenceli bir ısrarla burgu burgu
işliyor güneşte parıldayan esmer
toprağın; can çekişen, ölmüş erlerin
hayali. Ölen erler, ne çare kader, der
gibi uzanmış yatıyorlar; biz
Üzerlerinden atlayıp geçerken,
bacaklarımıza sarılıp haykırmak ister
gibi yatıyorlar.

Birbirimize karşı bütün
duygularımızı kaybettik; birimizin
hayali, ötekimizin hızdan bitkin
bakışlarına çarptıkça birbirimizi
tanımıyoruz adeta. Hiç bir şey
hissetmeyen ölüleriz; bir sihirbaz

hüneri, tehlikeli bir büyü neticesi henüz koşabilen, henüz öldürebilen ölüleriz.

Genç bir Fransız geri kalıyor, yetişiyoruz, ellerini kaldırıyor, bir elinde hala bir tabanca. Anlaşılmıyor, ateş mi edecek, yoksa teslim mi oluyor? Bir kürek darbesi yüzünü ikiye biçiyor. Bir ikincisi bunu görüyor, kaçmaya çabalıyor, bir süngü fişirtıyla sırtına saplanıyor. Havaya fırlıyor, kollarını açmış, ağzı alabildiğine açık, sendeleyerek ileri atılıyor, sırtında süngü sallanıyor. Bir üçüncüsü tüfeği atıyor, yere çöküyor, elleriyle gözlerini kapatıyor. Yaralıları taşımak üzere birkaç öbür esirle birlikte geride kalıyor.

Düşmanın peşinde, birden kendimizi düşman mevzilerinde buluyoruz.

Bu mevzilere hemen hemen onlarla aynı zamanda erişiyor, bu sayede az telefata veriyoruz. Bir makineli hırlamaya başlıyor, bir el bombasıyla işini bitiriyoruz. Ama bu birkaç saniye bizden de beş kişinin karnından süngülenmesine yetiyor. Kat, yaralanmadan kalmış bir makineli tüfek nişancısının yüzünü dipçikle yamyassı ediyor. El bombalarını kullanmaya fırsat vermeden öbürlerini de süngülüyor, sonra susuzluktan kavrulmuş, suya saldırıyoruz.

Her tarafta tel makasları açılıp

kapanıyor, maniler üzerine tahtalar atılıyor, dar geçitlerden siperlere atıyoruz. Haie, iri yarı bir Fransız'ın boynuna bir kürek indiriyor, ilk bombayı atıyor. Bir göğüs siperi gerisine birkaç saniye büzülüyoruz, şimdi siperin düz kısmı boş artık. İlerdeki kıvrıma doğru yeni bir bomba vınıyor, orada da yol açılıyor; koşarken barınaklara da bombalar sallıyoruz. Toprak yerinden oynuyor, çatırdıyor, tozuyor, inliyor. Kaygan et parçaları, yumuşak vücutlar üzerinde sendeliyoruz. Yarılmış bir karnın üzerine düşüyorum; ölünün başında yeni, temiz bir subay kepi duruyor.

Savaş duraklıyor. Düşmanla irtibat kesiliyor.

Burada uzun müddet tutunamayacağımız için, topçumuzun himayesinde kendi mevzilerimize çekiliyoruz. Çekilirken, o arada apartopar en yakın barınaklara saldırıyor, konserve falan ne görürsek, bilhassa tereyağı ve corned beef kutularını topluyoruz.

Sağ salim geri dönüyoruz. Şimdilik karşıdan yeni bir taarruz yok! Bir saatten fazla yatıyor, soluyor, yorgunluk alıyoruz; kimse konuşmuyor henüz. Öylesine bitkiniz ki, dehşetli aç olduğumuz halde konserveler aklımıza bile gelmiyor. Yavaş yavaş tekrar biraz o insana benzemeye başlıyoruz.

Karşı tarafın cornedbeef'leri

bütün cephede meşhur. Hatta sırf bu konserveler için zaman zaman karşıya baskın yaptığımız bile olur. Çünkü bizim iâşe durumu, umumiyetle berbattır, hep açızdır biz.

Hepsi hepsi beş kutu ele geçirebilmişiz. Oradakilere iyi bakıyorlarmış doğrusu. Şalgam marmeladıyla açlıktan imanı gevreyen bizlere göre şahane bir şey! Orada et sebil, elini uzat kafi. Haie bir de ince uzun bir Fransız francalası yakalamış, palaskasının arasına kürek gibi sokuvermiş. Francalanın bir ucu kanlı biraz, ama orasını kesiverdin mi, tamam!

Şu anda, yiyeceğimiz olması, ne isabet! Bizim kuvvete ihtiyacımız var

daha. Tok karın, iyi bir barınak kadar önemlidir; bizim yiyeceğ e düşkünlüğümüz işte bu yüzden hayatımızı tokluk kurtarabilir.

Tjaden iki matara da konyak yürütmüş. Elden ele devrediyoruz.

Akşam duası başlıyor. Gece yaklaşıyor, mermi çukurlarından sisler yükseliyor. Bu çukurlar, hayalet sırlarıyla solu sanki. Ak duman, önce ürkek ürkek kenarlara sürünüyor, sonra çukurdan dışarı taşıyor, gitgide uzun şeritler halinde çukurdan çukura yayılıyor.

Hava serin. Nöbetteyim; gözlerim karanlığa dikili. Her taarruzdan sonra

böyle olur; halsizim; bu yüzden düşüncelerimle baş başa kalmak yoruyor beni. Doğru dürüst düşünce de değil bunlar; hatıralar, beni şu dermansız anımda bastırmış, içimi garip hüznlerle dolduran hatıralar.

Paraşütlü ısıtma mermileri yükseliyor havaya. Bir sahne beliriyor gözümün önünde: Bir yaz akşamı, manastırın revakındayım, rahip mezarlarıyla dolu bahçe ortasında açmış yüksek gül fidanlarına bakıyorum. Dört bir yanda evliya heykelleri var. Ortalıkta kimseler yok; bu çiçekli dörtgen, büyük bir sessizlikle, sarılı; güneş koca, kül rengi taşlar üzerinde sıcacık; elimi bu taşlara koyuyor, sıcaklığı

hissediyorum. Arduvaz çatının sağ köşesi üzerinde yeşil manastır kulesi, akşamın mat yumuşak mavisine uzanıyor. Bahçeyi çepçevre kuşatan revaktaki parıltılı, küçük sütunlar arasında, yalnız kiliselerde görülebilen serin bir loşluk var; ben orada duruyor, kadınlardan gelen karışık bazı meseleleri yirmi yaşında öğreneceğimi düşünüyorum.

Sahne şaşırtacak kadar bana yakın, bana dokunuyor adeta. Derken bir ışıltı mermisinin parıltıları arasında birden eriyip gidiyor.

Tüfeğimi tutuyor, düzeltiyorum. Namlu ıslak; namluyu kavırıyor, parmaklarımla nemini gideriyorum.

Bizim Şehrin arkasındaki ayırklar ortasında, bir dere kenarında bir dizi yaşı kavak ağaçları vardı. Derenin yalnız bir tarafındaydılar, ama uzaktan görölürdü; kavaklı yol denirdi buraya. Biz ocuklar pek severdik bu ağaçları; anlaşılmaz bir kuvvet bizi onlara çekerdi; hazan bütün günü orada geçirir, kavakların o hafif hışırtılarını dinlerdik.

Ağaçların altına, dere kıyısına oturur, ayaklarımızı hızlı hızlı akıp giden duru sulara sarkıtırdık. Suyun temiz kokusu, kavak yapraklarında rüzgarın türküleri hayalimizi sarardı. Onları çok severdik. O günlerin hayali Şimdi bile silinip giderken, kalbim çarpıyor.

Ne tuhaf, dönüp gelen bu

hatıraların iki niteliği var: Birincisi sessizlikle dolu oluşları; bu, onların en kuvvetli tarafı. Sonra gerçek olmadıkları halde gerçek etkisi bırakmaları. Sessiz görüntüler bunlar; kelimesiz, hiç konuşmadan, bakışlarla, tavırlarla bana bir şeyler söyleyen görüntüler. Susuşları öyle dokunaklı ki, beni kol uçlarını tutmaya, tüfeğime sarılmaya zorluyor; bu hareketleri yapmasam bu gevşeyişte, bu çekilişte yok olacağım, vücudum onların içinde eriyecek, realitelerin ardındaki sessiz kuvvetlere doğru akıp gidecek sanıyorum.

Sessizlik bizim kavrayamayacağımız bir şey olduğu

içindir ki, bunlar sessiz bu kadar. Cephede sessizlik ne gezer; cephenin tesir sahası o kadar uzaklara gider ki, ne yapsak dışında kalamayız. En uzak depolarda, dinlenme yerlerinde bile mermilerin uğultusu, boğuk gürültüleri kulaklarımızdadır daima. Bizim hiç, bu sesleri duyamayacak kadar uzaklara gittiğimiz olmuyor. Hele şu son günlerde bu gürültü, büsbütün çekilmez oldu.

Geçmiş zaman hayallerinin hüzünden daha büyük bir arzu uyandırmayışının sebebi, onlardaki bu sessizliktir. Muazzam, şaşırtıcı bir hüznün. Onlar, geçmişte kaldılar, geri gelmezler bir daha, geçti gitti hepsi; kaybettiğimiz bir başka dünya. Onlar

kışla meydanlarında isyancı, vahşî bir arzu uyandırdılar içimizde; o zaman bize bağıydılar henüz, birbirimizden ayrı bile düşmüş olsak, biz onların, onlar bizim. Şafak pembelikleriyle ormanın siyah silüetleri arasında kırlara talime giderken söylediğimiz asker türkülerinde yükselirlerdi; içimizde olan, içimizden taşan kuvvetli bir hatıraydı onlar.

Ama hurda bu siperlerde kaybettik bu hatırayı. Onun artık yükseldiği, belirmediği yok içimizde.. Biz ölüyüz o uzakta, ufukta; o artık bir hayal, esrarlı bir gölgedir; bir felaket gibi çullanır üzerimize, biz ondan korkarız, biz onu ümitsiz severiz. Kuvvetlidir, bizim arzumuz da

kuvvetlidir. Ama ona erişilemez ki; biz bunu biliriz. Bir general olmak ümidi kadar boşunadır ona erişmek arzusu.

Bu gençliğimizin ülkesi, bize tekrar verilse bile, ne yapabiliriz biz onu? O alemde bize geçmiş o narin, gizli kuvvetleri daha diriltemeyiz ki! Biz onlarda olabiliriz, onlarla kaynaşabiliriz, onları hatırlayabiliriz, onları sevebiliriz, onlar gözümüzün önüne geldikçe heyecanlanabiliriz. Ama bunun ölmüş bir arkadaşımızın fotoğrafı önünde düşüncelere dalmaktan bir farkı yok ki; yüz hatları onun hatlarıdır, bu onun yüzüdür; birlikte geçmiş günlerimiz hatıramızda aldatıcı bir canlılık

kazanır; fakat yine de o değildir bu resim.

Biz artık eskisi gibi bağılı değildir ona. Bizi çeken onun güzelliğinin, havasının şuuru mudur? Hayır! Kendi hayatımızın olaylarında payı olan bir kardeşlik, bir beraberlik duygusudur; bu kardeşlik bizi sarmış, annelerimizin babalarımızın dünyasını bizim için daima biraz anlaşılmaz hale sokmuştur; çünkü biz, hep muhabbetler içinde, nasılsa kendimizi onlara kaptırmış, onlara ram olmuşuzdur. En küçük şeyler bizi günün birinde hep sonsuzluk yollarına bırakıvermiştir. Bu, belki de gençliğimizin hakkıydı sadece. Biz henüz hiçbir hudut tanımıyor, hiçbir

tarafıta son diye bir Şey kabul etmiyorduk; kanımızda ümidi taşıyorduk, günler geçtikçe bizi tek varlık haline getiren ümidi.

Biz bugün gençliğimizin ülkelerine seyyahlar gibi gidebiliriz. Biz gerçeklerde kavrulduk; farkları tüccarlar, mecburiyetleri de kasaplar gibi biliyoruz. Biz artık o eski tasasızlar değiliz; biz Şimdi müthiş vurdumduymaz olduk. Ölmeyeceğiz ama yaşayacak mıyız?

Kimsesiz çocuklar gibi bırakılmış, yaşlı insanlar gibi görmüş geçirmişiz; kabayız, üzgünüz, satıhtayız.. Galiba mahvolmuşuz.

Ellerim üşüyor, vücudum
ürperiyor; oysa ılık bir gece. Sis serin
sade; önümüzdeki ölümlere usul usul
yaklaşan, onların içerlere sinmiş,
büzülmüş hayat kalıntılarını emip
sömüren korkulu sis. Ölülerin
benizleri sabaha sararmış, yeşile
çalmış olur; kanları pıhtılaşır, siyah
olur.

Paraşütlü ısıtma mermileri
yükseliyor hala; zalim ışıklarını taş
kesilmiş topraklara saçıyorlar;
kraterler ve soğuk ışıklarla dolu
haliyle, ay gibi yeryüzü. Derimin
altındaki kan, düşüncelerime korku
ve huzursuzluk yolluyor.
Düşüncelerim kuvvetten kesiliyor,

titreşiyorlar, sıcaklık ve hayat istiyor onlar. Teselli ve aldaniş olmadıkça dayanamaz onlar, ümitsizliğin çıplak görüntüleri önünde karışıyorlar.

Aş kablalarının tıktirtisini işitiyorum, sıcak yemek burnumda tütüyor. Yemek bana iyi gelir, yatıştırır beni, güçbela kendimi tutuyor, nöbetimin bitmesini bekliyorum.

Sonra barınağa gidiyor, önümde bir kah bulgur buluyorum. Yağlı, tadı da iyi. Yavaş yavaş yiyorum. Ateş azaldığı için, ötekiler keyifli, ama ben susuyorum.

Günler geçiyor; saatler hem anlaşılmaz, hem de bilinen şeyler. Hücumlar, karşı hücumlara yol açıyor; siperler arasındaki mermi çukurlarıyla dolu arazide yavaş yavaş ölümler birikiyor. Fazla uzaklarda olmayan yaralıları çokluk kaldırabiliyoruz. Ama bazıları uzun müddet oldukları yerde kalıyor, azar azar öldüklerini işitiyoruz. '

Bir tanesini iki gün boşuna aradık. Yüzükoyun yatıyor, yan tarafına dönemiyordu herhalde. Onu bulamayışımız başka türlü açıklanamaz; çünkü insan ancak ağzı yerde haykırırsa bulunduğu yeri tayin güçleşir.

Yarası berbattı anlaşılan; o kadar

ağır olmayan, vücutu yarı baygın uyuşturup bırakacak şekilde sarsan, ama iyileşme ümidi olmadığı için insanda acılara dayanma gücü bırakmayan, bu yüzden hafif denemeyecek, o berbat yaralardandı herhalde. Kalça, yahut bel kemiğinden vurulmuştur, diyor Kat. Göğsünden yaralı olsa bu kadar bağıramazdı; yarası başka bir yerinde olsaydı, kımıldayabilirdi, görürdük.

Sesi gittikçe kısılıyor. Bu ses öyle bahtsız bir ses ki, her yandan duyuluyor. İlk gece bizden üç kişi onu aramaya gittiler. Yerini tayin ettiklerini sanıp da o yana doğru süründükleri vakit, ses, bu sefer başka taraftan gelmeye başlamıştı.

Sabaha kadar boşuna araştırdık. Bütün gün araziyi dürbünlerle taradık, hiç bir Şey bulunamadı. İkinci gün, yaralının sesi yavaşladı; dudaklarının, ağzının kuruduğu belli oluyordu.

Bölük komutanımız, onu bulacak olanın iznini ne alacağını, üç gün de fazladan izin vereceğini vadetti. Parlak bir teŐvikti bu; ama biz bu vait olmadan da elimizden geleni yapıyorduk; yaralının haykırıŐlarına can dayanmıyordu nk. Nitekim Kat ile Kropp gleden sonra tekrar aramaya ıktılar. Albert'in kulak memesini bir mermi sıyırdı. Boşuna gitmiş oldular, yaralıyı bulamadılar. Yaralının ne diye bağırdığı açıkça

anlaşılıyordu. Önce hep, imdat! diye bağırmıştı. İkinci gece, biraz ateşi vardı herhalde; karısıyla, çocuklarıyla konuştu; ikide bir: “Elise” dediği duyuluyordu. Bugün ise yalnız ağladı. Akşam üstü ses söndü, bir. hıçkırık oldu. Bütün gece hafifçe inledi. Rüzgar siperlerimize doğru estiği için, olduğu gibi duyuldu inilti. Sabahleyin, artık ölmüştür, diye düşünüyorduk; tıkanık bir hırıltı dala aksetti.

Gündüzler çok sıcak; ölülerse gömülmeden duruyorlar. Hepsini toplayamıyoruz ki! Onları alıp da ne yapacağımızı bilmiyoruz. Onları mermiler gömüyor. Kimisinin karnı balonlar gibi yükseliyor yerden.

Fışırıyor, geğirir gibi sesler çıkarıyor, kımıldıyorlar. İçlerindeki gaz gurulduyor.

Gökyüzü mavi ve bulutsuz.

Akşamlar boğucu oluyor, toprakta buram buram sıcaklık tütüyor.

Rüzgar bizden yana estikçe kan kokusu geliyor, ağır ve iğrenç derecede baygın bir koku. Mermi çukurlarındaki ölülerin kloroform ve çürümeyle karışık sıcak buharları, bize öğürtü ve fenalık veriyor.

Geceler sakin geçiyor. Mermilerin bakır sevk çemberlerini, Fransız ısıtma fişeklerinin ipek paraşütlerini

toplama faslı başlıyor. Bu çemberlere bu derece düşkünlüğümüzün sebebini aslında hiç birimiz bilmiyoruz. Toplayanların dediğine göre, kıymetli şeyler bunlar. Bazıları öyle çok topluyorlar ki, geri dönerken yüklerinin altında ikibüklüm yürüyorlar.

Haie, hiç değilse bir sebep gösteriyor: Bunları çorap bağı olarak kullansın diye sevgilisine gönderecekmiş. Bu söz Friesland'lıları müthiş keyiflendiriyor; ellerini dizlerine vura vura: “Vallahi pek hoş, ilahi Haie, ömürsün doğrusu!” diyorlar. Hele Tjaden kırılıyor gülmekten; en büyük çember onun elindeki; ikide bir

baçağına geçiriyor, daha da ne kadar bol olduğunu gösteriyor. “Haie, yahu, bunlara bacak ister, bacak!” Zihni daha yukarılara tırmanıyor. “Sonra da ona göre bir kış lazım; filinki kadar.”

Bununla da bitirmiyor: “yle bir kışa bir güzel şaplak atardım ben olsam, of be!”

Nişanlısı bu derece ilgi topladığı için Haie'nin ağzı kulaklarına varıyor, memnun bir tavırla: “Oturaklıdır bizimki!” diyor kısaca.

İpek paraşütler daha pratik şeyler. Gğs genişliğine göre, üç dördü bir blz olur. Kropp'la ben bunları mendil yerine kullanıyoruz. Başkaları evlerine gönderiyorlar. Bu incecik kumaş parçalarının okluk ne

tehlikeler pahasına ele geçirildiğini kadınlar görselerdi, ödleri kopardı.

Kat, Tjaden'i, patlamamış bir mermiden kılını bile kıpırdatmaksızın çember çıkarmaya çalışırken görüyor. Bu işi bir başkası yapsa patlardı mermi; fakat Tjaden'in şansı vardır daima.

Bütün bir öğle üstü, siperlerimizin üstünde iki kelebek oynaşıyor. Sarı kanadları kırmızı benekli. Bunları buralara çeken ne? Sağda solda geniş bir saha içinde ne bir bitki, ne bir çiçek. Bir kafatasının dişleri üzerinde eğleşiyorlar. Kuşlar da onlar gibi kaygısız, kuşlar da harbe alıştılar çoktan. Her sabah iki cephe arasında tarla kuşları havalanıyor. Bir yıl önce

kuluçkaya yattıklarını, yavrularını uçurduklarını da görmüştük.

Siperlerde farelerden yana rahatız. Karşিদalar şimdi, sebebini de biliyoruz; besleniyorlar. Nerde bir fare görsek, ateş ediyoruz. Geceleri karşı tarafta yeniden kamyon sesleri duyuyoruz. Gün boyu sadece normal ateşle karşılaşılıyor, bu sayede siperleri hale yola koyabiliyoruz. Oyalanacak şey de var, bu işi uçaklar görüyor. Her gün sayısız çarpışmalar, seyirci topluyor bir sürü.

Savaş uçaklarına ses çıkarmıyor, ama gözetleme uçaklarından vebadan tiksindir gibi nefret ediyoruz; çünkü peşlerinden topçu ateşi başlıyor. Bu uçaklar, göründükleri birkaç dakika

sonra şarapneller, mermiler yağıyor. Bu yüzden, bir günde beşi sıhhiye, onbir kişi verdik. İki öyle unufak olmuşlardı ki, Tjaden'e göre siper duvarından kaşıkla kazınıp karavanayla gömülebilirlerdi. Bir başkasının bacaklarıyla birlikte belinden aşağısı parçalanmıştı. Siperde göğsü duvara dayalı öldü, yüzü limon sarısıydı, top sakalının arasında hala sigarası parlıyordu; bu sigara, dudaklarında cızırdayarak sönünceye kadar parıldadı.

Ölüleri şimdiki halde büyük bir mermi çukuruna koyuyoruz. Şimdiye kadar üstüste üç sıra oldular.

Yaylým ateş, ansızın yine başıyor.
Biz yine eli kolu bağı bekliyor,
meraktan katılmış, oturuyoruz.

Taarruz, karşı taarruz, darbe,
mukabil darbe. Kelimeler bunlar, ama
ya içlerine aldıklar manalar? Çok can
kaybımız oluyor, hele acemi erlerden.
Bizim kesime, ölenlerin yerine yeni
askerler verdiler: Son defa silah altına
alınmış genç genç çocuklardan kurulu
yeni alaylardan biri geldi. Bu
çocukların pek bir şey bildikleri yok;
cepheye sevk edilmeden önce nazari
bazı şeyler öğrenmişler, o kadar. El
bombası nedir, biliyorlar gerçi; ama
arazide korunma nasıl olur,
anladıkları yok. Her şeyden önce,

bunu anlamıyorlar. Onların görebilmesi için bir toprak arızasının en az yarım metre yüksek olması lazım.

Takviyeye ihtiyacımız vardı; ama bu acemiler bizim işimize yarayacakları yerde, başımıza daha da iş açtılar. Bu zorlu taarruz bölgesinde pek de biçare bunlar; sapır sapır dökülüyorlar. Bugünkü mevzi muharebeleri, bilgi ister, tecrübe ister; insanın araziden anlaması gerekir; mermileri, mermilerin seslerini, tesirlerini kulaktan tanımak icabeder; nereye düşeceklerini, nasıl dağılacaklarını, korunma çarelerini önceden tayin edebilmek lazımdır.

Bu genç yedeklerin bütün bunlar hakkında hemen hiç bilgileri yok tabii. Harcanıyorlar, çünkü bir şarapneli bir mermiden ayırdedemiyorlar. Biçiliyorlar, çünkü ta uzaklara toslayan, tehlikesiz, o alamet “kömür sandıkları” nın çıkardıkları gümbürtülere kulak asıp korkuyorlar da yatık yollu küçük canavarların ıslık gibi hafif vınlayışlarını duymuyorlar. Dağılıp kaçacaklarına, koyunlar gibi birbirlerine sokuluyorlar; yaralıları bile uçaklar tarafından tavşanlar gibi öldürülüyor.

Bu uçuk benizli yüzler; kıvrılmış eller; yine de ileri atılan, hücum eden bu zavallılardaki yürekler acısı o

cesaret; yüksek sesle haykırmayı göze alamayan; göğüsleri, karınları, kolları, bacakları parçalanmış, anne diye inleyen; yüzlerine bakılır bakılmaz hemen susuveren bu sadık, bu zavallı insancıkların cesareti!

Onların o ölü, ayva tüylü uzun yüzleri; ölmüş çocukların korkunç ifadesizliğini taşıyordu.

Onları görenlerin; sıçrayışlarını koşuşlarını, vurulup düşüşlerini görenlerin boğazlarına taş gibi bir şey oturur adeta. insanın bu derece aptal oldukları için, onları dövesi gelir; onları kucaklayıp, sizin hurda işiniz ne, diyerek buralardan uzaklaştırması gelir. Gri ceket, pantolon ve çizme giymişler; ama

çoğunun üniforması öyle bol ki, Üzerlerinden dökülüyor: Omuzları daracık, vücutları küçücük. Bu çocuk bedenlerine göre dikilmiş üniforma yok ki!

Bir eski askere karşılık, beş on tane acemi er vuruluyor. ,

Bir gaz baskını bir çoğunu silip süpürüyor. Kendilerini bekleyen akıbeti sezebilecek hale gelmemişler. Bir barınak dolusu morarmış başlar, kararmış dudaklar buluyoruz. Bir mermi çukurundaymışlar, maskelerini vakitsiz çıkarmışlar; dipte gazın daha da uzun bir zaman kaldığını bilmemişler; yukarıdaki askerleri maskesiz görünce onlar da maskelerini sıyırmışlar ve çekmişler

havayı içlerine; ciğerleri kavrulmuş.
Durumları ümitsiz; kan kusa kusa,
tıkanma nöbetleri içinde kıvrana
kıvrana ölüyorlar.

Bir siper parçası içinde, birden
karşımda Himmelstoss'u görüyorum.
Aynı barınakta büzölmüş, duruyoruz.
Herkes nefesini kesmiş, yan yana
duruyor; taarruzun başlamasını
bekliyor.

Çok heyecanlı olduğum halde,
siperden dışarı koşarken aklımdan
şimşek gibi bir düşünce geçiyor:
Bakıyorum, Himmelstoss yok. Derhal
dönüp siper atlıyorum, buluyorum

onu: Hafif bir kurşun sıyrığını bahane edip yaralı pozu takınmış köşede duruyor. Yüzü dayaktan çıkmış gibi. Bir korku nöbeti geçirmekte; ne olsa o da henüz yeni burada. Fakat genç yedeklerin dışarıda olup da onun siperde kalışı, beni "çılına döndürüyor.

“Dışarı!” diye bağıriyorum.

Kımıldamıyor, dudakları, bıyığı titriyor.

“Dışarı!” diye tekrarlıyorum.

Bacaklarını topluyor, duvara yapışıyor, bir köpek gibi dişlerini gösteriyor.

Kolundan tutuyor, çekip kaldırmak istiyorum. Cıyaklar gibi bağıriyor. Tepem atıyor. Boynundan

yakalıyor, bir çuval gibi silkeliyorum; kafası sağa sola sallanıyor; yüzüne karşı haykırıyorum: “Rezil herif, dışarı! Köpoğlu, cellat, saklanıyorsun ha?” Gözleri cam gibi oluyor; başını duvara çarpıyorum: “Seni öküz, seni!” Böğrüne bir tekme indiriyorum: “Seni domuz seni!” Başını önüne sarkmış, siperden dışarı itiyorum.

Bu sırada bizimkilerden bir parti daha hücumla geçiyor, başlarında bir de teğmen var. Teğmen, bizi görüyor, sesleniyor: “İleri, ileri, katılın, katılın!” Benim yapamadığımı bu sözler yapıyor, Himmelstoss, amirin sözünü dinliyor, uyanır gibi bakınıyor, taarruza geçenlere katılıyor.

Onun peşinden gidiyor, sıçradığını
görüyorum. O şimdi kışla
meydanındaki demir gibi
Himmelstoss'tur yine. Teğmeni bile
geçiyor, ta ilerde koşuyor.

Yaylım, baraj, perde ateşleri;
mayınlar, gazlar, tanklar, makineli
tüfekler, el bombaları. Kelimeler,
kelimeler, fakat dünyanın
dehşetlerini içlerine alan kelimeler.

Yüzlerimiz kabuk bağlamış,
zihnimiz kurumuş, boşalmış; müthiş
yorgunuz; taarruz başlarken
bazılarını dürtüşlemek gerekir,
uyanıp katılmaları için, gözlerimiz

yaniyor, ellerimiz lime lime,
dizlerimiz kanıyor, dirseklerimiz yara
bere içinde.

Geçenler; hafta mı, ay mı, yıl mı?
Günler sadece. Biz vaktin, can
çekişenlerin renksiz yüzlerinde
yanımızdan geçip gittiğini görüyoruz;
biz içimize kaşık kaşık yiyecek
tıkıyor, biz koşuyor, biz atıyor, biz
vuruyor, biz öldürüyor, biz orada
hurda yere seriliyoruz. Biz halsiziz,
körelmişiz; bizi ayakta tutan sadece,
bizden daha perişanların bulunuşu;
bize faltaşı gibi açılmış gözlerle
Tanrılara bakar gibi bakanların,
hazan ölümden yakasını sıyıranların
bulunuşu.

O azıcık dinlenme saatlerinde

öğretiyoruz onlara: “Bak, şu tencere gibi şeyi görüyor musun? Bir mayındır o, geliyor! Olduğun yerde kal; yuvarlanır gider o. Ama şöyle giderse fırla, kaç! İnsan ondan kaçabilir pekala!”

Onların kulaklarını o ufak mermilerin sinsi vınıltılarına alıştırtıyor, onlara bunları sivrisinek vızılına benzeyen çıtırtılarından tanımayı öğretiyoruz; onlara bunların, sesleri çok önceden duyulan koca mermilerden daha tehlikeli olduğunu anlatıyoruz. Onlara uçaklardan nasıl korunacaklarını, baskın karşısında nasıl ölü numarası yapılacağını, çarpmadan yanın saniye önce patlaması için el bombasının

nasıl çekilmesi gerektiğini gösteriyoruz. Onları tapaları müsademeli mermiler karşısında kendilerini şimşek hızıyla çukurlara nasıl atacaklarını belletiyor; bir demet bomba ile bir siperi nasıl toparlayıvereceklerini, düşman bombalarıyla bizimkiler arasındaki ateş alma müddetinin farkını açıklıyor, gaz bombalarının çıkardıkları sese dikkatlerini çekiyor, onlara ölümden kurtulabilmenin püf noktalarını gösteriyoruz. ,

Onlar dinliyorlar, peki diyorlar; ama yeni bir taarruz oldu mu, heyecandan yine de çoğunu yanlış yapıyorlar.

Haie Westhus'u sırtı paramparça

götürdüler; her nefes alışında yaranın içinden doğru, ciğerinin inip kalktığı görülüyordu. Elini sıkabildim. “Her şey bitti, Paul!” diye inledi; duyduğu acının şiddetinden kolunu ısırıyordu.

Biz kafataslarının çoğu gitmiş insanların yaşadıklarını görüyoruz; iki ayağı da kopuk askerlerin koştuklarını görüyoruz; kırık, çentik çentik kemik artıkları üzerinde en yakın çukura doğru sekiyorlar. Bir onbaşı şöyle böyle bir kilometre mesafeyi avuçları üzerinde süründü, paramparça dizlerini peşisıra sürüdü. Bir başkası sargı yerine gidiyordu, kenetli ellerinden barsakları sarkıyordu. Biz ağızsız, alt çenesi uçmuş, yüzü gitmiş adamlar

görüyoruz; boşanan kanı durdurmak için kolundaki atardamarı dişleriyle sıkan biriyle karşılaşıyoruz. Güneş doğuyor, gece oluyor, mermiler vınıyor, hayat sona eriyor.

İçinde olduğumuz delik deşik toprak parçası, üstün düşman kuvvetlerine yine de bırakılmıyor. Ancak birkaç yüz metresini feda ettik. Ama her metreye bir ölü düşüyor.

Bizi değiştiriyorlar. Altımızda tekerlekler dönüyor; uyuşmuş dikiliyor, "Dikkat, tel!" dendiğinde çömeliyoruz. Biz buralara gelirken mevsim yazdı, ağaçlar yeşildi henüz,

şimdi sonbahar hali var, gece puslu ve nemli. Kamyonlar duruyor, yere atlıyoruz; karmakarışık bir yığın, isimlerden ibaret bir kalıntı.

Karanlıkta sağlı sollu adamlar duruyor; yüksek sesle alay, bölük numaralarını okuyorlar. Her okuyuşta küçük bir parça; kirpas içinde, solgun askerlerden, perişan, ufak bir kısım, korkunç derecede küçük bir kalıntı, esas kümeden ayrılıyor, öne çıkıyor.

Derken, birisi bizim bölüğün numarasını söylüyor. Ses bölük komutanımızın sesi, demek yaşıyor, kolu sargılar içinde. Ona doğru gidiyoruz; Kat'ı Albert'i tanıyorum; bir sıra oluyor, dirsek dirseğe geliyor,

bakışıyoruz.

Bölük numaramızın bir daha ve bir daha okunduğunu işitiyoruz. Komutan, istediği kadar çağırsın; hastanelerden, mermi çukurlarından, sesi duyulmaz ki!

Tekrar: "İkinci bölük, buraya!"

Bu sefer ses daha kısık: "İkinci bölükten başka kimse yok mu?"

Komutan susuyor, sorarken sesi biraz daha kısılıyor: "Hepsi bu kadar mı?" Ve emir veriyor: "Sağdan say!"

Sabah kurşun renginde, biz buradan giderken mevsim yazdı henüz, ve biz yüzelli kişiydik. Şimdi üşüyoruz, sonbahar, yapraklar hışırdıyor, sesler yorgun dökülüyor: "Bir... iki... üç... dört..." ve otuzikide

duruyor ses. Uzun bir sessizlik oluyor, sonra ses soruyor: “Başka kimse yok mu?” Ve bekliyor, sonra hafifçe söylüyor: “Manga kolu!” Ve ses kesiliyor ve ancak tamamlayabilir: “İkinci bölüm...” Güçlkle: “İkinci bölüm. .. Adi adım marş!”

Birerle kolda kısa bir dizi, ağır ağır sabaha doğru yürüyor.

Otuziki nefer.

VII

Bizi her zamankinden daha gerilere çektiler; birliğimizin yeni baştan kurulması için bir acemi erat deposuna götürdüler. Bölüğümüze

yüzden fazla ikmal eri lazım.

Şimdilik boş kaldıkça sağda solda dolaşıyoruz. İki gün sonra

Himmelstoss da bize geliyor.

Cepheden beri burnu sürtülmüş artık.

Barışma teklif ediyor. Ben hazırım;

çünkü onun, sırtı parçalanmış Haie Westhus'u nasıl taşıdığını gördüm.

Üstelik artık anlayışlı da konuştuğu

için, bizi kantine davet etmesine bir

itirazımız olmuyor. Yalnız, Tjaden

kuşkulu, kapalı.

Fakat Tjaden'in de gönlü oluyor;

çünkü Himmelstoss izinli giden

aşçıya kendisinin vekalet edeceğini

söylüyor. Delil olarak da elimize bir

kilo şeker sıkıştırıyor, Tjaden'e ayrıca

ikiyüzelli gram tereyağı. Hatta bizi

ardarda üç gün için patates, şalgam soymaya mutfağa aldırıyor. Mutfakta önümüze koyduğu yemek, mükemmel subay yemeği.

Böylece bir askeri bahtiyar edecek iki şeye de bir anda kavuşuyoruz: İyi yemek, istirahat. Düşünülürse az bir şey. Daha bir iki sene önce ayıplardık, kendimizi. Ama şimdi memnunuz adeta. Her şey alışmaya bakıyor, siperler bile.

Her şeyi görünüşte bu kadar çabuk unutmamızın sebebi, bu alışkanlıktır. Daha evvelsi gün ateş dünyasında idik; bugün aptalca şeyler yapıyor, dilenciliğe çıkıyoruz, yarın yine siperlere gideriz. Aslında, hiç bir şeyi unuttuğumuz yok. Biz hurda

harbte oldukça cephede geçen
günlerimiz taş gibi içimize çöküyor,
Çünkü hemen hatırlanamayacak
kadar ağır bu günler. Hatırlamaya
kalksak ezerler bizi; zira Şu kadarını
olsun anlamıŐ bulunuyorum: İnsan
sinip kaldıkça dehşete tahammül
eder, fakat düşünmeye kalkıştı mı,
onu öldürür bu dehşet.

İleri hatlara gidince, kurtuluŐun
tek çaresini bunda bularak nasıl
hayvanlaŐıyorsak, istirahate
ekildiğimiz zamanlarda da her Şeye
boŐveren Őaklabanlar, lapacılar olup
ıkıyoruz. Başka türlü de olamayız
biz; bu bir mecburiyet adeta. Ne
pahasına olursa olsun, yaşamak
istiyoruz; bu böyle olunca, kendimizi

barış zamanını süsleyebilecek, ama hurda yersiz duygulara ezdirmeyiz. Kemmerich öldü. Haie Westhus can çekişiyor; Hans Kramer'in vücudunu tam isabet kaydeden merminin saçıldığı yerlerden toplayıp bir araya getirmek için kıyamet gününde çok zahmet çekecekler; Martens'in ayakları yok artık; Mayer öldü, Marx öldü. Beyer öldü, Haemmerling öldü; yüzyirmi kişi vücutlarında mermi yaraları orada hurda yatıyor; pek melun bir iş bu; ama artık bize ne bundan, biz yaşıyoruz. Onları kurtarabilecek durumda olsaydık, biz ölecekmişiz, aldırılmaz, kurtarırdık;çünkü gık bile demeyiz, iş ona kalırsa! Biz ürkme nedir bilmeyiz

pek.. Ölümden korkarız belki ama bu başka şey, maddi bir şey...

Fakat arkadaşlarımız öldüler; biz onlara yardım edemeyiz, onlar sükûna kavuştular.. Kimbilir, bizim başımıza neler gelecek daha; olduğumuz yere çöküp uyumak, yahut ne bulursak gövdeye indirmek, içmek, tütünümüzü tütürmek istiyoruz; saatler bomboş geçmesin diye. Hayat kısadır.

Sırtımızı dönünce cephenin dehşeti kayboluyor, adi, rezil şakalarla yükleniyoruz cepheye. Birisi ölecek olsa, büzüğünü sıktı, diyor; pek

çok şeyde bu ağzı kullanıyoruz. Bu bizi çıldırmaktan koruyor; işi bu yönden aldıkça dayatabiliyoruz.

Ama unutmuyoruz! Yaylım ateşlerden döner dönmez birliklerin şenlikler tertibettikleri, gülüp eğlendikleri hakkında harb gazetelerinin yazdıkları; palavradır. Biz bunu keyfimizden yapmıyoruz, eğlenmesek mahvolacağız da ondan yapıyoruz. Bu taşkınlık uzun zaman sürüp gitmez zaten; neşemiz aydan aya acılaşıyor.

Biliyorum; şimdi harbte olduğumuz müddetçe taş gibi içimize oturan şey, harbten sonra tekrar başkaldıracak, ölüm kalım çatışması ancak o zaman başlayacaktır.

Cephede geçen günler, haftalar, yıllar tekrar geri dönecekler, ölmüş, arkadaşlarımız o zaman dirilecekler, bizimle yürüyecekler, kafalarımıza o zaman dank diyecektir, bir gayemiz olduğu. Bu düşünceyle yürüyeceğiz, ölmüş arkadaşlarımız yanımızda, cephede geçen yıllar ardımızda yürüyeceğiz kime karşı?

Buralarda bir zaman önce bir cephe tiyatrosu varmış. Verilen temsillerden kalma renkli afişler, bir tahta perde üzerinde yapışık hala. Kropp'la ben, gözlerimizi dört açmış, bu afişi seyrediyoruz. Hala böyle

şeylerin olabileceğini aklımız almıyor. Açık renk bir yaz elbisesi giymiş, bir kız resmi; belinde kırmızı rügan kemer. Bir eli bir parmaklığa dayalı, öbür elinde hasır şapka. Ayaklarında beyaz çoraplar, yüksek ökçeli, zarif atkılı beyaz ayakkabılar. Kızın arkasında birkaç dalga kıvrımıyla mavi deniz, yanda ışıltılı bir koy. Çok da güzel bir kız, burnu ince, dudakları kırmızı, bacakları uzun; tasavvur edilemeyecek kadar temiz, bakımlı. Herhalde günde iki kere yıkanır, tırnaklarının arasında kir mir yoktur hiç. Olsa olsa hazan ufak bir kum tanesi.

Kızın yanında bir adam duruyor; beyaz pantolonlu, mavi ceketli;

başında gemici kasketi; ama bizim bu adama baktığımız yok pek.

Tahta perdedeki kız bir harika bizim için; dünyada böyle şeyler de olabileceğini tamamen unutmuşuz, şimdi bile gözlerimize inanamıyoruz. Yıllardır buna benzer bir şey görmedik şüphesiz. Bu bir yana ferahlık, güzellik, bahtiyarlık namına en küçük bir şey görmedik. İşte barış; barış bu olsa gerek; bunu heyecanla hissediyoruz.

“Şu hafif ayakkabılara bak hele! İnsan bunlarla yürüyüş yapsa bir kilometre bile gidemez!” diyor, sonra da bu sözümü pek aptalca buluyorum; böyle bir resim karşısında yürüyüşü

düşünmek, çok saçma doğrusu.

“Kaç yaşında dersin?” diye soruyor Kropp.

Tahmin ediyorum: “Olsa olsa, en çok yirmiikidir, Albert.”

“O zaman bizden yaşlı olur. Onyediden yukarı değildir bence.”

Bir ürperti hissediyoruz. “Albert, hani tam da.. Ne dersin?”

Başını sallıyor: “Evde benim de beyaz bir pantolonum var.”

“Beyaz pantolon,” diyorum. “Ama böyle bir kız.. “

Birbirimizi tepeden tırnağa süzüyoruz. Sırtımızda olup olacağı rengi atmış, yamalı, kir pas içinde birer üniforma. Bir mukayese yapmak bile boşuna.

Bunun için, tahta perdeden, önce beyaz pantolonlu adamı yırtıp kazıyor, kızı zedelemeyelim diye de dikkatle yapıyoruz bu işi. Bu sayede gayeye yaklaşıyoruz biraz. Sonra Kropp bir teklifte bulunuyor: “Gidip şu bitleri bir temizletsek mi dersin?”

Ben pek taraftar değilim, çünkü etüvün elbiselere zararı dokunuyor, bitlerse iki saate kalmadan gelip yine buluyorlar bizi. Ama ikimiz de tekrar resme daldıktan sonra ben bu teklifi kabul ediyor, hatta daha da ileri gidiyorum: “Bir denesek, temiz bir gömlek de buluruz belki!”

Albert ne düşünüyorsa düşünüyor: “Dolak daha iyi!” diyor. “Belki dolak da buluruz. Bir

arayalım hele.”

Fakat tam o sırada Leer ile Tjaden yanımıza geliyor, afişi görüyorlar. Kaşla göz arasında konuşmaya baldır bacak karışıyor. Bizim sınıfta metresi olan tek oğlandı Leer; ballandıra ballandıra anlatırdı yaptıklarını. Resmin karşısında coşuyor, başlıyor açık saçık konuşmaya; Tjaden de ona çanak tutuyor.

İğrendiğimiz yok gerçi; asker dediğin, müstehcen hikayeler anlatır; ama şu anda bizim havamıza gitmez bunlar. Bunun için yan çiziyor, içimizde zarif ve moda erkek eşyaları satan bir yere gider gibi bir his, etüv odasına gidiyoruz.

Konakladığımız evler kanala yakın. Kanalın öte yakasında kavaklıklarla çevrili derecikler var; kanalın öte yakasında kadınlar da var.

Bizim bu yakadaki evler boşaltıldı. Karşı yakada ise henüz oturanlar var, arada bir görüyoruz.

Akşamleyin suya girdik, yüzüyoruz. Kıyıda üç kadın gidiyor. Yavaş yürüyorlar; ayaklarımızda yüzme donlarımız yok ama başlarını öteye çevirmiyorlar.

Leer sesleniyor. Gülüyor, durup bizi seyrediyorlar. Kırık dökük bir Fransızca ile onlara laf atıyoruz; aklımıza ne gelirse çabuk çabuk,

karmakarışık söylüyor, onların çekip gitmelerini önlemek istiyoruz. Pek de fazla ahım şahını şeyler değiller, ama öylelerini burada nerden bulabiliriz!

Bir tanesi uzun boylu, siyah saçlı. Güldükçe dişlerinin ışıldadığı görülüyor. Hareketleri çabuk; etekliği bacaklarında gevşekçe dalgalanıyor. Su soğuk, fakat biz adamakıllı keyifliyiz; gitmesinler diye ilgilerini çekmeye çabalıyoruz. Nükteler savuruyoruz, cevap veriyorlar, anlamıyoruz; gülüyor, işaretler ediyoruz. Tjaden daha akıllı. Bir koşu eve gidiyor, bir tayın alıp geliyor, tayını gösteriyor.

Bu, bize büyük başarı sağlıyor. Kadınlar başlarını sallıyor, yanımıza

gelin diye işaret ediyorlar. Ama gidemeyiz ki! Karşı kıyıya çıkmak yasak. Köprü başlarında nöbetçiler var. Vesikasız imkanı yok. Bunun için siz bize gelin diye işaret ediyoruz; fakat başlarını kaldırarak olmaz diyorlar, köprüleri gösteriyorlar. Onları da bu tarafa bırakmazlar.

Geri dönüyorlar, yavaş yavaş kanala, yukarı gidiyorlar, hep kıyı boyundan. Yüzerek onlara yol arkadaşlığı ediyoruz. Birkaç yüz metre sonra yana sapıyor; ağaçların, çalıkların kenarında bir evi gösteriyorlar. Leer orada mı oturuyorsunuz, diye soruyor.

Gülüştüyorlar; evet, orada oturuyorlarmış.

Sesleniyor, nöbetçiler bizi göremez olunca geleceğimizi söylüyoruz. Gece. Bu gece.

Ellerini kaldırıyor, avuçlarını birleştiriyor, yüzlerini ellerine yaslayarak gözlerini yumuyorlar. Anladılar. İnce uzun esmer, dans figürleri yapıyor. Sarışınları cıvıldıyor: “Ekmek... İyi ...”

Canla başla tasdik ediyoruz, getireceğiz diye. Daha başka nice güzel şeyler; gözlerimizi döndürüyor, ellerimizle işaretler yapıyoruz. Leer, “Bir parça sucuk'u anlatmaya çalışırken, boğuluyor az daha. Gerekiirse bütün bir erzak ambarını vadedeceğiz hani. Gidiyorlar, arada başlarını çevirip bakıyorlar.

Bizim yakaya, kıyıya tırmanıyor, dedikleri eve gidip gitmediklerine dikkat ediyoruz; olur a, aldatırlar bizi. Sonra yüzerek geri dönüyoruz.

Vesikasız hiç kimse köprüden geçemez; madem öyle, biz de karşıya geceleyin yüzerek gideceğiz. Bir telaştır alıyor bizi, ne yapsak nafile, bir yerlerde duramıyoruz. Kantine gidiyoruz, arda bira ve punç bulunur.

Punç içiyoruz; olmadık maceralardan dem vuruyoruz. Birbirimizin söylediklerine inanıyor, daha baskınlarını uydurmak için sıra bize gelsin diye sabırsızlanıyoruz. Ellerimiz kımıldıyor boyuna; sayısız sigara fosurdatıyoruz. Neden sonra Kropp hatırlatıyor: “Onlara birkaç da

sigara götürsek iyi olur.” Kalan sigaraları hemen kasketlerimize sokup kaldırıyoruz.

Ham elmalar gibi yeşil gökyüzü. Biz dört kişiyiz ama ancak üçümüz gidebiliriz; bu yüzden, Tjaden’i atlatmamız lazım. Paraya kıyıp yalpalamaya başlayıncaya kadar onarım ve punç içiriyoruz. Hava iyice kararınca Tjaden ortamında, evimize gidiyoruz. İçimiz macera hevesiyle dolu, yanıp tutuşmaktayız. İnce uzun esmer, benim oluyor; aramızda kadınları paylaşıyor, anlaşıyoruz.

Tjaden ot şiltesinin üzerine devriliyor, horlamaya başlıyor. Bir an uyanıyor, öyle kurnazca sırtlıyor ki, bayağı korkuyoruz; numara yaptı,

içirdiğimiz punçlar boşa gitti sanıyoruz. Sonra tekrar devriliyor, uyumaya devam ediyor.

. Üçümüz de birer tayın alıyor, gazete kağıtlarına sarıyoruz; sigaraları, ayrıca bu akşam verdikleri bol porsiyon karaciğer ezmesi sucuklarını da birer paket yapıyoruz. Hediyeler fena değil.

Paketleri şimdilik çizmelerimize sokuyoruz; karşı kıyıda tellere, cam kırıklarına basabiliriz diye çizmelerimizi alacağız nasıl olsa. Daha önce yüzeceğimiz için, elbiseye hacet yok. Hava da zaten karanlık, yol da uzak değil. .

Çizmelerimiz elimizde, yola çıkıyoruz. Hemen suya dalıyor,

sırtüstü yüzüyor, içlerinde öteberi, çizmelerimizi başımızın üstünde tutuyoruz.

Karşı kıyıda dikkatle yukarı tırmanıyor, paketleri çıkarıyor, çizmelerimizi giyiyoruz. Paketleri koltuğumuza sıkıştırıyoruz. Islak, çıplak, sadece ayaklarımızda çizmeler, koşar adım gidiyoruz. Evi hemen buluyoruz. Çalıkların arasında, karanlık. Leer bir köke tökezliyor, düşüyor, dirseği sıyrılıyor.

Pencerelerde pancurlar var. Evin etrafını kolaçan ediyor, tahta aralıklarından içerisini görmeye çalışıyoruz. Sonra sabırsızlanıyoruz. Kropp birden tereddüt ediyor: “Ya içerde bir binbaşı varsa?”

Leer sırtıyor: “Varsa hemen sivişiriz. Alay numaralarımızı hurdan öğrenir,” diyor, kendi kışına bir şaplak atıyor.

Evin kapısı açık. Çizmelerimiz hafif gürültü çıkarıyor. İçerden bir kapı açılıyor, dışarı ışık sızıyor, bir kadın ürküp bağıyor. “Pist, pist, camarade... bon ami!” diyor, paketleri kaldırıp göstererek onu yatıştırmıya çalışıyoruz.

Öbür iki kadın da ortaya çıkıyorlar, kapı tamamen açılıyor, ışık vuruyor yüzümüze. Bizi tanıyorlar, kılığımıza bakıp üçü de başlıyor gülmeye. Kapı aralığında eğilip bükülerek gülüyorlar. Ne de kıvrak eğilişleri!

“Un moment ...” Çekiliyorlar, bize giymemiz için öteberi atıyorlar, olur olmaz sarınıyoruz. Şimdi artık içeri girebiliriz. Odada bir küçük lamba yanıyor, sıcak içersi hafifçe parfüm kokuyor. Paketlerimizi açıyor, uzatıyoruz. Gözleri parlıyor, aç oldukları belli. Sonra hepimizde hafif bir sıkılma. Leer işaretle yemek yemelerini söylüyor. Tekrar bir canlılık başlıyor; tabak, bıçak getiriyor, yiyeceklerin başına çöküyorlar. Kestikleri her sucuk dilimini yemeden önce bir kere havaya kaldırıyor, hayran hayran seyrediyorlar.

Bizi söz yağmuruna tutuyorlar; çoğunu anlamıyor ama bunların

dostça sözler olduğunu hissediyoruz. Bizler de pek genç görünüyoruz herhalde; ince uzun esmer, saçlarımı okşuyor; bütün Fransız kadınlarının söylediklerini söylüyor: “La guerre ... grand malheur... pauvres garçons ... “

Kolunu tutuyor, dudaklarımı avucuna değdiriyorum. Parmakları yüzümü kapatıyor. Hemen üzerimde tahrik edici gözleri, derisinin yumuşak esmerliği, kızıl dudaklar. Ağız, anlamadığım sözler söylüyor. Gözleri de tam anlayamıyorum; buraya gelirken umduğumuzdan fazlasını söylüyor bu gözler.

Yanda odalar var. Giderken Leer ilişiyor gözüme, sarışına sarılmış, senli benli. O zaten bu işlerin

ustasıdır. Ama ben:ben uzak, hafif zorlu bir Şeye kaptırmıŐım kendimi, ona teslim olmuŐum. Arzularım özleyiŐ ve g6m6l6Őten ibaret garip bir karıŐım.

Başım d6n6yor, tutunabilecek hiÇ bir Şey yok hurda. Çizmelerimizi kapının dışında bıraktık, bize onların yerine terlik verdiler. Bende bir askerin emniyet ve pervasızlığını geri 7ağıracak hiÇ bir Şey yok Şimdi. Ne silah, ne palaska, ne 6niforma, ne kasket. Bırakıyorum bilinmeze kendimi, kaderimi; 76nk6 ne de olsa korkuyorum biraz.

İnce uzun esmer, d6Ő6nceye daldığı zamanlar, kaŐlarım oynatıyor; ama konuşurken hareketsiz bu kaŐlar.

Bazen da ses tam bir kelime olmuyor, boğulup kalıyor, yahut yarıda kesilmiş, aşırp gidiyor beni; bir yay, bir kavis, bir kuyruklu yıldız. Ben bunlardan ne anlarım, ben bunları ne bilirim? Az buçuk kavradığım bu yabancı dilin kelimeleri beni uyuşturuyor, bir sessizliğe gömüyor; oda esmer ve yarı ışııkta, bu sessizlik içinde eriyip siliniyor, yalnız üzerimdeki yüz yaşıyor, yalnız o seçik.

Bir insan yüzü ne çok cepheli; daha bir saat önce yabancıydı, şimdi muhabbetlere eğilmiş. Bu muhabbetin kaynağı bu yüz değil; o yüzde hep birden parıldayan gece, dünya, kan. Odadaki eşyalar bu

muhabbette eriyor, değişiyor,
bambaşka kılıklara giriyorlar;
lambanın ışığı üzerine dūřtükçe,
serin, esmer el üzerinde gezindikçe
derim, bende bir hürmet hissi
yaratıyor adeta...

Bütün bunlar; gitmemize izin
verilen, kapısında kuyruk olup
beklediğimiz o erata mahsus
genelevlerdekinden ne kadar farklı! O
evleri düşünmek istemiyorum; ama
ister istemez aklıma geliyor,
korkuyorum; o evlerin hatırasından
insan hiçbir zaman kurtulamaz belki
de.

Derken, ince uzun esmerin dudaklarını hissediyor, o dudaklara doğru uzanıyorum; gözlerimi kapıyor, böylece her şeyi söndürmüş olmak harbi, dehşeti, adiliği, sonra genç ve bahtiyar yeniden uyanmak istiyorum. Afişteki kızın resmini düşünüyor, bir an hayatımın bu kıza erişmeye bağlı olduğunu sanıyorum. Beni saran kollara daha derinden sokuluyorum, belki bir mucize olur..

Daha sonra, bilmiyorum nasıl, yine bir araya geliyoruz. Leer, demir gibi. Gayet samimi vedalaşıyor, çizmelerimizi giyiyoruz. Gece havası, sıcak vücutlarımızı serinletiyor. Kavaklar karanlığa boy vermiş, hışırdıyorlar. Gökte, kanal sularında

ay var; koşmuyor, yanyana yavaş yavaş yürüyoruz.

“Bir tayına değdi!” diyor Leer. Konuşmak canım istemiyor, neşesizim hatta.

Derken, bir ayak sesi işitiyor, bir çalılığın gerisine büzülüyoruz.

Adımlar yaklaşıyor, tam bizim hizamızda. Çıplak bir asker görüyoruz; çizmeli, tıpkı bizim gibi, koltuğunda bir paket, koşar adım gidiyor. Tam yolla giden asker, Tjaden. Gözden kayboldu bile.

Gülüyoruz. Yarın basacak kalayı. Kimseye görünmeden ot şiltelerimize dönüyoruz.

Kalem odasına çağrılıyorum. Bölük komutanı izin kağıdını, tren biletini veriyor, iyi yolculuklar diliyor. İznim ne kadar, diye bakıyorum. Onyediyedi gün... İki haftası izin, üç günü de gidiş dönüş. Pek az. Yol için beş gün verilemez "mi, diye soruyorum. Bertinck, izin kağıdına bakmamı işaret ediyor. Hemen cepheye dönmeyeceğimi o zaman görüyorum. İznimi bitirdikten sonra orduga, kursa gideceğim.

Ötekiler imreniyorlar bana. Kat, kaytarmanın yollarını öğretiyor. "Açıkgözsen ordugahta kalırsın!" diyor.

Bir hafta sonra gitseydim daha

memnun olurdum; çünkü bizim arkadaşlar daha bir hafta buradalar; iyiydi de burası.

Tabii, kantinde içki ısmarlamayı lazım. Hepimiz kafaları biraz tütüslüyoruz. Üzerime bir mahzunluk çöküyor, altı hafta, buralardan uzakta kalacağım; şüphesiz bir devlet kuşu bu, ama ya döndüğüm zaman? Hepsini yine burada bulacak mıyım? Haie ile Kemmerich çoktan öldüler, bile. Şimdi acaba kimde sıra?

İçiyoruz; hepsine teker teker bakıyorum. Albert yanıma oturmuş, sigarasını tütürüyor, keyfi yerinde; biz onunla her zaman beraberdik. Karşımda Kat, düşük omuzları, geniş başparmakları, sakin sesiyle

çömelmiş, oturuyor. Dişleri fırlak, kahkahaları yaygaracı Müller. Gözleri fare gözlerine benzeyen Tjaden. Sakal koyvermiş, kırkında gözüken Leer.

Başlarımızın üzerinde halka halka koyu bir duman. Tütünsüz asker mi olur! Kantin bir sığınaktır, bira içkiden de yukarda bir şey; bacaklarımızı çekinmeden yayıp gerinebileceğimizin işareti. Biz de öyle yaptık, uzattık bacaklarımızı; sağa sola tükürük atıyoruz, adet budur diye. Yarın sabah yola çıkacak bir kimseye öyle garip geliyor ki bunlar!

Gece, kanalın karşı yakasına tekrar gidiyoruz. İnce uzun esmere gideceğimi, dönüşümde de buralarda

olmayacağımızı, yani birbirimizi bir daha göremeyeceğimizi söylerken, korkuyorum adeta. Ama o başını sallıyor, pek aldırıyor buna. Bu haline önce mana veremiyor, sonra sonra anlıyorum. Leer'in hakkı var: Cepheye gitseydim ben yine o, “Pauvre garçon” olurdum. Ama izne gidince.. bunu taktıkları yok, bu önemli değil öyle. Başlarına çalsınlar mırıltılarını da, dırıltılarını da! Mucizeye inanırsın, iş tayına dayanır.

Ertesi sabah üzerimdekileri etüve soktuktan sonra, sahra trenine gidiyorum. Albert'le Kat beni uğurluyorlar. Durakta trenin hareketine daha bir iki saat olduğunu öğreniyoruz. İkisinin de vazifeye

dönmesi lazım. Vedalaşıyoruz^

“Hoşça kal, Kat; hoşça kal, Albert.”

Gidiyorlar, bir iki el sallıyorlar, gitgide küçülüyorlar. Her adımlarını, her hareketlerini avucumun içi gibi bilirim; çok uzaklarda bile olsalar, adımlarından, hareketlerinden tanırım onları. Derken, gözden siliniyorlar.

Arka çantamın üzerine oturup bekliyorum.

Birden çılgınca bir sabırsızlık sarıyor beni; hemen gideyim istiyorum.

Bazı istasyonlarda yatıyor, bazı

orba kazanları 6n6nde duruyor, bazı tahtalara 6meliyorum.

Sonra arazi sıkıcı 6rk6t6c6, bildiğim gibi uzayıp gidiyor. Duvarları b6lme b6lme, badanalı evleri, saman damlarını başlarına kasketler gibi çekmiş k6yle; eğik ışıkta sedefler gibi parıldayan buğday tarlaları, meyva bahçeleri, samanlıklar, yaşlı ıhlamurlar; akşam haliyle, tren pencerelerinden kayıp gidiyorlar.

İstasyon isimleri, kalbimi titreten birer mana oluyorlar. Tren pofurdayarak koşuyor; camın kenarında duruyor, pervaza yaslanıyorum. Gençliğimin" sınırları bu isimler.

D6z çayırlar, tarlalar, çiftlikler;

göğün önünde tek koşulu bir araba,
ufka paralel, bir başına gidiyor.
Önünde köylülerin bekleştiği bir
korkuluk, el sallayan kızlar, tren
yolunda oynaşan oğlanlar, içerlere
doğru giden yollar; dümdüz, topsuz,
tüfeksiz yollar.

Vakit akşam; tren pofurdamasa
ben haykıracağım. Ova açılıyor;
genişliyor, hafif mavilikte, uzaklarda
tepelerin kenar çizgileri belirlemeye
başlıyor. Dolben tepesinin bu
karakteristik hatlarını tanıyorum. Bu
testere ağzı kenarlar, orman
zirvesinin bittiği yerde birden
kesiliyorlar. Şehir bunların arkasında.

Altın kızılı bir ışık akıyor dünyaya;
tren bir dönemeçten takırtılarla

geçiyor, sonra bir viraj daha işte bir hayal gibi silik, loş kavaklar; uzakta, uzun bir dizi halinde sıralanmış, gölge, ışık ve özlem yapıllı kavaklar.

Onlarla birlikte tarlalar da dönüyor, tren kavakların etrafını dolanıyor, mesafe azalıyor, bir blok haline geliyorlar. Bir an yalnız bir tanesini görüyorum, sonra en öndekinin peşinden ötekiler de bir bir meydana çıkıyorlar. Uzun zaman göğün altında yine yapayalnız kalıyor, derken ilk evlerle beraber görünmez oluyorlar.

Bir yaya geçidi. Pencere kenarından ayrılamıyorum. Başkaları eşyalarını toplayıp inmeye hazırlanıyorlar. Kendi kendime,

geçtiğimiz caddenin adını
söylüyorum: Bremer Strasse...
Bremer Strasse...

Altında bisikletler, arabalar,
insanlar. Gri bir sokak, gri bir tünel.
Bu tünel beni annemmiş gibi
heyecanlandırıyor.

Sonra tren duruyor, istasyon
gürültü, sesleniş ve levha dolu. Arka
çantamı sırtlıyor, kancaları
takıyorum, tüfeğimi elime alıp
basamaklardan iniyorum.

Peronda etrafıma bakıyorum;
hızlı hızlı geçip giden insanlardan
hiçbirini tanımıyorum. Bir kızıl haç
hemşiresi bana içecek bir şeyler
uzatıyor; istemiyorum; yüzüme
bakarak, yaptığı işin önemine

inanmış, aptalca gülümsüyor: “Bakın ben bir askere kahve veriyorum!”
Bana, “arkadaş” diyor, bir bu eksikti.

Dışarda, istasyonun önünde,
caddenin yanında dere çağılıyor,
değirmen köprüsünün bentlerinden
beyaz beyaz şırıldıyor. Köprünün
yanında dört eski bekçi kulesi; onun
önünde alacalı, koca ıhlamur,
ıhlamurun gerisinde akşam.

Bir burada otururduk çok zaman,
o günler geçmişte kalalı hanidir; biz
bu köprüden geçerdik; bu birikmiş
suyun serin, çürüksü kokusunu
teneffüs ederdik; bentlerin bu
yanındaki durgun akışa eğilir, köprü
ayaklarındaki sarmaşık bitkilere,
yosunlara bakardık. Sıcak günlerde

bentlerin öbür tarafında durur,
fışırdayan köpüklere dalar gider,
öğretmenlerimizden konuşurduk.

Sağa sola bakınarak köprüyü
geçiyorum; suda yine o eski yosunlar,
ışılıtlı kemerler gibi salkım salkım.
Kule binasında ütücü kadınlar, eskisi
gibi kolları sıvalı, beyaz çamaşırların
önündeler, ütülerin kızgınlığı açık
pencerelerden dışarı vuruyor. Dar
sokakta köpekler koşuşuyor; evlerin
kapıları önünde insanlar durmuş, kir
pas içinde, yükler altında giden bana
bakıyorlar.

Şu tatlıcıda dondurma yerdik,
sigara içmeyi orada öğrendik.
Yanımdan kayıp giden şu sokaktaki
bütün binaları tanıyorum; bakkal,

eczane, fırın. Derken tokmağı aşınmış, kahverengi kapının önündeyim; elim ağırlaşıyor. Kapıyı açıyorum. İçerden vuran garip bir serinlik, gözlerimi kamaştırıyor.

Çizmelerimin altında merdiven gıcırdıyor. Yukarda bir kapı açılıyor, birisi tırabzandan eğiliyor.. Açılan mutfak kapısı, içerde patates omleti kızarıyor, kokusu bütün eve yayılmış öyle ya, bugün cumartesi. Eğilip aşağı bakan ablam olacak. Bir an utanıyor, başımı önüme eğiyorum, sonra miğferimi çıkarıp yukarı bakıyorum. Evet ablam.

“ Paul! “ diye bağıırıyor. “ Paul...! “

Başımı sallıyorum arka çantam tırabzana çarpıyor, tüfeğim birden

ağırlaşıyor elimde.

Hızla bir kapı açıyor, sesleniyor:
“Anne, anne, Paul geldi.”

Yürüyemiyorum. Anne, anne, Paul geldi.

Duvara dayanıyor; miğferime, tüfeğime sarılıyorum. Sımsıkı tutuyorum bunları, ama artık bir adım bile atamıyorum. Basamaklar gözlerimden siliniyor, dipçiği ayaklarıma vuruyor, öfkeyle dişlerimi sıkıyorum. Fakat ablamın söylediği bu tek söz karşısında hiçbir şey yapamadan duruyorum. Olanca kuvvetimle kendimi gülümsemeye, konuşmaya zorluyorum, ama tek söz söyleyemiyor, merdivende bedbaht, perişan, korkunç bir kramp geçirerek

öylece duruyorum. Yanaklarımdan aşağı gözyaşlarım akıyor yalnız.

Ablam geliyor, soruyor: “Neyin var?”

O zaman kendimi zorla toparlıyor, sendeleyerek yukarki sofaya çıkıyorum. Tüfeğimi bir köşeye dayıyor, arka çantamı duvara yaslıyor, miğferimi üzerine koyuyorum. Üzerimdeki öteberiyle palaskamı da çıkarıyorum. Sonra öfkeli bir sesle: “Hadi durma, bir mendil ver bana!” diyorum.

Ablam dolaptan bir mendil veriyor, yüzümü siliyorum. Başımın üzerinde duvarda bir cam kutu asılı; eskiden topladığım renkli kelebekler var içinde.

Birden annemin sesini işitiyorum.
Yatak odasından geliyor bu ses.

“Yattı mı?” diye soruyorum.

“Hasta!” diye cevap veriyor ablam.

İçeri giriyor, elimi uzatıyor,
mümkün mertebe sakın olmıya
çalışarak: “Ben geldim, anne!”
diyorum.

Yarı karanlıkta sessiz yatıyor.

Sonra ürkekçe
soruyor, bakışlarının üzerimde
gezindiğini hissediyorum: “Yaralı
mısın?”

“Hayır, izinli geldim.”

Annem çok solgun. Işığı
yakmaktan çekiniyorum. “Ben de
tutmuş, ağlıyorum,” diyor,
“sevineceğim yerde.”

“Hasta mısın, anne?” diye soruyorum.

“Bugün biraz kalkarım,” diyor; kızartma yanmasın diye ikide bir mutfağa koşan ablama dönüyor: “Mersin reçelini de aç!” diyor. “Severdin, değil mi?” diye soruyor bana da.

“Evet, anne, çoktanberi yemedim.”

“Geleceğini bilmişiz gibi!” diye gülüyor ablam. “Tam da sevdiğin yemek var. Patates omleti, hem de reçelli.”

“Öyle ya bugün cumartesi.” diyorum.

“Yanıma otur!” diyor annem. Yüzüme bakıyor. Elleri

benimkilerin yanında beyaz, hasta, incecik. Pek az konuşuyoruz; hiçbir şey sormadığı için derin bir minnet duyuyorum ona karşı. Hem ne söyleyebilirim: Olan oldu, sağ salim döndüm şimdi onun yanındayım. Ablam da mutfakta, akşam yemeğini hazırlıyor, şarkı da söylüyor üstelik. ' "Yavrum, evladım!" diyor annem, hafif sesle.

Biz aile içinde öyle fazla şefkate alışık değiliz. dir. Derdi günü çalışmak, çile çekmek olan fakirlerde görülmez böyle şeyler. Onlar şefkati öyle anlamazlar, hem bildikleri bir şeyi ikide bir açığa vurmaktan hoşlanmaz onlar. Annemin bana yavrum, evladım, demesi, bir başka

kadının sevgisinden ne
ler yapacağını bilmemesine eşittir.
Bu evde aylardır sadece bir bardaklık
Mersin reçeli bulunduğunu, annemin
onu bana sakladığını gayet iyi
biliyorum: Şu şimdi verdiği bayat
kekler için de aynı şey. Her halde iyi
bir tesadüf oldu, birkaç kek geçti
eline, onları da kaldırdı, benim için
bir kenara koydu.

Yatağının kenarında oturuyorum;
pencereden, doğru, karşıdaki gazino
bahçesinin kestaneleri, kahve rengi
ve sarı ışılıyorlar. Yavaşça nefes
alıyor, düşünüyorum: Evindesin,
evindesin! Fakat bir ürkeklik var
üzerimde, ondan kurtulamıyorum,
yadırgıyorum henüz. İşte annem, işte

ablam, iŖte kelebek kutum, mahun piyano.. Ama ben tam hurda değilim henüz. Arada bir perde var, bir adımlık mesafe var. Bunun için gidiyor, arka çantamı alıp yatağın yanına getiriyor, kıtadan getirdiğim öteberiyi ortaya döküyorum: Kat'ın buluverdiği bir bütün Hollanda peyniri iki tayın, yarım kilo kadar tereyağı, iki kutu ciğer sucuğu, yarım kilo domuz yağı, bir küçük torba pirinç.

“İŖinize yarar her halde..”

Başlarını sallıyorlar. “Burada yiyecek vaziyeti fenadır, değil mi?” diye soruyorum.

“Evet, darlık var. Siz orada buluyor muydunuz bari?”

Gülümsüyor, getirdiklerimi gösteriyorum.

“Her zaman böyle bol değil tabii. Eh, şöyle böyle!”

Erna, erzakları götürüyor. Annem birden elimi kavırıyor, kısık bir sesle soruyor: “Oralar çok mu fena, Paul?”

Anne, ben sana ne cevap vereyim? Sen bunu anlamayacak, asla kavramayacaksın. Hem doğru da değil senin bunu anlaman.

Başımı sallıyor: “Yok, anne!” diyorum. “O kadar fena değil. Bir sürü arkadaşlarımız var; fazla sıkılmıyoruz.”

“Evet, ama geçenlerde Heinrich Bredemeyer gelmişti, o anlattı, şimdilerde pek korkunçmuş oraları;

gaz varmış, daha birçok şeyler varmış.”

Bu sözleri benim annem söylüyor. Gaz ve daha birçok şeyler! diyor. Annem söylediği şeyleri bilmiyor, benim için tasalanıyor sade. Ona, bir seferinde, üç düşman siperi gördüğümüzü; içindekileri, ne haldelerse öyle, inme inmiş gibi taş kesilmiş bulduğumuzu mu anlatayım? Göğüs siperlerinde, barınaklarda, buldukları yerde, yüzleri mosmor ölüp kalıvermiş olduklarını mı?

“Aman anne neler de söylüyorlar!” diye cevap veriyorum. “Bredemeyer, kendinden uydurmuş bunları. İşte görüyorsun, sapasağlamım.”

Annemin titrek üzüntüsünü görünce eski sükûnetime tekrar kavuşuyorum. Şimdi artık gezinebiliyor, konuşabiliyor, sorularlara cevap verebiliyorum; dünya lastik gibi yumuşayacak da, damarlarım kav gibi çürüyecek de birden duvara dayanmaya mecbur kalacağım korkusu yok artık.

Annem yataktan kalkmak istiyor; o kalkıncaya kadar mutfağa ablama gidiyor, soruyorum: “Annemin nesi var?”

Ablam omuzlarını kaldırıyor: “Birkaç aydır hasta, yatıyor, sana yazdırtmadı. Birkaç doktora gösterdik. Birisi kanser galiba, dedi.”

İznimi kaydettirmeye askerlik şubesine gidiyorum. Sokakları yavaş adımlarla geçiyorum. Orada hurda, şu bu, bana bazı şeyler soruyorlar. Fazla durmuyor, çok konuşmak istemiyorum.

Kışladan dönerken birisi, yüksek sesle beni çağırıyor. Dalmış. gitmiş, dönüp bakıyor, karşımda bir binbaşı görüyorum. Paylıyor beni: “Siz selam vermesini bilmez misiniz?”

“Affedersiniz, binbaşım!”
diyorum, şaşırmış. “Görmedim.”

Sesini daha da yükseltiyor: “Siz terbiyeli konuşmasını da bilmez misiniz?”

Şeytan, indir suratına bir tane, diyor; ama kendimi tutuyorum; iznim geri alınır çünkü. Selam vaziyetine geçiyor: “Görmedim, Binbaşım!” diyorum.

“O halde lütfen gözünüzü dört açınız!” diye soluyor. “Nedir sizin isminiz?”

Söylüyorum.

Şişkin, kırmızı yüzü hala öfke içinde.

“ Kıtanız?”

Talimnameye uygun olarak bildiriyorum. Hala sonunu getirmiyor.

“Bulduğunuz yer?”

Fakat yeter artık; söylüyorum:

“Langemarck Bixchoote arası.”

“Nasıl?” diye soruyor, afallamış.

Kendisine bir saat önce izinli geldiğimi açıklıyor, artık çeker gider diye düşünüyorum. Yanılmışım, hatta daha da köpürüyor: “Cephe adetlerini hurda da devam ettirmek işinize geliyor galiba. Yok öyle şey! Burada, çok şükür, disiplin var.”

Emrediyor: “Yirmi adım geriye, marş, marş!”

Boğuk bir hınç çöküyor yüreğime. Ama ona karşı bir şey yapamam ki; istese beni derhal tevkif ettirir. Geriye fırlıyor, sonra yine ona doğru ilerliyor, altı metre kala çakı gibi selam vaziyetine geçiyor, binbaşığı ancak altı metre geçince elimi aşağı indiriyorum.

Beni tekrar çağırıyor; gönlümü alırcasına, kusurumu bu defalık affettiğini hatırlatıyor. Selam durarak minnettarlığımı gösteriyorum. “Haydi yallah!” diye emrediyor. Topuk vurup geri dönüyor, gidiyorum.

Bu hadise, akşamımı zehir ediyor. Kendimi eve atıyor, üniformayı çıkarıp bir köşeye fırlatıyorum; çıkaracaktım zaten. Dolaptan sivil elbisemi çıkarıyor, onu giyiyorum.

Yadırgıyorum bu elbiseyi. Enikonu kısalmış, daralmış, askerde boy atmışım. Yaka da, kravat da zorluk çıkarıyor bana; sonunda kravatımı ablam bağlıyor. Ne hafif bu elbise; insan yalnız don gömlek

giymiş gibi oluyor.

Aynada kendime bakıyorum.
Tuhafıma gidiyor bu görünüş.
Güneşte yanmış, epey boy atmış,
bulûğ çağlarında bir oğlan, şaşkın,
beni seyrediyor.

Annem, sivil giyindiğim için
memnun; bu kılıkla ona daha
yakınım. Ama babam üniformalı
olayım, beni asker kıyafetimle
ahbaplarına götürsün istiyor.

Ama ben istemiyorum.

Sessizce bir yerde oturmak ne
güzel şey; mesela gazinoda, gülle
attıkları yerin yanında, kestane

ağaçlarına karşı. Masaya, yere yapraklar düşüyor tek tük, ilk yapraklar. Önümde bir bardak bira; içki içmeyi askerlikte öğrendim. Bardak yarılanmış; serin, hoş biradan önümde daha birkaç çekimlik var şu halde; istersem bir ikincisini, bir üçüncüsünü de getirtebilirim. Burada ne yoklama var, ne bombardıman. Gazinocunun çocukları gülle yuvarlıyorlar; köpek, başı dizime dayalı duruyor. Gök mavi; kestane ağaçlarının yaprakları arasından Margaret kilisesinin yeşil kulesi yükseliyor.

Ala, hoşuma gidiyor. Ama insanlardan baş alamıyorum ki! Soru sormayan biri varsa o da annem.

Fakat babam öyle değil. Cephede olup bitenleri anlatayım istiyor; bu hem duygulandırıyor beni, hem de saçma buluyorum. Babamla artık alış verişimiz kalmadı gibi bir şey. Boyuna bir şeyler dinlesin istiyor. Böyle şeylerin anlatılmaya gelmeyeceğini bilmiyor, farkındayım; hatırını hoş etmek istiyorum gerçi, ama bunları söz haline sokmak tehlikeli benim için. Anlatmaya kalkışırsam devleşmelerinden, başa çıkılamaz hale gelmelerinden korkuyorum. Cephede olup bitenleri biz de açık saçık bilseydik halimiz nice olurdu!

Bu yüzden ona bazı eğlenceli olayları anlatmakla yetiniyorum. Ama

babam süngü süngüye çarpışıp çarpışmadığımızı soruyor. Hayır, diyorum; kalkıp gezmeye çıkıyorum.

Fakat hiçbir şeyi halletmiyor bu. Caddede birkaç kere, tramvayların tekerlek gıcırtilarını uğuldayan mermiler zannedip irkiliyorum; derken birisi omzuma dokunuyor. Almanca öğretmenim! Beylik sorulara boğuyor beni: “Ee, cephe ne alemde? Müthiştir müthiş, değil mi? Eh, korkunç ama dayanmamız lazım. Hem sonra orada size iyi bakıyorlarmış hiç değilse, öyle duydum. Sizi iyi gördüm; Paul, demir gibisiniz. Buralarda durum kötü şüphesiz, tabii bir şey; malûm, en iyi şeyler daima askerlerimizindir.”

Beni, peşi sıra sürüyüp bir gazinoya götürüyor. İzzet ikramla karşılanıyorum, bir müdür elini uzatıyor: “Yaa, demek cepheden geliyorsunuz. Moral nasıl orada? Mükemmeldir, mükemmel, değil mi?”

“Herkes evine dönmek istiyor.” diyorum.

Gürültülü bir kahkaha atıyor: “Tamam! Ama önce Fransızların hakkından gelin de! Sigara içer misiniz? Bir tane yakın hele! Garson, bizim genç askere de bir bira getir!”

Ne çare, sigarayı almış bulunuyorum, oturmam lazım. İkramın bini bir para, buna diyecek yok. Ama ben yine de sıkılıyor, sigarayı mümkün mertebe çabuk

içiyorum. Bir şeyler yapmış olmak için bardağı bir dikişte boşaltıyorum. Hemen bir ikincisini ısmarlıyorlar; bir askere neler borçlu olduğunu biliyor millet. Yurda nerelerini eklememiz gerektiğini konuşuyorlar. Demir köstekli müdür: “Bilhassa” diyor, “Belçikanın tamamı, Fransanın kömür bölgeleri, Rusyanın büyük bir kısmı!” Buralarını neden almamız icabettiği hakkında inceden inceye sebepler gösteriyor, düşmanlarımız razı olana kadar direktmemizi istiyor. Sonra Fransayı nerden yarıp girmek lazım, onu açıklama girişiyor; arada bana dönüyor: “Ne bitmez, mevzi muharebesidir bu sizinki!” diyor. “Biraz davranın yahu, temizleyin

herifleri, ondan sonra gelsin barış!”

“Bize kalırsa cepheyi yarmak imkansız!” diye cevap veriyorum.

“Karşı tarafın yedek kuvvetleri pek çok, hem sonra harb, sizin düşündüğünüz gibi değil, bambaşka bir şey.”

Üstün bir tavırla reddediyor, benim bu işlerden hiç anlamadığımı ispata kalkıyor: “Teferruat bakımından, şüphesiz!” diyor. “Ama iş bütünde! İşte siz bu babda hüküm veremezsiniz. Siz sadece bulduğunuz bölgeyi görür, bunun için de meseleyi toptan mütalaa edemezsiniz. Siz vazifenizi yapıyorsunuz, hayatınızı koyuyorsunuz ortaya en yüce

şereflere layık bir şey bu hepinize demir haç nişanı vermeliler; ama her şeyden önce Flandre'da cepheyi yarmak, düşmanı yukardan toparlamak lazım.”

Soluyor, sakalını sıvazlıyor: “Yukardan aş&ğı tamamen toparlamak lazım. Sonra da ver elini Paris! “

Ben onun bu işi ne sandığını bilmek istiyor, üçüncü bardağı da boşaltıyorum. Hemen yenisini getiriyor.

Ama ben kalkıyorum. Cebime birkaç sigara daha sokuşturuyor, sırtıma dostça vurarak beni azad ediyor: “Hadi, hayırlısı! Yakında esaslı işler de gördüğünüzü duyarız

inşallah.”

Ben izni başka türlü düşünmüştüm. Bir yıl önce böyle değildi nitekim. Galiba o gün bugün ben değiştim. O zamanla şimdi arasında uçurum var. Ben o zamanlar harbi tanımamıştım daha; sakin bölgelerde bulunuyorduk. Farkında olmadan yıprandığımı bugün anlıyorum. Buraya alışamıyorum bir türlü; yabancı bir alem. Kimi bir şeyler soruyor, kimisi de hiçbir şey sormuyor; sormamakla övündükleri de yüzlerinden okunuyor. Hatta bu konuların konuşulamayacağını

bildiklerini gösteren tavırlarla söylüyorlar da bunu; bundan gurur duyuyorlar.

Yalnız kaldığım zamanlar pek memnunum; beni kimse rahatsız etmiyor. Çünkü herkesin ağzında aynı temcit pilavı: Durum iyi, durum fena; kimine göre öyle, kimine göre böyle. Sonra da hemen kendi hayatlarını ilgilendiren konulara geçiveriyorlar. Ben de eskiden onlar gibiydim şüphesiz, ama şimdi öyle düşünmüyorum.

Çok konuşuyorlar, endişeleri, gayeleri, arzuları var; ben bunları onlar gibi anlamıyorum. Bazen onlardan biriyle gazinonun küçük bahçesinde oturuyor, ona anlatmaya

çalışıyorum: İşte her şeyin başı, böyle sessizce oturmak. Anlıyorlar tabii, haklısın diyorlar, onlar da böyle düşünüyorlar, ama yalnız lafta, sadece lafta. Hissediyorlar bunu, ama hep yarı yarıya; öbür benlikleri başka şeylerle meşgul; ikiye bölünmüşler, hiçbirinin bu işi bütün mevcudiyetiyle duyduğu yok; nitekim ben de düşüncelerimi tam olarak söyleyemiyorum.

Onları öyle odalarında, bürolarında, işleri başında gördükçe önüne geçilemez bir duyguya kapılıyor, ben de onlar gibi olmak, harbi unutmak istiyorum; ama bir his beni geri çekiyor, ufukları öyle dar ki! Bu darlık bir hayatı nasıl doldurur,

insanın bu darlığı parçalaması lazım.
Şimdi cephede mermi çukurları
üzerinde mermiler vızıldar, ısıtma
fişekleri göklere yükselir, çadır
bezlerinde yaralılar gerilere çekilir,
arkadaşlar siperlere büzülürken
hurda böyle mi olmalıydı?
Buradakiler bambaşka insanlar;
doğru dürüst anlayamadığım,
kıskandığım, nefret ettiğim insanlar.
Ben Kat'ı, Albert'i, Müller'i, Tjaden'i
düşünmeliyim; şimdi ne yapıyorlar
acaba? Ya kantinde oturuyor, ya da
yüzüyorlar .. Yakındır tekrar cepheye
gitmeleri.

Odamda masanın arkasında kahverengi, meşin bir koltuk var. Bu koltuğa oturuyorum.

Duvarlarda vaktiyle dergilerden kestiğim, raptiyeyle tutturulmuş bir sürü resim, kartpostal, arada hoşlandığım desenler. Köşede küçük, demir bir soba. Karşı duvarda kitap rafım.

Askere gitmeden önce ben bu odada yaşırdım. Bu kitapları ders verip kazandığım paralarla azar azar satın aldım. Çoğu elden düşmedir, mesela bütün klasikler; kalın, mavi bez kaplı her cilt bana 1 mark 20 feniğe geldi, takımdır hepsi. Çünkü ben meraklıydım, seçme eserler basan kitapçılara

güvenemezdim; bakalım aldıkları örnekler, yazarların gerçekten en iyi parçaları mıydı? Bu yüzden ben yalnız “külliyyat”ları alırdım. Samimi bir şevkle okudum da hepsini, ama çoğu pek bir şey söylemedi bana. Ben öteki kitapları, modernleri seviyordum daha çok; ama bunlar daha da pahalıydılar tabii. Birkaçını pek de namuslu yollardan edinmedim; ödünç aldım, geri vermedim, çünkü onlardan ayrılmaya gönlüm razı olmuyordu.

Rafin bir gözü okul kitaplarımla dolu. Hor tutulmuş, okuna okuna yıpranmış, sayfaları kopmuş kitaplar; malûm neden böyle oldukları. Ve altta defterler, kağıtlar, mektuplar bir

paket halinde; sonra da desenler, denemeler.

Hayalimde o zamanları yaşatmak istiyorum. Odada yine o hava mevcut, hemen hissediyorum, duvarlar bırakmamışlar o havayı. Kollarım koltuğun dayanaklarında, rahatça yerleşiyor, ayaklarımı yukarı çekiyorum. Kendimi koltuğun kucağına bırakmış, arkama yaslanmış, rahatça oturuyorum. Küçük pencere açık; pencereden sonra yüksek kilise kulesiyle cana yakın sokak görünüyor. Masada birkaç çiçek. Yazı ve kurşun kalemleri; kağıtların üzerine ağırlık diye koyduğum bir deniz kabuğu, mürekkep hokkası.. hurda her şey

eski yerinde.

Kader müsaade eder de harbden sonra temelli dönüp gelirim yine değişmeyecek bunlar. Ben yine hurda oturacağım, odamı seyredip bekleyeceğim yine.

Heyecanlıyım, ama heyecanlı olmam doğru değil. O sakin coşkuluğu, o şiddetli ve tarife gelmez itilişi duymak istiyorum ben yine; eskiden kitaplarımın karşısına geldiğim günlerdeki gibi. Kitapların renk renk sırtlarından yükselecek isteklerin ateşi, beni tekrar sarsın istiyorum. Ruhumun bir yerinde çökmüş kalmış o ağır ve ölü kurşun kitesini eritsin; içimde yine o gelecek günlerin sabırsızlığını, hayaller

aleminden aldığım o kanatlı hazzı uyandırısın istiyorum: Gençliğimin o kayıp canlılığını geri getirsin istiyorum.

Oturuyor ve bekliyorum.

Kemmerich'in annesine

gideceğim aklıma geliyor.

Mittelstaedt'e de uğramalıyım, kışladadır herhalde.. Pencereden bakıyorum: Güneş vurmuş sokak levhası gerisinde solgun, hafif bir dizi tepe beliriyor; sonbaharda aydınlık bir güne çevriliyor tepeler; ocak başına oturmuş, Kat ve Albert'le tabaktan kızarmış patates yiyoruz.

Ama ben bunları düşünmek istemiyor, zihnimden kovuyorum bunları. Odanın konuşması lazım;

beni sarması götürmesi lazım. Ben buranın malı olduğumu hissetmek; tekrar cepheye döndüğümde, bir ölüm dalgası gelirse harbin batacağını, boğulacağını, yok olacağını, ama bizi yiyemeyeceğini, bize ancak dıştan tesir edebileceğini bilmek için bunu duymak istiyorum.

Yan yana kitap sırtları. Hepsini bir bir tanıyor, onları yerleştirişimi hatırlıyorum. Bakışlarımla yalvarıyorum onlara: Konuşun benimle, alın beni ey eski hayatım, al beni ey tasasız, güzel hayat yeniden al beni!

Bekliyorum.

Hayaller geçiyor gözlerimin önünden, durmuyorlar, sadece gölge

ve hatıra bunlar.

Yok.. yok.

Sabırsızlığım artıyor.

Korkunç bir yabancılik duygusu, ansızın yükseliyor içimde. Eskiye bulamam kayıp, ben dışındayım buranın. Yalvarsam da, çırpınsam da hiçbir şeyin kıpırdadığı bile yok; soğuk, üzgün, bir mahkûm gibi oturuyorum işte. Eski günler yüz çevirmiş benden. Bir yandan da korkuyorum, o günlerin üzerine bu kadar çok düştüğüm için korkuyorum; onlar geri gelirlerse neler olacağını bilmiyorum çünkü. Ben bir askerim, asker kalmalıyım.

Yorgun, ayağa kalkıyor,
pencereden dışarı bakıyorum. Sonra

kitaplardan birini alıyorum, okumak için karıştırıyorum. Onu bırakıp bir başkasını alıyorum. Altları çizili yerler var kitaplarda. Arıyor, karıştırıyor, başka kitaplara bakıyorum. Yanımda bir yığın kitap birikiyor. Bu kümeye yenileri katılıyor, daha çabuk... Kağıtlar, defterler, mektuplar.

Dilsiz, duruyorum önlerinde. Bir mahkemede gibi.

Cesaretsiz.

Kelimeler, kelimeler, kelimeler.. erişemiyorlar bana.

Yavaş yavaş kitapları eski yerlerine koyuyorum.

Geçti.

Sessiz odadan çıkıyorum.

Henüz vazgeçmiş değilim. Artık odama girdiğim yok ama birkaç günle her şeyin bitmiş olamayacağını düşünerek kendimi teselli ediyorum. İlerde bu iş için yıllarca vaktim olacak. Şimdilik kışlaya Mittelstaedt'e gidiyorum, odasında oturuyoruz. İşte sevmediğim halde alışık olduğum bir hava.

Mittelstaedt bana sığağı sığağına bir havadis veriyor, elektrik çarpmış gibi oluyorum. Mittelstaedt, Kantorek'in yedek asker olduğunu anlatıyor. İyisinden birkaç puro

çıkartıyor: “Tasavvur et!” diyor.

“Hastaneden gelmişim. Kantorek'le karşılaşmayayım mı? Pençelerini uzatıp başladı ötmeye:

— Vay, sen misin, Mittelstaedt, ne haber? Şöyle bir baktım, dedim ki:

— Yedek Kantorek; vazife halinde sersemliğin lüzumu yok; bunu siz de pekala bilirsiniz. Bir üstle konuşurken vaziyet alın hele!

— Suratını görmeliydin. Hıyar turşusuyla kör mermi çarpıştı sanki. Hık mık edip tekrar ahbablığı denediyse de bu defa daha sertçe payladım. Durumu kavrayınca en kuvvetli kozunu öne sürdü, teklifsizce sordu:

— Tavassut edeyim de hususi bir

imtihan verin, olmaz mı? Güya bana hatırlatacak, anlarsın ya! Beynim döndü. Ben de ona hatırlattım:

— Yedek Kantorek, iki yıl önce bize verdiniz öğüdü, askere gidin, diye. Aramızda Joseph Behr de vardı, o gitmek istemiyordu. Gitti, askerliğine daha üç ay vardı, vurulup öldüğü zaman. Siz zorlamasaydınız üç ay daha yaşayacaktı biçare. Şimdi haydi çekin arabanızı. Sonra daha konuşuruz sizinle!

— Benim için zor olmadı onun bölüğüne geçmek. İlk iş onu depoya götürdüm, üstünü başını donattırdım. Onu şimdi göreceksin.”

Kışla meydanına gidiyoruz. Bölük sıraya dizilmiş. Mittelstaedt: “Rahat!

diyor, bölüğü teftiŒe baŒlıyor.

Birden Kantorek'i görüyor, gülmemek için zor tutuyorum kendimi. Üzerinde rengi atmıŒ, mavi, uzun bir ceket. Sırtı, kol kapakları koyu renkte koca koca yamalarla kaplı. Bu ceket pek iri birisininindi her halde. Partal, siyah pantolon da aksine küçük mü küçük; baldırlarının yarısında kalıyor. Ama beri yanda postalları o nisbette geniş, kütük gibi, uçları yukarı kıvrık, yanlarından bağlanan, Nuh nebiden kalma Œeyler. Bunu telafi etmek istercesine kasket de tam tersine çok küçük, gayet pis, uyuz bir Œey. Umumi tesir, yürekler acısı.

Mittelstaedt, Kantorek'in önünde

duruyor: "Yedek Kantorek, düğme böyle mi parlatılır? Siz bu işi asla öğrenemeyeceksiniz galiba. Çok zayıf, Kantorek, çok zayıf!"

Keyfimden için için kuduruyorum. Kantorek sınıfta Mittelstaedt'i tıpkı böyle azarlardı; aynı tonda: "Çok zayıf, Mittelstaedt, çok zayıf!"

Mittelstaedt, beğenmeyişlerine devam ediyor: "Bakın Bottcher'e, işte size örnek! Ondan öğrenebilirsiniz."

Gözlerime inanamıyorum. Boettcher de demek burada. Boettcher, bizim okul kapıcımız, Boettcher örnek oluyor ha! Kantorek çiy çiy yiyecekmiş gibi bana bakıyor. Ama ben sanki onu hiç tanımazmış gibi saf, masum, suratına karşı

sırıyorum.

Düdük gibi kasketi, üniformasıyla ne de şapşal! Vaktiyle öğretmen kürsüsüne kurulup da Fransızca kuralsız fiiller bahsinde kalemiyle bize duman attıran, ecel terleri döktüren bu adam mıydı? Daha sonraları, Fransada hiçbir işimize yaramayan o fiillerle! Çok değil, daha iki sene önce. Ve şimdi yedek Kantorek, birden bütün büyüsunü kaybetmiş, dizleri, çömlek kulplarını andıran çarpık kolları, düğme parlatmasını bilmeyişi, gülünç haliyle, askerden başka her şeye benziyordu. Kürsüdeki o korkunç hayalle bunun arasında artık hiçbir münasebet göremiyor, sahiden

bilmek istiyorum: Bu hırpani adam, ben kıdemli askeri: “Baeumer, aller fiilinin geçmiş zaman şeklini söyleyiniz!” diye tekrar sigaya çekebilecek durumda olsaydı ne yapardım acaba?

Mittelstaedt, bu sırada avcı hattına yayılma talimleri yaptırmaya başlıyor. Kantorek'i de lütfen manga komutanı tayin ediyor.

Mesele başka. Avcı hattında manga komutanları, mangalarının daima yirmi adım önünde bulunmalıdırlar. Geriye dön, ileri! Komutu verildiği zaman, avcı zinciri sadece dönüş yapar, ama bu dulumda birdenbire hattın yirmi adım arkasında kalmış olan manga

komutanı koşup yine kıtanın yirmi adım ilersinde yer almıya mecburdur. Bu, topyekûn kırk adım marş marş demek olur. Manga komutanı tam yerine geldiği zaman yeni bir “geriye dön, ileri!” komutu; onbaşı tekrar palas pandıras kırk adım öne koşar. Bu şekilde manga sadece bir dönüş yapmakla, birkaç adım da yürümele kaldığı halde onbaşı, fırt fırt oradan oraya koşar durur. Himmelstoss'un, mükemmelliği tecrübeyle sabit usullerinden biridir bu.

Kantorek Mittelstaedt'ten daha ne bekleyebilir, hiç! Çünkü vaktiyle gazez olmuş, onu sınıfta bırakmıştı. Mittelstaedt, tekrar cepheye dönmeden önce bu canım fırsattan

faydalanmazsa aptaldır doğrusu.

Askerlik insana günün birinde böylesine de bir şans verdi mi, her halde, ölürken gözü arkada kalmaz insanın.

Kantorek, ürkütülmüş bir yaban domuzu gibi oradan oraya fırlıyor boyuna. Bir müddet sonra Mittelstaedt bu talimi durduruyor; şimdi sürünme talimi, önemli bir talim başlıyor. Dizleri, dirsekleri üzerinde, tüfeği talimnameye uygun tutarak, hemen önümüzde, şahane endamını kumlarda sürüyor Kantorek. Körük gibi soluyor, soluyuşu bir müzik sanki.

Mittelstaedt, yedek Kantorek'i öğretmen Kantorek'in sözleriyle

teselli ederekten ona cesaret veriyor:
“Yedek Kantorek, biz muazzam bir devirde yaşamakla bahtiyarız. Hep birden çırpınmalı, didinmeli, zorlukları er geç yenmeliyiz!”

Kantorek, dişlerine takılan pis bir tahta parçasını tükürüyor, ter döküyor.

Mittelstaedt onu canevinden vuracak şeyler söylüyor: “Ufak tefek şeyler için bu büyük hadiseyi asla unutmamalıyız, yedek Kantorek!”

Kantorek nasıl oluyor da öfkesinden çatlamıyor, şaşıyorum; hele şimdi jimnastik yapılırken! Mittelstaedt, barfiksten kendisini elleriyle yukarı çekip çenesini demir çubuğa değdirsin diye, pantolonunun

kıç tarafından kavriyarak bilgiççe nutuklar çekerken, onu öyle mükemmel taklidediyor ki! Kantorek de bir zamanlar ona böyle yapardı.

Daha sonra vazife taksimi yapılıyor. “Kantorek’le Boettoher tayın getirmeye! El arabasını alıp gideceksiniz!”

Birkaç dakika sonra ikisi, el arabasını alıp gidiyorlar. Kantorek'in başı önüne eğik, kızgın. Kapıcı, hafif işe yollandığı için mağrur.

Ekmek fabrikası şehrin bir başında, yani gidiş geliş bütün şehri iki kere arşınlayacak bu ikisi.

“Bu işi birkaç gündür yapıyorlar.” diye gülüyor Mittelstaedt. “Yollarda onları görmek için bekleşenler var.”

“Mükemmel!” diyorum. “Peki ama hiç şikayet etmedi mi?”

“Denedi! Fakat bizim komutan hikayeyi işitince bastı kahkahayı. Öğretmenleri hiç sevmez. Hem kızına da kur yapıyorum.”

“İmtihanlarda canına okur ama.”

“Umurumda mı?” diyor

Mittelstaedt, razı. “Zaten şikayetine kulak asan da olmadı; çünkü kendisine çokluk hafif işler gördürüldüğünü ispat ettim.”

“Şöyle adamakıllı hırpalayamaz mısın onu?” diye soruyorum,

Mittelstaedt, mağrur, tenezzül etmez bir tavırla cevap veriyor:

“Bırak canım, salağın biri!”

İzin nedir? Sonra sonra her şeyi daha da zorlaştıran duraklayış. Şimdiden içine veda karışıyor. Annem susamış, yüzüme bakıyor; günleri sayıyor, biliyorum; her sabah üzgün. Bir gün daha gitti. Arka çantasını bir yere saklamış, görüp de hatırlamak istemiyor.

İnsan düşününce saatler daha çabuk geçiyor. Kendimi toparlıyorum, ablama yol arkadaşı oluyorum. Mezbahaya bir iki parça kemik almaya gidiyor. Bir nimet bu; halk daha sabahtan birikiyor, bekleşiyor, bayılanlar oluyor.

Şansımız yokmuş. Üç saat

nöbetleşe bekledikten sonra kalabalık dağılıyor. Kemik kalmamış.

Bereket, kışlada bana yemek veriyorlar. Birazını anneme getiriyorum; böylelikle hepimiz az çok kuvvetlice gıda almış oluyoruz.

Günler gittikçe çetinleşiyor, annemin gözleri gün gün daha mahzunlaşıyor. Dört günüm kaldı. Kemmerich'in annesine uğramalıyım.

Bu yazılamaz. Titreyen, hıçkıran bu kadın; beni tartaklayan, bana bağıran: “O öldü de sen neden yaşıyorsun?”, beni gözyaşlarıyla ıslatan, haykıran: “Siz çocuklar, neden dünyaya geldiniz, ölmek için mi. ..”, bir iskemleye yığılıp kalan, ağlayan bu kadın: “Sen onu gördün mü?”

Ölürken gördün mü? Nasıl öldü?”

Kadına, kalbine bir mermi saplandığını, derhal öldüğünü söylüyorum. Yüzüme bakıyor, inanmıyor: “Sen yalan söylüyorsun, ben daha iyi biliyorum. Acı çekerek öldüğü bana malûm oldu. Sesini duydum, geceleyin korkusu benim içime çöktü. Saklama doğrusunu söyle, bileyim, bilmeliyim.”

“Doğru!” diyorum. “Ben yanında idim, hemen öldü!”

Yavaş sesle yalvarıyor: “Söyle bana, söylemelisin. Biliyorum, beni böylelikle teselli etmek istiyorsun. Ama görmüyor musun, doğruyu söyleyen bu derece acı çektirmezsin bana! Bilsem dayanırım. Doğruyu

söyle, çok korkunç bile olsa söyle!
Daha kötü ihtimaller düşünmemden
iyidir bu.”

Etlerimi paralasa söyleyemem
asla! Ona acıyorum, ama onu biraz da
aptal buluyorum. Söylediğimle
yetinmeliydi; öğrenmiş, öğrenmemiş.
Kemmerich dirilecek değil ki! İnsan
pek çok ölü gördükten sonra tek ölü
için bu derece dövünmenin manasını
artık kavrayamaz oluyor. Bunu
düşünerek biraz sabırsız: “Derhal
öldü,” diyorum. “Hiç duymadı, yüzü
gayet sakindi.”

Kadın susuyor. Sonra yavaşça
soruyor: “Yemin edebilir misin?”

“Evet.”

“Bütün mukaddesatın üzerine?”

Hay Allah, benim için neler var mukaddes? Bizim orada gününe göre değişir böyle şeyler.

“Evet, derhal öldü.”

“Yalansa cepheden sağ dönme, olur mu?”

“Kemmerich derhal ölmediyse cepheden sağ dönmeyeyim! “

Kim bilir, daha nelere razı olurum. Ama artık inanmışa benziyor. İnliyor, ağlıyor uzun uzun. Anlat, diyor, nasıl oldu? Bir hikaye uyduruyor, buna kendim de inanıyorum adeta.

Gitmek için kalkıyorum, beni öpüyor. Kemmerich'in bir fotoğrafını hediye ediyor bana. Resimde, sırtında nefer elbisesi; ayakları kabuklu huş

ağacı dallarından yapılma, yuvarlak bir masaya dayanmış Kemmerich. Arkasında dekor olarak bir orman tasviri. Masada kalın bir bira bardağı.

Evde son akşamım. Kimse konuşmuyor. Erken yatıyor, yastıkları kucaklıyor, kendime çekiyor, başımı , içlerine gömüyorum. Bir daha böyle kuş tüyü bir yatakta yatabilecek miyim, kim bilir!

Annem gece geç vakit odama geliyor. Beni uyudu sanıyor, ben de uyur gibi yapıyorum. Konuşmak, karşı karşıya uyanık olmak, çok zor. Sancısı olduğu, arada kıvrandığı

halde, hemen hemen sabaha kadar oturuyor. Sonunda ben daha fazla dayanamıyorum; uykudan uyanıyormuş gibi yapıyorum.

“Git yat anne, hurda üşüyeceksin.”

“Ben sonra çok uyurum.” diyor.

Yatakta doğruluyorum: “Ben de hemen cepheye gitmiyorum ya, anne! Önce dört hafta ordugahta kalacağım. Oradan bir pazar günü belki kalkar gelirim yine.”

Susuyor, sonra yavaşça soruyor: “Çok korkuyor musun?”

“Hayır, anne!”

“Bir şey daha söyleyeceğim: Fransada kadınlardan kolla kendini. Orada fena kadınlar varmış.”

Ah anne, anne! Ben sence hala

küçük bir çocuğum. Başımı kucağına koyup da niçin ağlayamıyorum? Niçin hep ben kuvvetli, hep ben metin olmak zorundayım. Ne kadar isterdim, bir defa da ben ağlasam, ben teselli edilsem! Doğru, bir çocuktan fazla bir şey değilim ben; kısa pantolonum henüz dolapta asılı.. Çok da olmadı ki; niye geçti gitti o günler?

Mümkün mertebe sakin olmıya çalışarak: “Bizim bulunduğumuz yerde kadınlar yok, anne!” diyorum.

“Cephede ihtiyatlı ol, Paul!”

Ah anne, anne! Seni kollarıma alsam da beraberce ölsek. Ne kadar zavallı insancıklarız biz!

“Olur anne, dikkat ederim.”

“Ben her gün senin için dua edeceğim, Paul!”

Ah anne, anne! Haydi kalk, gidelim, senelerce geriye; bütün bu sefaletlerden kurtulacağımız yere; orada bir sen bir ben, ikimiz, anne!

“Sana tehlikesizce bir iş verebilirler belki.”

“Evet anne, belki bir mutfak işi. Olabilir.”

“Kabul et, herkes ne derse desin!”

“Ben onların dediğine aldırمام, anne!”

İçini çekiyor. Yüzü, beyaz bir parıltı gibi karanlıkta.

“Artık git yat, anne!”

Cevap vermiyor. Kalkıp yorganımı omuzlarına örtüyorum. Koluma

dayanıyor, sancısı var. Onu odasına götürüyorum. Bir müddet yanında kalıyorum. “Ben dönünceye kadar sen de iyileşirsin, anne!”

“Peki, yavrum!”

“Bana öteberi yollamayın, anne. Bizim orada yiyecek bol, Gönderecekleriniz hurda size lazım.”

Yatağında yatıyor; beni seven, beni her şeyden çok seven garip. Gitmeye kalkınca: “Sana iki de don buldum.” diyor çabuk çabuk. “Yündür, sıcak tutar. Çantana koymayı unutma.”

Ah anne, bu iki donun sana birçok dolaşmalara, koşmalara, yalvarmalara mal olduğunu ben bilirim! Ah anne, anne! Seni bırakıp

da nasıl gideceğim, aklım almıyor;
benim üzerimde senden gayrı kimin
hakkı var ki? Ben henüz şurada
oturuyorum, sen oracıkta yatıyorsun;
birbirimize söyleyecek ne çok
şeyimiz var, ama asla
söyleyemeyeceğiz.

“İyi geceler, anne!”

“İyi geceler, yavrum!”

Oda karanlık. Annemin solukları
yükselip alçalıyor. Arada saatin
tiktakları. Dışarda pencerelerin
önünde rüzgar. Kestaneler hışırdıyor.

Sofada ayağıma arka çantam
takılıyor; sabahleyin erken gideceğim
için, hazır çanta.

Yastıklarımı ısıırıyor,
yumruklarımı karyolamın demir

ubuklarına geçiriyorum. Ben buraya asla gelmemeliydim. Ben kayıtsız, çok kere de ümitsizdim cephede; ben artık öyle olamayacağım hiçbir zaman. Ben bir askerdim; ama Şimdi kendimin, annemin bu derece naar ve sonsuz her Şeyin ıstırabını yaşıyorum; ben bir acı kaynağıyım artık.

Ben asla izinli gelmeyecektim.

VIII

Ordugahtaki barakaları tanıyorum. Himmelstoss, Tjaden'i buralarda talim ettirirdi. BaŐkaca bir tanıdığım pek yok hurda; herkes deđiŐmiŐ, her zamanki gibi. Yalnız bir

iki kişi yi evvelden şöyle bir görmüşlüğüm var.

Vazifemi mihaniki bir şekilde yapıyorum. Akşamları hemen her zaman askeri gazinodayım; dergiler var, ben okumuyorum; fakat piyano çalmaktan hoşlanıyorum. İki kız var hizmet eden, birisi genç.

Ordugahın etrafı yüksek tel örgülerle Çevrili. Askeri gazinodan geç döndüğümüz zamanlar vesika göstermek lazım. Nöbetçiyle anlaşanlar vesikasız da geçiyorlar tabii.

Ardıç ağaççıkları ve huş ormanları arasında kırdada her gün bölük talimi yapıyoruz. Daha fazlası istenmezse zor da değil hani. Koşuyor, yere

yatıyoruz; soluklarımız fundaların saplarını, çiçeklerini sağı sola kımıldatıyor. Toprağı çok yakından bakılınca parlak kum bir laboratuvardaki gibi temiz, ufacık tanelerden meydana gelmiş. Elimizi bu kumlara gömmek, tuhaf ve hoş oluyor.

Ama en güzeli, kenarları huş ağaçlı ormanlar. Her an renk değiştiriyorlar. Ağaçların gövdeleri şimdi pırıl pırıl beyazken, yaprakların suluboya yeşili ipekli ve saydam dalgalanırken, az sonra opal mavisine dönüyor her şey. Kenardan doğru gümüş gibi geliyor, yeşili hafifçe siliyor mavi. Fakat bir bulut güneşi kapayıverince mavinin bir yeri siyaha giriyor hemen. O

zaman bu gölge, bir hayalet gibi,
şimdi mat gövdeler arasında koşuyor,
ta ufka kadar kırın üstünü örtüyor.
Renklere bulanık yapraklarının altın
kızılı parıltısında, beyaz dallarıyla,
şahane bayrakları andırıyor huş
ağaçları.

Çok vakit, bu ince ışık ve saydam
gölge cümbüşlerine öylesine
dalıyorum ki, komutları duymuyorum
adeta. insan yalnız oldu mu, tabiatı
incelemeye, sevmeye başlıyor. Benim
de hurda fazla merhabam yok;
normal ölçüyü aşmasını da
istemiyorum zaten. Birbirimizi fazla
tanımıyoruz; biraz çene çalmaktan,
akşamları Yirmibir yahut kumar
oynamaktan başka ne yapabiliriz?

Bizim barakaların yanında Rusların kampı var, büyük. Bizimkinden tel örgülerle ayrılır; ama esirler yine de bizim tarafa geçmeye muvaffak oluyorlar. Çok ürkek, çekingen görünüyorlar; çoğu sakallı, iri yarı. Bu halleriyle dayak yemiş, sinmiş senbernar köpeklerine benziyorlar.

Bizim barakaların yanına sokuluyor, artıkları döktüğümüz varilleri gözden geçiriyorlar. Ne bulacaklar, hiç! Bizim yemek zaten bize yetmiyor; her şeyden önce berbat: Altı şak edilmiş, suda haşlanmış şalgam; çamurları bile temizlenmemiş havuç suyu. En bayıldığımız yemek de çürük çarık

patates. Hele sade suya pirinç çorbası, bulunmaz bir ziyafet bizim için. İçinde ince ince doğranmış sığır eti lifleri var diyorlar. Ama öylesine ufak kesilmişler ki bulabilene bravo.

Yine de hepsini yiyoruz tabii. Bir gün zenginsiniz de bu uydurma yemeklere ihtiyacınız yoksa, ön kişi çıkar bıraktığınızı yemeye istekli. Sadece kaşıkların alamadığı artıklar, çalkanıp bulaşık varillerine dökülür. Bu varillere arada bir birkaç şalgam kabuğu, küflenmiş ekmek kabukları, çeşitli süprüntüler de düştüğü olur.

Esirlerin gözleri bu boş, bulanık, kirli sudadır işte. Pis pis kokan varillerden bu suları kablarına hırsla doldurur, mintanlarının altında alıp

giderler.

Bizim dűşmanlarımız olan bu adamları bu kadar yakından görmek ne tuhaf. Yűzleri insanı dűşűndűrűr; kendi halinde kylű yűzleridir bu yűzler. Geniř alınlr, yayvan burunlar, kalın dudaklar, iri eller, kabarık saçlar. Ekip biçmekte, elma toplamakta kullanmalıydı onları. Bizim Friesland kylűlerinden daha babacan bir halleri var.

Bir parçacık yiyecek dilenirkenki hallerini, hareketlerini görmek, űzűcű bir űey. Hepsi de enikonu çkműř; çűnkű ancak açlıktan ölmeyecek kadar yiyecek veriliyor onlara. Hoř bizim de çoktandır doyumluk yemek bulduėumuz yok ya! Dizanteri

olmuşlar, ürkek bakışlarla bazıları kanlı gömlek uçlarını gösteriyorlar gizlice. Sırtları, enseleri kamburlaşıyor, dizleri kırılıp, başlarını yana yatırıp eğik bakıyorlar, ellerini uzatıp da öğrendikleri birkaç kelimeyle dilenirlerken... sıcak sobalar, evler ocaklar gibi hafif, yumuşak o basso sesiyle dilenirlerken.

Onları tekmeleyenler oluyor, yere düşüyorlar. Ama az böyleleri. Çoğu onlara ilişmiyor, yanlarından geçip gidiyorlar. Arasına çok da sefil olanlarını gördükçe içerliyor, bazılarımız, yapıştırıyorlar tekmeyi. Onlar da insana öyle bakmasalar ya! İnsanın, başparmaklarıyla

kapayıvermek istediği o iki küçük yarıktaki, o gözlerle ne korkunç hüzündür o.

Akşamları barakalara geliyor, alışveriş yapıyorlar. Neleri varsa değişmek istiyorlar ekmeğe karşılık. Bazen da istedikleri oluyor; çünkü çizmeleri çok iyi, bizimkilerse berbat. Yüksek konçlu çizmelerinin derisi gayet yumuşak, telatin gibi. Aramızda evlerinden yiyecek öteberi, gönderilen köylü çocukları var, bu çizmeler onlara nasip oluyor. Bir çift çizmenin karşılığı aşağı yukarı iki veya üç tavin, yahut bir tavinla kaskatı bir sucuk parçası.

Fakat Rusların hemen hepsi ellerindeki eşyaları çoktan elden

çıkarmış durumdalar. Partal şeyler kalmış üstlerinde. Mermi parçalarından, bakır sevk çemberlerinden yaptıkları ufak l:cfek oymaları, öteberiyi değişmeye çabalıyorlar. O kadar emek sarf ettikleri halde pek bir şey getirmiyor bunlar. Bir iki dilim ekmek koparabildiler mi gidiyorlar.

Pazarlıkta pek yaman ve kurnaz bizim köylüler. Ekmek veya sucuk parçasını Rusun burnuna doğru tutuyorlar, adamın içi gidiyor, yüzü değişiyor, gözleri dönüyor, sonunda razı oluyor her şeye. Köylüler ganimetlerini pek iyi becerdikleri o bir sürü gösteriş içinde sarıp sarmalıyorlar, kalın çakılarını çıkarıyor, yavaş yavaş ve

dikkatli, azıklarından bir parça ekmek ve her lokma için de biraz sucuk keserek kazançlarına mükafat gibi yiyorlar. Onların böyle tıkindıklarını görmek betine gidiyor insanın; kalın kafalarını yumruklamak istiyor insan. Bize de çok seyrek biraz bir şey verdikleri olur. Hoş, birbirimizi pek tanıdığımız da yok ya!

Ben çok kere Rusların nöbetçisi oluyorum. Karanlıkta, hasta leylekler, büyük kuşlar gibi kımıldadıkları görülüyor. Tel örgünün yanına geliyor, yüzlerini dayıyor, parmaklarını deliklere geçiriyorlar.

Bazen yan yana duruyor birçoğu.
Kırdan, ormanlardan kopup gelen
rüzgarı teneffüs ediyorlar.

Seyrek konuşuyorlar, o da birkaç
kelime. İnsanca bir halleri var; hatta,
samimi, birbirlerine karşı,
bizimkilerden daha çok yakınlık
gösteriyorlar. Ama bunun sebebi,
kendilerini bizlerden daha bedbaht
hissetmeleri her halde. Harb, evet,
onlar için bitmiştir, ama dizanteriyi
düşünmek de hayat değil ki!

Onları bekleyen yaşlı yedeklerin
anlattığına göre, önceleri çok
canlıymışlar; aralarında, malûm, her
zaman olur, cinsi münasebetler de
varmış, yumruklu, bıçaklı hadiseler
çıkarmış bu yüzden. Ama şimdi

uyuşuk, kayıtsız hepsi. Çoğunun artık istimna bile yaptığı yok, o kadar dermansızlar. Halbuki bu iş hazan öyle salgın halini alır ki, hatta bütün bir baraka kendini buna kaptırır.

Tel örgünün yanında duruyorlar; bazen bir tanesi sallanarak gidiyor, hemen bir başkası onun yerini alıp sıraya giriyor. Çoğu sessiz sedasız; içlerinden bazıları tek tük, bir sigara izmariti dileniyor.

Karanlık şekillerini görüyorum. Sakalları rüzgarda uçuşuyor. Onlar hakkında bildiğim tek şey, esir oldukları; bana dokunan da işte bu esirlikleri onların. Hayatları meçhul ve suçsuz! Haklarında daha çok şey bilseydim; isimlerini, hayatlarını, ne

umduklarını, kahırlarını bilseydim
irkilişimin bir gayesi olur, duygum
merhamete çevrilirdi. Ama şimdi
onların berisinde, sadece yaratığın
ıstırabını, hayatın korkunç hüznünü,
insanoğlunun merhametsizliğini
hissediyorum.

Bir emir, bu sessiz sakin hayalleri
bizim düşmanlarımız yaptı; bir emir
onları bizim dostlarımız yapabilir.
Herhangi bir masa başında,
hiçbirimizin tanımadığı birkaç kişi
tarafından, bir yazı imzalanır. Başka
vakit, dünyanın nefret edip en büyük
cezalara çarptırdığı şey, insan
öldürmek, yıllarca baş gayemiz olur.
Şuradaki şu çocuk yüzlü, havari
sakallı, sessiz sakin adamları gören

birisi, bunlara düşman diyebilir mi!
Bu Rusların bize düşmanlığı yanında
bir avuşun bir ere, bir öğretmenin
Öğrenciye olan düşmanlıkları, daha
kötü dşmanlıklardır. Ama biz onlara
yine de ateş ederiz, serbest olsalar
onlar da bize.

Korkuyorum, daha fazla
düşünmem doğru değil. Bu yol
uçuruma gider. Henüz vakti gelmedi
bunların; ama ben bu düşünceyi
kaybetmek istemiyorum, dursun
şimdilik, harb bitene kadar kapansın
bu sayfa. Kalbim arpıyor: Siperlerde
düşündüğüm bütün insanlığın bu
felaketinden sonra yaşıma imkanı
olarak aradığım gaye, o büyük ve bir
defalık şey bu mudur; bu ilerki hayat

için, atlatılan dehşet yıllarına değer bir vazife midir?

Sigaralarımı çıkarıyor, her birini ikiye bölerek Ruslara veriyorum. Eğiliyor, sigaralarını yakıyorlar. Şimdi bazı yüzlerde kırmızı noktalar ışılıyor. Teselli buluyorum; arkalarında koruyucu odalar olduğunu duyuran karanlık köy evlerinin ufak pencerelerine benziyor bu parıltılar.

Günler geçiyor. Sisli bir sabah vakti tekrar bir Rus gömülüyor; şimdi hemen her gün içlerinden ölenler oluyor. Ölüyü gömerlerken nöbetçi

benim. Esirler bir ilahi okuyorlar, çok sesli bir ilahi. Duyulan insan sesleri değil de bir org sesi, kırdaki uzakça bir yerde çalan bir org sesi sanki.

Gömme işi çabuk bitiyor.

Akşamleyin yine tel örgülerin yanındalar. Huş ormanlarından rüzgar esiyor onlara doğru. Yıldızlar donuk.

Artık içlerinden birkaçını tanıyorum, bunlar Almancayı oldukça düzgün konuşuyorlar. Biri müzisyen, Berlin'de keman çalarmış bir zamanlar. Benim de biraz piyano çaldığımı duyunca kemanını getiriyor, çalmaya başlıyor; ötekiler oturuyor, sırtlarını tellere dayıyorlar. O ayakta çalıyor; kemancıların

gözlerini kapayınca büründükleri o uzak ifade var, zaman zaman yüzünde. Sonra yine kemanını oynatıyor, gülümsüyor bana.

Halk havaları çalıyor anlaşılan, çünkü ötekiler de birlikle mırıldanıyorlar. Yer altından doğru uğultuları gelen karanlık tepelere benziyorlar. Bu seslerin üzerinde keman sesi kıvrak bir kız gibi; berrak ve yalnız. Sesler kesiliyor, keman devam ediyor, gecede donuyormuş gibi ince. Ta yanında olmak lazım, bir odada belki daha iyi. Açıkta böyle yapayalnız dalgalanması, insana hüznün veriyor.

Pazar günleri için izin alamıyorum, esas iznimi kullanalı çok

olmadı çünkü. Bu yüzden, hareketimden önceki son pazar, babamla ablam beni görmeye geliyorlar. Bütün gün askeri gazinoda oturuyoruz. Başka nereye gidebiliriz? Barakalara gitmek istemiyoruz. Öğle üstü kırlara doğru bir gezinti yapıyoruz.

Saatler sıkıntılı geçiyor; ne konuşalım bilmiyoruz. Annemin hastalığından açıyoruz. Artık kanser olduğu yüzde yüz; şimdi hastaneye yatırmışlar, yakında ameliyat olacakmış. Doktorlar iyileşir diye ümidediyorlarmış; ama şimdiye kadar kanserden kurtulanı duymadık biz.

“Nerde yatıyor?” diye soruyorum.

“Luise hastanesinde!” diyor babam.

“Kaçınıcı sınıfta?”

“Üçüncü. Ameliyat masrafı ne tutacak, daha bilmiyoruz. Kendi istedi üçüncü sınıfı. Oyalanırım, dedi, hem sonra daha da ucuz tabii!”

“Yanında başka hastalar da var şu halde; geceleri uyuyabilse bari!”

Babam başını sallıyor. Yüzü solgun, kırıksıklıklarla dolu. Annem çok hasta imiş, zorladıkları için hastaneye yatmış ama bu bize çok paraya mal olmuş, babamın durumu da sarsılmış tabii.

“Ameliyata ne vereceğini bilse insan!” diyor babam.

“Sormadınız mı?”

“Sormadık... sorulmaz kil Bakarsın doktor kızar, ameliyatı o yapacak çünkü.”

Doğru, diye düşünüyorum acı acı. İşte bizim halimiz, işte fakirlerin hali. Onlar ameliyat ücretini bile sormaya cesaret edemezler, tasasını çekerek kahrolmak onlar için daha kolay. Ama başkaları, zenginler için mesele değil bunlar, ücreti önceden ödemek tabii onlar için. Doktorlar ne diye kızsınlar onlara.

“Sonraki pansumanlar da çok pahalı!” diyor babam.

“Hasta yardım sandığı, bir şey vermiyor mu?” diye soruyorum.

“Anneninki eski hastalık.”

“Biraz paramız var mı bari?”

Başını kaldırıyor. “Yok. Ama ben yine fazla mesai yapabilirim.”

Biliyorum: Gecenin on ikilerine kadar masa başında dikilecek, katlayacak, yapıştıracak, kesecek. Akşamın sekizinde, vesika ile aldığı gıdasız öteberiyle derme çatma karnını doyuracak, sonra baş ağrılarına karşı tozunu alıp çalışmasına devam edecek.

Onu biraz neşelendirmek için o sırada aklıma gelen birkaç fıkrayı anlatıyor; asker şakalarından, kendilerine oyun oynanmış generallerden, çavuşlardan falan . bahsediyorum.

Daha sonra ikisini istasyona kadar götürüyorum. Bana bir bardak

marmelatla annemin gitmeden benim için kızarttığı bir paket patates omleti veriyorlar.

Sonra tren kalkıyor, ben geri dönüyorum.

Akşam, Üzerlerine marmelat sürerek patates omletlerini yemeye başlıyorum; fakat bir tad aldığım yok yediklerimden. Götürüp Ruslara vereyim diye dışarı çıkıyorum.

Derken annemin bunları kızgın ocak başında belki de sancılar içinde kızarttığı aklıma geliyor. Paketi tekrar arka çantama koyuyor, sadece iki tanesini Ruslara götürüyorum.

IX

Birkaç gün trende gidiyoruz.
Gökte ilk uçaklar görünüyor. Yük
katarları yanından hızla geçiyoruz.
Toplar, toplar. Sahra trenine
biniyoruz. Alayımı arıyorum.
Nerdedir, bilen yok. Bilmediğim
yerlerde geceliyor, bilmediğim
yerlerde sabahları kumanya alıyor,
doğruluğu şüpheli bazı bilgiler edinip
arka çantamı, tüfeğimi yüklenerek
yeniden yollara düşüyorum.

Vardığım zaman, bombalanmış
bölgede, bizimkilerden kimseyi
bulamıyorum. Bizim birliğin, neresi
sıkışırsa oraya koşturulan bir uçar
tümen olduğunu söylüyorlar. Bu, beni
düşündürüyor. Bana pek çok telefata
verdiğimizden bahsediyorlar. Kat ile

Albert'i soruşturuyorum. Onlar hakkında kimsenin bir şey bildiği yok.

Aramaya devam ediyor, dolanıp duruyorum, içimde garip bir his var. Bir gece, sonra bir ikincisi, bir kızıl derili gibi geceyi açıkta geçiriyorum. Derken yerlerini kesin olarak öğreniyor, ikindiye doğru bölüğümü bulup kalem odasına giriyorum.

Başçavuş beni bırakmıyor. Bölük iki güne kadar dönecek, senin bir de gidip bölüğü araman boşuna! diyor. "İzin nasıl geçti?" diye soruyor. "Güzel şey, değil mi?"

"Şöyle, böyle!" diyorum.

"Evet!" diye içini çekiyor. "Geri gelmek olmasa! Hep bu düşüncedir zaten, iznin ikinci yansını zehir eder."

Sağda solda başı boş dolaşıyorum, derken bölük sabahleyin toz toprak içinde, sıkıntılı, efkarlı çıkageliyor. Yerimden fırlıyor, aralarına sokuluyorum; gözlerim arıyor, işte Tjaden, işte burnunu silen Müller; işte keza Kat ve Kropp. Ot şiltelerimizi yan yana seriyoruz; onlara baktıkça kendimi suçlu gibi hissediyorum, sebep yok halbuki. Yatmadan önce patates omletleriyle marmelatı çıkarıyor, onlar da tatsınlar istiyorum.

En üstekiler, küflenmiş, ama yine de yenebilir. Onları kendime ayırıyor, Kat'la Kropp'a iyicelerini veriyorum.

Kat lokmasını çiğniyor, soruyor: “Bunları annen yaptı herhalde?”

Başımı sallıyorum.

“Güzel!” diyor. “Tadından belli.”

Ağlayacaktım nerdeyse. Kendimi tanıyamıyorum artık. Ama hurda Kat'ın, Albert'in ötekilerin yanında yine düzelirim. Ben buranın malıyım.

Uyumak üzereydik ki Kropp fısıldıyor: “Şansın varmış, Rusya'ya gidiyoruz.”

Uzaklarda cephe gümbürdüyor. Barakaların duvarları sarsılıyor.

Rusya'ya. Harb bitti demek.

Muazzam temizlik yapılıyor.

Yoklamanın biri bitiyor, biri başlıyor. Her bakımdan muayeneden

geçiyoruz. Yırtık, kopuk ne varsa geri alınıyor, yerlerine yenileri veriliyor. Bu arada kusursuz yeni bir cekete konuyorum. Kat, bir takım yeni üniforma bile alıyor tabii. Barış olacak, diye söylentiler dolaşüyor, ama öteki rivayet akla daha uygun: Rusya'ya götürülüyoruz. Peki ama Rusya'ya gideceksek bu yeni eşyalara ne lüzum var? Sonunda anlaşılıyor mesele: İmparator teftişe gelecekmiş, bütün bu yoklamalar onun içinmiş.

Tam bir hafta insan kendini acemi erat kışlasında sanıyor. Öylesine faaliyet, öylesine talim. Millet sıkıntılı, sinirli; zira bu aşırı temizlik bize göre değil, hele merasim geçişleri hiç değil. Siperlerden çok,

asıl bu gibi şeyler bıktırır askeri.

Beklenen dakika nihayet geliyor. Dimdik duruyoruz. İmparator görünüyor. Nasıl adam diye merak içindeyiz. Cephe boyunca yürüyor; ben hayal kırıklığına uğruyorum biraz: Resimlerine göre onu daha iri yarı, daha heybetli, hepsinden de önce daha gür sesli tasavvur ederdim.

Demir haç nişanları dağıtıyor, arada bazılarına bir şeyler de söylüyor.

Daha sonra arkadaşlar oturup konuşuyoruz. Tjaden hayretler içinde: “Demek bütün komutanların büyüğü bu. Onun karşısında herkesin selam durması lazım, bütün herkesin.” Düşünüyor: “Hindenburg

da selama durur mu, acaba?”

“Evet.” diye tasdik ediyor Kat.

Tjaden düşünmeye devam ediyor, az sonra soruyor: “Bir kral da imparatora selam durur mu?”

“Pek bilen yok bunu, ama zannetmiyoruz. İkisi de yüksek şahıslar, ne diye birbirlerine asker gibi selam dursunlar?”

“Neler de yumurtluyorsun!” diyor Kat. “Sen selama duruyorsun ya, iş onda.”

Fakat, Tjaden büyülenmiş tamamen. Başka zaman pek kısır olan hayali tıklar tıklar işliyor. “Şey!” diyor. “Bir imparatorun da benim gibi helaya gittiğini aklım almıyor, doğrusu ya!”

“Ondan hiç şüphe etme!” diye gülüyor Kropp.

“Haie gel!” diye tamamlıyor Kat. “Senin kafanı heyheyler basmış, Tjaden! Hemen koş git helaya da zihnin açılsın, kundak çocuğu gibi konuşma!”

Tjaden sıvışıyor.

“Yalnız şunu bilmek istiyorum,” diyor Albert.

“İmparator hayır deseydi harb olur muydu?”

“Bence olurdu şüphesiz!” diye söze karışıyorum. “İmparator da hiç istememiş nitekim.”

“Eh o istemediyse, dünyada daha yirmi otuz kişi hayır deseydi o zaman olmazdı her halde!”

“Her halde!” diye tasdik ediyorum.
“Ama harbi asıl isteyenler de o yirmi,
otuz kişidir.”

“İnsan düşününce komik geliyor!”
diye devam ediyor Kropp. “Biz
vatanımızı savunmak için buradayız.
Ama Fransızlar da kendi vatanlarını
savunmak için hurdalar. Peki kim
haklı?”

“Belki her iki taraf da!” diyorum
inanmaksızın.

“Olabilir!” diyor Albert, beni
çıkmaza sokmak istediğini anlıyorum
yüzünden. “Fakat bizim profesörler,
rahipler, gazeteler yalnız bizim haklı
olduğumuzu söylüyorlar; dileriz öyle
olsun! Fransız profesörleri, rahipleri,
gazeteleri ise yalnız kendilerinin

haklı olduklarını söylüyorlar; peki, bu nasıl oluyor?”

“Bilmem orasını.” diyorum. “Her ne hal ise, harb var ya! Her ay da yeni yeni milletler giriyor harbe!”

Tjaden dönüp geliyor. Hala heyecanlı; peki ama harb neden çıkıyor, diye sorarak konuşmaya katılıyor hemen.

Bu işleri bilen birisinin tavrıyla: “Çok kere, bir memleketin bir başka memleketi ağır şekilde tahkir etmesinden çıkar!” cevabını veriyor Albert.

Tjaden anlamazdan geliyor. “Memleket mi? Anlamıyorum, Almanya'da bir dağ, Fransa'daki bir dağı nasıl tahkir edermiş! Yahut bir

nehir, bir orman,
bir buğday tarlası.”

“Sen bu kadar salak mısın, yoksa numara mı yapıyorsun?” diye homurdanıyor Kropp. “Benim dediğim bu değil. Bir millet öteki milleti tahkir ediyor.”

“O halde benim burada işim ne?” diye karşılık veriyor Tjaden. “Beni tahkir eden olmadı ki!”

“Gel de anlat bunu sana!” diyor Albert, kızgın. “Seninle ilgisi yok bunun yahu!”

“Yoksa basıp gideyim köyüme ben!” diye dayatıyor Tjaden, herkes gülüyor.

“Hay Allah, toptu olarak millet, ‘yani devlet yahu!’ diye bağıırıyor

Müller.

“Devlet, devlet!” Tjaden kurnaz kurnaz parmaklarını çıtlatıyor.

“Jandarma, polis, vergi, işte sizin devletiniz. Senin dalgan bunlarla ise teşekkür ederim.”

“Tamam!” diyor Kat. “İşte ilk defa doğru bir şey söyledin. Tjaden. Devletle vatan cidden birbirinden farklı şeyler.”

“Fakat yine de birbirine bağlı şeyler.” diyor Kropp. “Devletsiz vatan olmaz.”

“Doğru. Ama düşün; hele, biz hemen hepimiz basit insanlarız. Fransa'da da insanların çoğu keza işçi, esnaf, yahut küçük memur. Şimdi ne diye bir Fransız çilingir yahut

kunduracı bize tecavüze kalksın?
Hayır, sadece devletler birbirlerine
tecavüz ederler. Ben buraya
gelmeden önce tek Fransız görmüş
değilim. Fransızların çoğu da bizim
durumumuzda. Bizim gibi onlara da
soran olmadı.”

“Eee, o halde harb neden oluyor?”
diye soruyor Tjaden.

Kat omuz silkiyor: “Bazı adamlar
var ki harb onların işine yarar.”

“Eh ben onlardan değilim!” diye
sırıttıyor Tjaden. .

“Sen değilsin, buradakilerin hiç
biri değil.”

“Peki, ya kim?” İsrar ediyor
Tjaden. “Harb imparatorun da işine
yaramaz. Ne lazımsa her şeyi var

onun.”

“Öyle deme!” diyor Kat.

“İmparator şimdiye kadar hiç harb yapmadı. Her büyük imparatorun en azdan bir harb geçirmesi lazım; yoksa adını duyuramaz. Aç da bak okul kitaplarına.”

“Generaller de harb yüzünden meşhur olurlar.” diyor Detering.

“Hatta imparatorlardan daha fazla!” diye tasdik ediyor Kat.

“Harbden çıkarı olanlar da bunların arkalarına saklanırlar şüphesiz!” diye homurdanıyor Detering.

“Bence bu daha çok bir nevi sıtma!” diyor Albert. “Harbi kimse istemez, bir de bakarsınız, birden

gelifermiş. Harbi biz istemedik, ötekiler de aynı Şeyi iddia ediyorlar. Ama yine de dñnyanın yarısı harb diye dayatıyor.”

“Fakat karşı tarafta bizdekinden daha çok yalan söylüyorlar.” diyorum. “Esirlerdeki broşürleri düşünün, biz Belçikalı çocukları yiyormuşuz. Böyle Şeyler yazan herifleri sallandırmak lazım. Asıl suçlular bunlar işte!”

Müller ayağa kalkıyor. “Yine de harbin, Almanya'da olacağına hurda olması daha iyi her halde. Şu mermi çukurlarıyla dolu araziye bakın hele!”

“Doğru!” Tjaden bile tasdik ediyor. “Ama ondan da iyisi, hiç harb olmaması.”

Tjaden böbürlenerek gidiyor,

bizim gibi bir seneliklere taşı
gediğine koyduğunu gösterdi çünkü.
Tjaden'in düşünceleri cephe için tipik
şeyler; hurda bu düşüncelere çok
rastlanır, insan bunlara doğru dürüst
bir cevap veremez; çünkü bu görüşte
olanlar meselenin başka yönlerini
anlamak istemezler. Neferin milliyet
hissi cephede oluşuna dayanır, işte
o kadar. Gerisini pratik yoldan, kendi
ilgilerine göre hükümlendirir.

Albert, sıkıntılı, otlara uzanıyor:
“Bu işleri hiç konuşmamak en iyisi!”

“Hem konuşmakla bir şeyin
değişeceği de yok!” diye tasdik ediyor
Kat.

Üstelik yeni verdikleri eşyaların
hemen hepsini tekrar geri alıyorlar,

eski pırtılarımızı veriyorlar bize.
Yenileri yalnız merasim içinmiş.

Rusya'ya gideceğimiz yerde
cepheye gidiyoruz. Yolda perişan bir
ormandan geçiyoruz; ağaçlar
paramparça, arazi delik deşik. Yer yer
korkunç yarıklar, "Vay canına, ne
müthiş bombardıman!" diyorum
Kat'a.

"Piyade havanları!" diye cevap
veriyor, sonra yukarıyı gösteriyor.

Dallarda ölüler asılı. Çıplak bir
asker, bir dal çatalında çömelmiş
kalmış durumda; yalnız başında
miğferi var, öbür tarafları çıplak.

Vücudunun yarısı kalmış; bacakları gitmiş bir gövde.

“Ne olmuş burada?” diye soruyorum.

“Elbiselerini uçurmuşlar.” diye homurdanıyor Tjaden.

“Garip şey!” diyor Kat. “Birkaç kere daha görmüştük böylesini. Havan topu gümledi mi insanın üstündekileri koparıp atıyor. Hava basıncı yapıyor bu işi.”

Araştırmaya devam ediyorum. Sahiden de öyle. İşte orada sadece üniforma parçaları, bir başka tarafta kanlı bir pıhtı, zamanında kol veya bacakmış. Ayağının birinde bir don parçası, boynunda üniformasının yakasıyla bir vücut; geri kalan

tarafı çıplak, elbisesi ağacın ötesine berisine saçılmış. İki kolu da yok, çekip koparmışlar sanki. Kollardan birini yirmi adım ötede çalıkların arasında görüyorum.

Ölü, yerde yüzükoyun yatıyor. Kol yaralarının olduğu kısımlarda toprak kandan simsiyah. Ayaklarının altına rastlayan yapraklar ezilmiş; adam ölmeden önce tepinmiş sanki.

“Şaka değil Kat!” diyorum.

“Karında bir mermi parçası da şaka değil!” diye cevap veriyor, omuz silkerek.

“Metin olun!” diye hatırlatıyor Tjaden.

Bu iş yakında olmuş her halde, kanlar kurumamış henüz.

Gördüklerimizin hepsi de ölmüş oldukları için fazla durmuyoruz orada; yürüyüp gidiyor, durumu en yakın sıhhiye merkezine bildiriyoruz. Hem sonra bize düşmez teskereci beygirlerinin işine karışmak.

İçinde asker bulunan düşman mevzilerinin nerelere kadar uzandığını anlamaya bir keşif kolu gönderilecek. İzinli gittim diye arkadaşlara karşı bir acayip duygu var içimde; bu yüzden müracaat edenlerin arasına ben de katılıyorum. Planı kararlaştırıyoruz; tel örgülerden sürünüp geçiyor, teker teker

ilerlemek için birbirimizden ayrılıyor. Bir müddet sonra yayvan bir mermi çukuru buluyor, içine kayıyorum. Buradan gözetliyorum.

Arazi, orta derecede bir makineli tüfek ateşi alımda. Her yandan taranıyor, fazla şiddetli değil, ama ne de olsa yüksekçe bir hedef vermemek için kafi bir sebep.

Paraşütlü bir ışıltma mermisi kat kat açılıyor. Arazi bu mat ışıktaki kaskatı uzanıyor. Işık bitince karanlık, büsbütün siyah bastırıyor. Siperde demin anlatmışlardı, önümüzde zenciler varmış. Bu fena; insan onları kolayca göremez, sonra devriyeleri de çok ustadır onların. Fakat gariptir, bir yandan da hazan t;ok akılsızlık

ederler. Hem Kat, hem de Kropp bir seferinde keřiftelerken zenci dűřman devriyelerini vurmuřlardı; çünkü adamlar sigara tiryakilikleri yűzűnden sigara iiyorlarmıř. Kat'la Albert, ateřli sigara uçlarına niřan almıřlar, tamam!

Yanımda ufak bir mermi vınıyor. Geldiđini işitmemişlim, fena halde irkiliyorum. Aynı anda manasız bir korku sarıyor beni. Burada yalnızım, elim kolum bağlı adeta. Belki de bir mermi çukurunda iki gűz, uzun zamandır beni gűzetliyor; belki de beni paramparça edecek bir el bombası atılmaya hazır. Kendime hakim olmıya çalışıyorum. Bu benim ilk devriyeliğim değil, öyle fazla bir

tehlike de yok aslında. Ama iznimden bu yana ilk defa keşfe çıkıyorum, hem sonra araziye de yabancıyım az çok.

Kendi kendime heyecanımın saçma olduğunu söylüyorum; karanlıkta kim gözetleyecek, diyorum; öyle olsa mermi bu kadar yatık gelir miydi?

Boşuna. Zihnimde karmakarışık düşünceler vızıldıyor. Annemin tehlikelerden korunmamı söyleyen sesini işitiyorum;uçuşan sakallarıyla tel örgülere dayanmış Rusları görüyorum;gözümün önüne iskemleleriyle bir kantin, Valenciennes'deki bir sinema geliyor, net ve harikulade. Azaplı ve müthiş bir hayal halinde, kül rengi ve soğuk

bir silah ağız görüyorum; başımı ne yana çevirsem pusuda, sessizce o tarafa dönüyor tüfek;
Gözeneklerimden ter boşanıyor.

Hala oyuğumda uzanık duruyorum. Saate bakıyorum, ancak birkaç dakika geçmiş. Alnım ıslak, göz çukurlarını nemli, ellerim titriyor, hırıldar gibi hafifçe soluyorum. Korkunç bir korku krizinden başka bir şey değil bu; beni başımı dışarı çıkarıp ileriye sürünmekten alıkoyan basit, rezil, yaman bir korku.

Gerginliğim bir pelte gibi ezilip yayılarak yattığım yerde kalabilmek isteğine çevriliyor. Kollarım bacaklarım toprağa yapışıyor. Tecrübe ediyorum, boşuna.

Kopmuyorlar topraktan. Toprağa bastırıyor um kendimi, ilerlemem mümkün değil; uzandığım yerde kalmaya karar veriyorum.

Ama ansızın bir dalga yeniden kaplıyor beni; utanç, pişmanlık, fakat bir yandan da emniyette olmak duygusu, bir dalga gibi sarıyor beni. Etrafı gözetlemek için başımı kaldırıyorum. Gözlerim yanıyor, karanlığa dikeyorum gözlerimi. Bir ışıtma mermisi yükseliyor; tekrar büzülüyorum.

Manasız, karmakarışık bir mücadele anı yaşıyorum; çukurdan çıkmaya yelteniyor, ama yine içeri kayıyorum. Çıkmalısın, onlar senin arkadaşların, rastgele ve saçma bir

emir değil bu! diyor, hemen peşinden şöyle düşünüyorum: Bana ne, canımı yolda bulmadım ya ben!

Hep o izin sebep oldu bu hallere!
Kızgın öfkeli kendimi mazur gösteriyor, ama buna kendim de inanmıyorum; berbat bir bitkinlik hissediyor, ağır ağır doğruluyor, kollarımı uzatıp ellerimi toprağa dayıyor, sırtımı öne çekiyorum; yarı yarıya çukurun kenarındayım şimdi.

Birden gürültüler işitiyor, geri kayıyorum. Top seslerine rağmen birtakım şüpheli gürültüler açık! an açığa duyuluyor. Kulak kabartıyoruz. Gürültü arkamdan geliyor. Siperlerden doğru ilerleyen bizimkiler bunlar. Kısık insan sesleri

de işitiyorum şimdi. Ahengine göre, Kat'ın sesine benziyor konuşanın sesi.

Ansızın sonsuz bir sıcaklık yayılıyor içime. Bu sesler, yavaşça söylenmiş bu birkaç kelime, arkamdaki siperden ilerleyen bu adımlar, beni, çökertmesine kıl kalmış ölüm korkusunun müthiş yalnızlığından çekip kurtarıyor. Hayatımdan da üstün şeyler bu sesler; ana şefkatinden, korkudan da üstün şeyler; hepsinden, her şeyden daha güçlü, koruyucu şeyler: arkadaşlarımla sesleri bunlar.

Ben artık karanlıkta tek başına titreyen bir hayal parçası değilim. Onları ben, onlar da benimdir; biz

hepimiz aynı korkuyu, aynı hayatı yaşıyoruz; biz basit, fakat zorlu bir şekilde birbirimize bağılıyız. Yüzümü bu seslere, beni kurtarmış olan, bana yardım edecek olan o birkaç kelimeye gömmek istiyorum.

Kendimi ihtiyatla çukurun yukarısına çekiyor, bir yılan gibi öne sürünüyorum. Dört ayak üstünde ilerlemeye devam ediyorum; başarıyorum da. İstikameti tayin ediyorum; etrafıma bakınıyor, dönüşte yolu bulabilmek için topçu ateşinin şekline dikkat ediyorum. Sonra öteki arkadaşlarla nasıl irtibat

kuracağımı düşünüyorum.

Korkum devam ediyor, ama artık akla yatkın bir koku bu, aşırı bir ihtiyatlı oluş. Gece rüzgarlı; ağız alevlerinin parıltısında gölgeler gidip geliyor. İnsan bu sayede hem pek çok şey görür, hem de pek az. Bazen donup kalıyorum, ama bir şey olmuyor. Böyle bir hayli ilerliyor, sonra bir kavis çizip geri dönüyorum. Arkadaşları bulamıyorum. Bizim siperlere doğru attığım her adımda yüreğime su serpiliyor; ama gittikçe de daha acele ediyorum. Enseme bir kurşun yemek hi1t de hoş kaçmaz doğrusu.

Derken yeni bir korkuya tutuluyorum. İstikameti

bulamıyorum doğru dürüst. Sessizce bir mermi çukuruna çöküyor, yolumu tayine çalışıyorum. Nice defalar olmuştur, insan memnun, müsterih bir siperle atlar, neden sonra farkeder düşman siperine girdiğini.

Bir zaman sonra tekrar etrafa kulak kabartıyorum. Hala şaşkın durumdayım. Mermi çukurlarının çokluğu karşısında telaştan ne yana gideceğimi kestiremiyorum artık. Belki siperlere paralel sürünürüm de sonu gelmez gidişimin. Bunun için tekrar yana kayıyorum.

Ah bu rezil ısıtma mermileri! Yanışları bir saat sürüyor adeta, kıpırdamak mümkün değil; insanın etrafında mermiler vınlıyor.

Ama ne çare, çukurdan çıkmalıyım. Dura dura çalışıyor, yengeç gibi ilerliyorum. Traş bıçakları gibi keskin, çentikli mermi parçaları ellerimi doğruyor. Bazen gökyüzü, ufukta biraz daha ışıdı gibime geliyor, fakat kuruntu da olabilir. Gitgide hayatımı kurtarmak için çabaladığımı farkediyorum.

Bir mermi patlıyor. Hemen ardından bir tane daha. Yayılım başlıyor. Makineli tüfekler takırdıyor. Şimdilik yere uzanıp kalmaktan başka yapacak bir şey yok. Bir taarruz var anlaşılın. Her yandan ısıtma raketleri yükseliyor. Aralıksız, boyuna.

Büyük bir mermi çukuruna iki büküm sinmiş duruyorum;

bacaklarım karnıma kadar su içinde.
Bir taarruz olursa yüzümü
boğulmayacak kadar çamura sokup
kendimi suya gömecek, ölü taklidi
yapacağım.

Birden ateşin arkaya
kaydırıldığını işitiyorum. Hemen
geriye doğru suyun içine kayıyor,
miğferimi ta enseme itip ağzımı,
ancak nefes alabilecek şekilde,
yukarda tutuyorum.

Sonra hiç kıpırdamıyorum; Çünkü
bir çıtırtı oluyor, rap rap, karışık ayak
sesleri yaklaşıyor; sinirlerim buz
kesiyor, çekiliyor; paldır küldür
üzerimden geçip gidiyorlar. ilk posta,
tamam. Kafamda sadece bomba gibi
bir düşünce: Bulduğum çukura

birisi atlarsa ne yapacaksın?.. Hemen küçük kamamı çekiyor, kamayı sımsıkı kavrayan elimi tekrar çamurlara gizliyorum. Çukura birisi atlayacak olursa derhal saplarım, düşüncesi bir çekiç gibi vuruyor, beynime; bağırmasın diye hemen gırtlığına saplarım, başka yolu yok, o da benim gibi korkacak elbet, korkudan birbirimize saldıracağımıza göre ben önce davranmalıyım.

Şimdi bizim bataryalar ateşe başlıyor. Yakınımda bir mermi patlıyor. Bu, çılgına döndürüyor beni; tamam, bir bu eksik, kendi mermilerimize kurban gideceğim. Çamurlara doğru küfrediyor, dış

gıcırdatıyorum. Bir öfke boşalması bu; sonunda sadece inleyip yalvarmak geliyor elimden.

Mermilerin çatırtısı kulaklarımın içinde. Bizimkiler karşı hücumla geçerlerse kurtuldum demektir. Başımı toprağa bastırıyor, uzak maden kuyularındaki patlayışlar gibi duyuyorum boğuk gümbürtüleri .. Üstümdeki seslere kulak kabartmak için başımı tekrar kaldırıyorum.

Makineli tüfekler takırdıyor. Bizim dikenli tel setlerinin sağlam, hemen hiç tahrip edilmemiş olduğunu biliyorum; bir kısmında şiddetli elektrik akımı da var. Makineli ateşi büyüyor. Karşı taraf ilerleyemiyor, ister istemez geri dönüyorlar.

Tekrar sırtüstü yatıyorum, sinirlerim alabildiğine gergin. Takır takır sesler, sürünmeler, şakırtılar duyuluyor. Keskin bir çığlık kopuyor arada. Ateşe tutuluyorlar, taarruz geri püskürtülüyor.

Şimdi ortalık biraz daha ağardı. Sağımda solumda koşuşan ayak sesleri. ilk parti. Geçti. Sonra başkaları. Makineli tüfekler kesiksiz bir zincir gibi takırdıyor. Tam biraz dönmek istiyorum, bir şey küt ediyor, cump diye ağır bir vücut çukura yanıma düşüyor, kayıyor, üzerimde kalıyor.

Bir şey düşünemiyor, ne yapacağımı bilmiyorum ...
Kudurmuşçasına saplıyorum

kamamı; sadece vücudun kasıldığı, sonra gevşeyip yere yığıldığını hissediyorum. Kendime geldiğim zaman elim yapış yapış ve ıslak.

Öteki, hırıldıyor. Danalar gibi böğürüyor sanıyorum bense; aldığı her soluk bir haykırış, bir gümbürtü gibi. Fakat bu gümbürder gibi atan, benim kendi damarlarım sadece.. Yanımdakinin çenesini kapatmak, ağzına toprak doldurmak, onu bir daha bıçaklamak istiyorum: Susması lazım, beni ele veriyor. Fakat kendime hakimim, üzerime de birdenbire öyle bir kesiklik çöktü ki, ona karşı artık elimi kaldıramaz oluyorum.

Çukurun en uzak köşesine

sürünüyor, gözlerim adama dikili, elimde kama sımsıkı, kımıldarsa tekrar saldırmaya hazır, oracıkta duruyorum. Fakat onun artık hiçbir şey yapacağı yok, hırıltılarından anlıyorum.

Belli belirsiz görebiliyorum onu. Şimdi yalnız bir şey istiyorum: buradan gidebilmek! Bu işi hemen yapmayacak olursam ortalık aydınlanmak üzere; şimdi bile gitmek zor. Fakat başımı kaldırmayı deneyince bunun büsbütün imkansız olduğunu görüyorum. Makineli ateşi öylesine yaygın ki, daha bir kere bile' sıçramadan delik deşik olurum.

Miğferimle bir daha tecrübe ediyor, mermilerin yüksekliğini

anlamak üzere miğferimi yukarı tutuyorum. Bir an sonra bir mermi miğferi elimden fırlatıp atıyor. Buna göre araziyi çok alçaktan taramakta ateş. Düşman mevzilerinden de öyle yeteri kadar uzak değilim ki!

Kaçmaya kalkışsam keskin nişancılar şip diye yapıştıracaklar kurşunu.

Aydınlık artıyor. Bizimkiler bir taarruza geçseler, diye can atıyorum. Ellerimin mafsalları bembeyaz, o kadar çok sıkılmışım. Ateş kesilse de arkadaşlar gelseler, diye dua ediyorum.

Dakikalar ağır ağır geçiyor. Artık çukurdaki karanlık yığına bakmayı göze alamıyorum. Kendimi zorlayarak başka tarafa bakıyor,

bekliyor, bekliyorum. Mermiler vızıldıyor boyuna, çelik bir ağ gibi, hiç durmadan.

Birden kanlı elimi görüyor, ani bir bulantı hissediyorum. Toprak alıp üzerine sürüyorum, kirden kan görünmüyor hiç değilse.

Ateş yavaşlamıyor. İki taraf da aynı şiddetle ateşe devam ediyor. Bizimkiler beni çoktan hesaplan düştüler galiba.

Açık, kurşuni gün başlangıcı. Hırıltı sürüp gidiyor. Kulaklarını tıkıyor, ama çok geçmeden parmaklarımı geri çekiyorum; başka

sesleri duyamaz oluyorum zira.

Karşımdaki yığın kımıldıyor. İrkiliyor, elimde olmaksızın bakıyorum. Gözlerim yapışmış gibi duruyor üzerinde. Küçük bıyıklı bir adam yatıyor orada. Başını yana düşmüş, bir kolu yarı bükük, baş bu kolun üzerine dayalı hafifçe. Öbür eli göğsünde, kanlı.

Ölmüş, diyorum kendi kendime, ölmüş olmalı, artık bir şey duymuyor.. Hırıldayan, vücut sadece. Fakat baş kalkmaya çabılıyor, sonra alın tekrar kolun üzerine düşüyor. Adam ölmemiş; can çekişiyor, fakat ölmemiş. İleriye doğru sürünüyor, duruyor, ellerime dayanıyor, sonra biraz daha öne kayıyor, bekliyorum;

üç metrelik iğrenç bir yol, uzun, korkunç bir mesafe. Nihayet yanına varıyorum.

Birden gözlerini açıyor. Duydu her halde; korkunç bir dehşet ifadesiyle yüzüme bakıyor. Vücut kımıldamıyor, ama gözlerde öyle muazzam bir kaçış var ki, bir an, bu gözler vücudu da birlikte çekip götürmek kuvvetini bulacaklar sanıyorum; kilometrelerce öteye, tek sıçrayışta. Vücut kımıldamıyor, tamamen hareketsiz; artık ses yok, hırıltı kesildi; fakat gözler haykırıyor, uluyor, bu gözlerde bütün hayat toplanmış da kavranılamaz bir kaçmak çabası, ölüme karşı, bana karşı duyulan korkunç bir dehşet olmuş sanki.

Mafsallarını bükölüyor,
dirseklerimin üzerine düşüyorum:
“Hayır, hayır!” diyorum yavaş sesle.

Bu gözler üzerimde oldukça bir
hareket yapabilmem imkansız.

Derken eli yavaşça düşüyor,
göğsünden, gayet az, birkaç
santimetre; fakat bu hareket
gözlerindeki şiddeti yine de azaltıyor.
Öne doğru eğiliyor, başımı sallayarak
fısıldıyorum: “Hayır, hayır, hayır!” Bir
elimi kaldırıyor, niyetimin kendisine
yardım etmek olduğunu göstermek
istiyor, alnını okşuyorum. Elim
değerken gözler seyriyor; şimdi
bakışlardaki katılık kayboluyor,
kirpikler aşağı düşüyor, gerginlik
gevşiyor. Yakasını açıyor, başını

düzeltilip daha rahat bir şekilde koyuyorum.

Ağız yarı açık, konuşmaya uğraşılıyor. Dudakları kuru. Mataram yok, yanıma almamıştım. Fakat çukurun dibinde, çamurun suyu var. Aşağı sarkıyor, mendilimi çıkarıp açıyor, suya batırıyor, sonra mendilden akan sarı suyu avucumda topluyorum.

İçiyor. Tekrar getiriyorum. Sonra ceketinin düğmelerini çözüyorum, mümkünse yaralarını sarmak için. Bunu muhakkak yapmam lazım; esir düşecek olursam karşı taraftakiler ona yardım etmek istediğimi görürler de vurmazlar beni. Korunmaya çalışıyor, ama eli bana mani

olamayacak kadar kuvvetsiz. Gömleği yapışmış, sıyrılmıyor; düğmeleri de arkada; kesmekten başka çare yok.

Kamayı arıyor, buluyorum. Fakat ben gömleği kesmeye başlayınca gözler yeniden açılıyor; gözlerde yeniden o haykırış, o çılgınca ifade. Bu gözleri kapamaya mecbur oluyor, fısıldıyorum: “Ben sana yardım etmek istiyorum, arkadaş!” Anlaması için kelimenin üzerinde duruyorum: “Camarade, camarade, camarade!”

Üç yerinden yaralamışım. Sargı bezlerimle yaralı sarıyorum, bezlerin altından kan akıyor; daha çok sıkıyorum, inliyor.

Benim yapabileceğim bundan ibaret. Artık beklemeliyiz beklemeli.

Bu saatler. Hırıltı yeniden başlıyor. İnsan ne de yavaş ölüyormuş! Çünkü biliyorum, kurtulamaz. Kurtulur diye kendimi inandırmaya çalıştımsa da öğleye doğru inilteleri karşısında bu boş teselli eridi, parçalandı, gitti. Sürünürken tabancamı kaybetmemiş olsaydım, onu vururdum. Fakat bıçaklayıp öldüremem ki!

Öğleye kadarki zamanı, düşüncelerin sınırlarını zorlayarak, dalgın geçirdim. Açlıktan midem kazmıyor; bir şeyler yiyebilmek isteğine karşı ağlamak geliyor

içimden; fakat açlıkla baş edemiyorum. Can çekişen askere birkaç sefer su veriyor, kendim de içiyorum bu sudan.

Bu benim kendi ellerimle öldürdüğüm, öldürdüğümü iyice gördüğüm ilk adam; onun can çekişmesi benim eserim. Kat da, Kropp da, Müller de vurdukları kimselerin öldüğünü gördüler; birçokları gördü bunu, hele süngü muharebelerinde.

Fakat aldığı her nefes, içime işliyor. Can çekişen bu adamın, bu saatler! Elinde görünmez bir bıçak, onunla boğazlıyor beni: zamanı ve düşüncelerimi.

Yaşamayı için neler vermezdim.

Burada bu şekilde yatıp onu görmiye, onun sesini dinlemeye mecbur olmak, çok zor!

Öğleden sonra saat üçte öldü.

Rahat nefes alıyorum. Ama kısa bir zaman. Çok geçmeden sessizliğe dayanmak, iniltilere katlanmaktan da zor geliyor bana. Keşke hırıltılar olsaydı, diyorum; kesik kesik boğuk, arada hafif ıslıklar gibi, sonra yine kısık, fakat sesli o hırıltılar.

Saçma bu benim yaptığım. Fakat oyalanacak bir iş lazım bana: Ölünün duruşunu tekrar düzeltiyor, artık hiçbir şey duymasa bile daha rahat yatsın istiyorum. Gözlerini kapatıyorum. Kahverengi bu gözler; saçları siyah, yan tarafları hafif

kıvırcık.

Bıyığının altında dolgun ve yumuşak dudakları; burnu hafif eğri, derisi esmerce, şimdi yaşarkenki kadar soluk değil öyle. Bir an, yüz, sıhhatli bile görünüyor adeta... Sonra birden yadırganan bir ölü çehresi halini alıyor; çok gördüğüm, hepsi de birbirine benzeyen ölü yüzlerinden biri oluyor.

Karısı şimdi onu düşünüyordur mutlaka; başına gelenleri bilmez ki! Adamın, karısına sık sık mektup yazarmış gibi bir hali var. Kadın, kocasından daha bir zaman mektup alacaktır, yarın, bir hafta kadar sonra. Kadın bu mektubu okuyacak, adam ona bu mektupta bazı şeyler

söyleyecektir.

Durumum gittikçe kötüleşiyor, düşüncelerimin önüne geçemiyorum artık. Kansı nasıldır acaba ? Kanalın öte yakasındaki esmer ince gibi mi? Bu kadın benim için değil mi? Bu işlerden sonra belki de bana ait şimdi. Kantorek burada yanımda olsaydı! Annem beni bu halde görse... Dönüş yolunu iyi aklımda tutsaydım bu ölü daha otuz sene yaşayabilirdi şüphesiz. İki metre soldan koşsaydı şimdi karşı tarafta siperinde olur, karısına yeni bir mektup yazardı.

Fakat daha ötesi yok ki bunun; çünkü hepimizin kaderidir bu. Kemmerich ayağını on santimetre sağa alsaydı; Haie beş santim daha

eğilseydi..

Sessizlik genişliyor.

Konuşuyorum, konuşmak zorundayım. Adama hitabediyor, ona söylüyorum: “Arkadaş, ben seni ^öldürmek istemedim. Bu çukura bir daha atlayacak olsan, sen de akılsızlık etmediğin takdirde, yapmam böyle bir şey. Ama sen benim için önceden sadece bir tasavvur, bir karar uyandıran bir tertiptin; ben bu kombinezonu bıçakladım. Senin, benim gibi bir insan olduğunu ben ancak şimdi görüyorum. Ben senin el bombanı, süngünü, silahlarını

düşündüm; karını, yüzünü, ortak taraflarını ben şimdi görüyorum. Affet beni arkadaş, biz bunları daima çok geç görürüz. Ne diye bize boyuna söylemezler, sizin de bizler gibi biçare yaratıklar olduğunuzu, sizin annelerinizin de bizimkiler kadar endişe ettiğini, hepimizin ölüm karşısında hep aynı acıları yaşadığımızı ne diye söylemezler?.. Affet beni arkadaş, sen benim nasıl düşmanım olabilirsin? Biz bu silahları, bu üniformaları çıkarıp atsak sen benim kardeşim olabilirdin, Kat gibi, Albert gibi. Al ömrümden yirmi seneyi arkadaş, al da kalk! Al daha fazlasını, ben bu ömrü ne yapacağım, artık bilmiyorum çünkü.”

Her taraf sessiz; tüfeklerin takırtısı hariç, cephe sakin. Mermiler sık düşüyor, gelişi güzel bir atı değil bu; her yana keskin nişan alıyorlar. Çukurdan ıkamam.

“Karına yazacağım!” diyorum, çabuk çabuk, lye. “Yazacağım, öldüğünü benden ğrensine; bu sana söylediklerimi ona bir bir yazacağım; üzülmesin, ona yardım edeceğim; anana, babana, çocuklarına yardım edeceğim ...”

niforması hala yarı açık duruyor. Czdanım kolayca buluyor, fakat açmakta tereddüt ediyorum. Czdanında kimlik belgesi var. İsmine bilmezsem bu adamı unutabilirim belki; zaman bu hayali yok eder. Ama

ismi bir çividir; içime çakılacak, oradan asla sökülemeyecek bir çivi. Bu isim her şeyi boyuna geri çağırarak bir kuvvet taşır, olup bitenler bu sayede geri gelir daima; gelir, gözlerimin önünde durur.

Cüzdanı, kararsız, elimde tutuyorum. Derken elimden kayıyor, açılıyor, birkaç resimle birkaç mektup düşüyor yere. Düşenleri topluyor, tekrar cüzdana koymak istiyorum. Ama etkisi altında bulunduğum itiliş, bu şüpheli durum, açlık, tehlike, ölüyle geçirdiğim saatler beni perişan etmiştir; eriyişi hızlandırmak, azabı kuvvetlendirmek, acısına dayanılmaz bir eli bir ağaca çarpıp paralar gibi, ne olacaksa olsun

bu iş bitirmek istiyorum.

Bunlar karısıyla bir küçük kızın resimleri, sarmaşıklı bir duvar önünde çekilmiş, uzun ensiz amatör fotoğrafları. Resimlerin yanında mektuplar. Onları çıkarıyor, okumaya çabalıyorum. Birçok yerlerini anlamıyorum, sökmek zor, Fransızca'yı pek iyi bilmiyorum. Ama tercüme ettiğim her kelime bir mermi gibi bağıma saplanıyor, bir bıçak darbesi gibi göğsümde.

Beynim, zorlanmadan bitkin. Fakat şu kadarını henüz kavriyorum: ben onlara asla yazamam; demin düşünmüştüm, ama yapamam bu işi. İmkansız. Resimlere bir daha bakıyorum; zengin insanlar değil

bunlar. İlerde elime biraz para geçerse onlara ismimi bildirmeden para yollayabilirim. Bu düşünceye tutunuyorum; hiç değilse küçük bir dayanak bu. Bu ölü benim hayatıma bağlandı; bu yüzden, kendimi kurtarmam için her şeyi yapmam, söz vermem gerek. Yalnız ölen adam için, ailesi için yaşayacağıma körü körüne and içiyorum. Dudaklarım ıslak, onu inandırmaya çalışıyorum; ruhumun derinlerinde bir ümit var; hürriyetimi bu sayede satın alacağım, ümidi. Bacadan kurtulacak olursam sonradan düşünebilecek bir küçük hile bu. Ve bu yüzden kimlik belgesini açıyor, yavaş yavaş okuyorum: Gerard Duval, tabi.

Adresi, ölünün kurşun kalemiyle bir zarf üzerine yazıyor, sonra hepsini acele tekrar ceketinin cebine koyuyorum.

Ben tabi Duval'i öldürdüm. Ben tabi olmalıyım, diye düşünüyorum şaşkınlık içinde, kitap basmalıyım, kitap..

İkinciye doğru biraz yatışıyorum. Boşuna benim bu korkum. Adamın ismi, artık beni şaşkına çevirmiyor. Kriz geçti. "Arkadaş!" diyorum ölüye doğru, ama artık soğukkanlı söylüyorum. "Bugün sen, yarın ben. Fakat buradan kurtulursam arkadaş,

ikimizinkini de mahveden Şeye karşı savaŐacađım. Senin hayatını, benim... benim de hayatımı mahveden Şeye karşı. Sana sÖz veriyorum arkadaş, bu son olsun!”

Güneş eğrilemesine geliyor. Yorgunluktan, aÇlıktan uyuŐmuŐum. DÖn, bir sis gibi geliyor bana; hurdan kurtulacağıma Ömidim yok. Dalıp dalıp gidiyor, akşam olduğunun bile farkına varmıyorum. Alacakaranlık başlıyor. Şimdi zaman çabuk geçiyor gibi bir his var içimde. Bir saat daha. Yaz olsaydı daha Öç saat lazımdı. Daha bir saat.

Birden titremeye başlıyorum, ya bir aksilik çıkarsa! Artık ÖlüyÖ düşünmüyorum, artık beni hiç

ilgilendirmiyor. Yaşamak hırsı bir anda baskın çıkıyor; tasarladığım şeylerin hepsi bu duygu karşısında göçüp gidiyor. Sırf bir felaketle daha karşılaşmamak için bir otomat gibi mırıldanıyorum: “Sana vadettiklerimin hepsini yapacağım, hepsini!” Halbuki hiçbirini yapmayacağımı şimdiden biliyorum.

Birden aklıma geliyor, sürünecek olursam kendi arkadaşlarım ateş açabilirler bana; bilmezler kil Mümkün mertebe önce davranır, seslenirim, anlasınlar diye. Onlar anlayıncaya kadar da siperin önünde yatarım.

ilk yıldız. Cephe sakin. Bir nefes alıyor, heyecanımdan kendi kendime

konusuyorum: “Artık aptallığı bırak Paul, sakın ol sakın, Paul... Sakın olursan kurtulursun Paul.” İsmimi söylemenin faydası oluyor, bunu bir başkası söylüyor sanki, o yüzden daha etkili.

Karanlık artıyor. Heyecanım yatışıyor; ihtiyatlı olmak için ilk raketlerin yükselmesini bekliyorum. Raketler görününce çukurdan çıkıyorum. Ölüyü unuttum. Önümde başlayan gece, solgunca aydınlanan savaş meydanı. Gözüme bir çukur kestiriyor, parıltının söndüğü anda acele oraya geçiyor, önümü yokluyor, daha sonraki çukuru gözlüyor, büzülüyor, sonra o çukura kayıyorum. Yaklaşıyorum. Derken bir raket

işığında tellerde bir şeyin kımıldadığını görüyor, sessiz yatıyorum. İkincisinde tekrar görüyorum; bunlar bizim siperlerdeki arkadaşlar şüphesiz. Fakat kendi miğferlerimizi seçene kadar ihtiyatlı davranıyor, sonra sesleniyorum.

Çok geçmeden cevap olarak ismim çınılıyor: "Paul.. Paul.."

Tekrar sesleniyorum. Ellerinde bir çadır bezi, beni aramaya çıkmış Kat'la Albert bunlar.

"Yaralı mısın?"

"Hayır, hayır.."

Sipere kayıyoruz. Yiyecek istiyor, yutarcasına yiyorum. Müller bir sigara veriyor. Başıma gelenleri kısaca anlatıyorum. Yeni bir şey değil,

sık sık rastlanan olaylardan biri. Yalnız gece hücumunda bir özellik var. Fakat Kat bir seferinde Rusyada, Rus cephesi gerisinde kalmış, ancak iki gün sonra bizim tarafa geçebilmişti.

ölen kitapçının hiç sözünü etmiyorum.

Ancak ertesi sabah daha fazla dayanamıyor, Kat'la Albert'e anlatmadan duramıyorum. İki teselliye çalışıyorlar beni. "Elden ne gelir, ne yapabilirdin' başka? Sen bu iş için asker oldun!"

Yanlarında olduğum için yatışmış, emniyette, dinliyorum söylediklerini. Mermi çukurunda ne de aptalca şeyler düşünmüşüm!

“Şuraya bak!” diye gösteriyor Kat. Göğüs siperlerinde birkaç keskin nişancı, tüfeklerine nişan dürbünlerini takmışlar, karşıyı gözetliyorlar. Arada bir tetiği çekiyorlar, ateş.

Bağırışıklarını işitiyorum. “Yaman oturdu!” “Yerinden nasıl sıçradı, gördün mü?” Oellrich çavuş böbürlenerek arkadaşına dönüyor, tam isabetini not ettiriyor. Bugünkü atış listesinde hiç kusursuz üç isabetle o, en başta geliyor.

“Buna ne dersin?” diye soruyor Kat. Başımı sallıyorum.

“Bu gidişle yakasına bu akşam renkli bir nişan daha kondurtacak.” diyor Kropp.

“Yahut yakındır, başçavuş muavini olması.” diye tamamlıyor Kat.

Bakışıyoruz. “Ben yapamam.” diyorum.

“Yine de,” diyor Kat, <<bunu tam da şu sıra görmüş olman iyidir.”

Oellrich çavuş, tekrar göğüs siperine gidiyor. Tüfeğinin namlusu sağa sola oynuyor.

“Şu senin işi artık uzatmana değmez, anladın ya!” diye tasdik ediyor Kat.

Artık ben de kendimi anlayamıyorum bir türlü.

“Onunla çukurda çok kaldım da ondan!” diyorum. Harb harbdir nihayet.

Oellrich'in tüfeği kısa ve kuru bir sesle patlıyor.

X

İyi bir işe konduk. Şiddetli bombardımana tutulduğu için boşaltılmış bir köyü bekleyeceğiz, sekiz kişi.

Vazifemiz, aslında, henüz boşaltılmamış erzak ambarına göz kulak olmak. Kumanyalarımızı ambar mevcudundan kendimiz alacağız. Bu iş tam bize göre bir iş. Kat, Albert, Müller, Tjaden, Leer, Detering; bizim tekmil grup hurda. Yalnız Haie yok, Haie öldü. Fakat yine de yamanmış şansımız; çünkü öbür mangalarda can

kaybı, bizimkinden kat kat fazla.

İçine bir merdivenle inilen beton bir mahzeni kendimize barınak seçiyoruz. Mahzenin kapısı, ayrı beton bir duvarla muhafazalı.

Hummalı bir faaliyete girişiyoruz. Yalnız bacaklarımızı değil ruhumuzu da uzatıp yan gelmek için işte yeni bir fırsat. Böyle fırsatları hiç kaçırmayız; çünkü uzun zaman hislerimizle hareket etmemize el vermeyecek kadar, ümitsiz durumumuz. Hisli olmak, durum fazla berbat olmadıkça mümkün. Bizimse maddi olmaktan başka çaremiz yok. Öyle maddi ki, harbden önceki zamanlara ait bir düşünce, bir an şaşkınlıkla zihnimde belirdi mi irkiliyorum; neyse ki çok

sürmüyor bu hatıra.

Durumumuzu mümkün olduğu kadar hafife almamız lazım. Bunun için her fırsattan faydalanıyor; doğrudan doğruya sert ve alıştırmasız, korkunun hemen peşinden çocukluklara geçiyoruz. Başka türlü olamayız ki; bırakıveriyoruz bunlara kendimizi. Nitekim şimdi de öyle çılgın, deli dolu bir dem sürelim, diyoruz; yiyip içmesiyle, uykusuyla dem sürelim.

Mahzene, evlerden kaldırıp getirdiğimiz şilteleri seriyoruz önce. Bir asker kıcı da arada yumuşak bir şeye oturmak ister canım.

Barınağımızın yalnız ortası boş kalıyor. Sonra gidip battaniyeler, kuş

tüyü yataklar, yumuşacık şeyler getiriyoruz. Köyde henüz hepsi mevcut. Albert'le ben portatif, mahun bir karyola buluyoruz; kubbesi mavi ipek, örtüsü dantelalı bir karyola. Taşırken maymunlar gibi terliyoruz; ama böyle bir şey de bırakılmaz ki! Birkaç güne varmaz mermilerle paramparça olur üstelik.

Kat'la ben evlerde hafif tertip keşfe de çıkıyoruz; az sonra bir düzine yumurta, bir kilo eh oldukça taze tereyağı ele geçiriyoruz. Birden salonun birinde bir gümbürtü oluyor, demir bir soba duvarı yarıp uçar gibi geliyor, bir metre yakınıımızdan geçip karşı duvara saplanıyor. İki koca yarık. Soba karşıki evden geldi, eve

bir gülle düştü. “şansa bak!” diye gülüyor Kat; araştırmalarımıza devam ediyoruz. Birden kulaklarımızı dikiyor, bacaklarımızı açıyoruz. Az sonra by çarpmış gibi duruyoruz: Küçük bir ahırda canlı canlı iki domuz yavrusu debelenmekte. Gözlerimizi oğuşturup yavaş yavaş tekrar bakıyoruz: Sahiden de oldukları yerdeler hala. Tutuyoruz. Ta kendisi, iki sahici yavru domuz.

şahane bir ziyafet bu.

Barınağımızdan elli adım kadar ötede küçük bir ev var, evvelce subayların kaldıkları bir ev. Mutfağında kocaman bir ocak, iki ızgara, tavalar, tencereler, kabkacak, her şey var; hatta bir sundurma içinde ufak ufak

kırılmış bir yığın odun. Her şey hazır önümüzde, masaldaki gibi.

İki kişi sabahtan beri tarlalarda patates, havuç, sebze arıyorlar. Bolluk içindeyiz; erzak ambarının konservelerine boş veriyor, taze şeyler arıyoruz. Ellerimizde şimdiden iki baş karnabahar duruyor.

Domuzlar kesildi. Bu işi Kat becerdi. Kızartmanın yanına patates omleti yapmak istiyor, fakat patatesleri rendelemeye rende bulamıyoruz. Az sonra bunun da çaresine bakıyor, teneke kapaklara çivilerle bir sürü delik deliyoruz; rendeler hazır. Üç kişi parmaklarını rendeyle kaptırmamak için ellerine kalın eldivenler geçiriyorlar; diğer iki

kişi patates soyuyor; tıkır tıkır ilerliyor işler.

Kat domuzları, havuçları, sebzeleri, karnabaharı özene bezene hazırlıyor. Karnabahar için bir de beyaz salça yapıyor hatta. Ben patatesleri kızartıyorum; her partide dörder tane. On dakika sonra kolayını buldum: Tavayı şöyle bir salladım mı bir yanı kızarmış patatesler havada ters yüz olup tavaya düşüyorlar, kızartmaya devam ediyorum. Domuzlar parçalanmadan, bütün olarak kızartılıyor. Bir kilise mihrabı gibi, herkes, domuzların etrafına halka oldu.

O sırada misafir geliyor, iki telsizci; biz eli açık insanlarız,

yemeğe alıkoyuyoruz onları. Salonda oturuyorlar, orta bir piyano var. Biri çalıyor, biri söylüyor: “Weser sahilinde.. “ Sesi içli, fakat Saksunya şivesine çalıyor biraz. Olsun, sarıyor bizi,

Gitgide üzerimize ateş açıldığının farkına varıyoruz. Sabit balonlar bacadan çıkan dumanları gördüler herhalde; yayılım başlıyor. O hınzır serpintili küçük mermiler bunlar; ufak ufak delikler açan, geniş bir sahaya, alçaklara dağılan mermiler. Her an daha yakınıımızda vınlıyorlar; fakat yemeği böyle yüzüstü bırakamayız ya! Herifler tanzim atışı yapıyorlar. Birkaç mermi parçası üstteki mutfak penceresinden içeri

dalıyor. Domuzların kızartılması tamamlanmak üzere. Fakat patatesleri kızartmak güçleşiyor. Mermiler öyle yakına düşüyorlar ki, taneleri sık sık evin duvarına çarpıyor, pencerelerden içeri dalıyor. Yaklaştığını duyduğum her vınlayıştta, elimde tava, diz çöküyor, pencere duvarı yanına dertop oluyorum. Sonra yine derhal ayağa kalkıyor, kızartmaya devam ediyorum.

Saksunyalılar şarkıyı yanda bıraktılar. Piyanoya bir mermi parçası düştü. Biz de yavaş yavaş işimizi bitiriyor, dönüş hazırlığı yapıyoruz. Yeni bir mermi patlar patlamaz iki kişi sebze çanaklarını kucaklayıp koşuyorlar, barınak elli

metre ötede. İçeri daldıklarını
görüyoruz.

Yeni bir patlayış. Herkes
çömeliyor, sonra iki kişi, ellerinde
birer ibrik, içlerinde halis çekirdek
kahve, şimşek hızıyla koşup yeni bir
mermi düşene kadar barınağa kapağı
atıyorlar.

Şimdi de Kat'la Kropp şaheseri
yakalıyorlar: Nar gibi kızarmış yavru
domuzların bulunduğu koca tava. Bir
kütürtü, bir çömeliş, sonra hop elli
metre ileri.

Sonuncu dört omleti de kızartıyor,
bitirene kadar iki kere yere
yatıyorum. Fakat fena mı, daha dört
omlet, hem de benim en sevdiğim
yemek.

Nihayet omletleri istif ettiğim tepsiyi kucaklıyor, sokak kapısının arkasına yaslanıyorum. Bir vınlayış, bir çatırtı; tepsiyi iki elimle göğsüme bastırarak dışarı fırlıyorum. Tam mahzene ulaşmak üzereyim, kabara kabara gelen bir mermi gürültüsü! Bir geyik gibi sıçırıyor, beton duvarı bir hamlede dönüyorum. Mermi parçaları şakır şakır ediyor duvarda; mahzen basamaklarını paldır küldür iniyorum, dirseklerim paralanıyor; fakat tek omlet düşürmüyor, tepsiyi devirmiyorum.

Saat ikide yemeğe başlıyoruz. Altıya kadar sürüyor. Altı buçuğa kadar kahve içiyor erzak ambarından aldığımız subay kahvesi bir taraftan

da subay sigara ve puroları tttryoruz, keza ambardan alınma Tam altı buçukta akam yemeğine balıyoruz. Saat onda domuzların kemiklerini kapı dışarı atıyoruz. Sonra da gelsin konyak, gelsin rom; keza muhterem erzak ambarından alınma! Sonra yine kuaklı, uzun, kalın purolar. Tjaden: “Yalnız bir eksiğimiz var, o da subay kerhanesindeki kızlar!” diyor.

Gece geç vakit bir miyavlama iitiyoruz. Ufak, kl rengine bir kedi mahzen kapısında oturuyor. Kediyi içeri çağırıyor, karnını doyuruyoruz. Bu sırada tekrar bizim de itahımız açılıyor; ağzımızda lokmalar iğneye iğneye uykuya yatıyoruz.

Ama geceleyn canımıza okunuyor. Çok yağlı şeyler yedik. Taze süt domuzu barsaklarımızı harabediyor. Mahzende gidip gelmelerin haddi hesabı yok. Dışarda daima, pantolonlarını sıyırmış iki üç kişi bulunuyor, basıyorlar küfürü. Ben kendi hesabıma dokuz kere taşındım. Gecenin dördüne doğru bir rekor kırıyoruz: Nöbetçisi, misafiri dahil, onbir kişi dışardayız.

Yanan evler gecede bir meşaleye benziyor. Obüsler gümbür gümbür inliyor. Sokaktan cephan kolları gürültüyle, rüzgar gibi geçiyor. Erzak ambarının bir yanı yıkıldı. Cephan kollarındaki erler, mermi yağmuruna rağmen oğul arıları gibi oraya

üşüşüyor, ekmek aşırıyorlar. Sesimizi çıkarmıyoruz. Bir şey diyecek olsak dayağı yediğimizin resmidir. Bu yüzden başka bir yol tutuyoruz: Nöbetçi olduğumuzu söylüyoruz, bu işleri bildiğimiz için konserve teklif ediyor, bizde olmayan şeyler alıp konserve veriyoruz. Ne çıkar, çok geçmeden zaten hepsi bombardıman edilecek değil mi? Ambardan kendimize de çikolata alıyor, tablet tablet yiyoruz. Kat: "Aceleci midelerimiz için ne de gider ya!" diyor,

Aşağı yukarı iki hafta, yiyip içip yan gelmekle geçiyor. Bize kimse ilişmiyor. Mermiler altında köy yavaş yavaş yok oluyor; bizim hayatımız ise

dostlar başına! Erzak ambarının bir kısmı olsun durdukça her şey vızgelir bize. Tek arzumuz harbin bittiğini burada öğrenmek.

Tjaden öyle kibarlaştı ki, puroları yarıya kadar içiyor. Burun kıvrarak izah ediyor: Böyle alışmış! Kat da pek keyifli. Sabahları ilk sözü: “Emil havyarla kahve getiriniz!” oluyor. Şaşılacak bir beyzadeliktir gidiyor aramızda. Her birimiz ötekine emir eriymiş gözüyle bakıyor, siz diye hitabediyor iş buyuruyor. “Kropp, ayağımın altı kaşınıyor, bu biti tutup atar mısınız!” diyor. Leer bacağım uzatarak, bir aktris pozuyla; Kropp da onu kavradığı gibi merdivenlere yukarı sürüklüyor. “Tjaden!” “Ha?”

“istirahat ediniz Tjaden! Hem sonra, ha? denmez, emriniz diye sorulur.”

Tekrar: “Tjaden! “ Tjaden, yeni baştan ağzını bozmaya başlıyor, onun için işten değil bu.

Daha bir hafta geçince geri dönme emri alıyoruz. Mutluluklara veda. iki büyük kamyon bizi alıyor. Kamyonlar tahta dolu. Fakat tahtaların üzerine, Albert'le ben, mavi ipek kubbeli karyolamızı yerleştiriyor, şilteleri, iki kuş tüyü döşegi koyuyoruz.

Karyolanın baş ucunda altta en ala yiyeceklerle dolu birer torbamız var. Arada Üzerlerinden okşuyoruz onları; katı sucuklar, ciğer ezmesi kutuları, konserveler, puro kutuları gönlümüzü bahtiyarlıkla dolduruyor. Herkesin,

içi dolu, böyle birer torbası var.

Kropp'la ben ayrıca iki kırmızı kadife koltuk da kurtarmıştık.

Karyolanın içinde bunlar; bir tiyatro locasında gibi kuruluyoruz koltuklara.

Üzerimizde karyolanın ipek örtüsü bir çardak gibi şişiyor, kabarıyor.

Hepimizin ağzında bir uzun puro.

Eşyaların tepesinden doğru etrafa bakıyoruz.

Ortamızda bir papağan kafesi; kedi için bulmuştuk. Kediyi de götürüyoruz; kafesin içinde, et kabının önünde yan gelmiş, keyifli keyifli mır mır ediyor.

Yavaş yavaş gidiyor kamyonlar. Şarkı söylüyoruz. Arkamızda gülleler, şimdi artık bomboş köyde fiskiyeler

fışkırtıyorlar.

Birkaç gün sonra bir köyü boşaltmaya gönderiliyoruz. Yolda yerlerinden edilmiş, kaçışan halkla karşılaşıyoruz. Eşyalarını, öteberilerini el arabalarına, çocuk arabalarına doldurmuşlar, yahut sırtlarında, götürüyorlar. İki büklüm olmuşlar; yüzlerinde endişe, ümitsizlik, telaş ve tevekkül var. Çocuklar annelerinin ellerine sarılmışlar; arada büyükçe bir kız, küçük kardeşini elinden çekiyor. Sendeleyerek yürüyor, dönüp dönüp arkalarına bakıyorlar. Küçüklerin

birkaçında kırık dökük bebekler var.
Yanımızdan geçerlerken hepsi
susuyorlar.

Henüz yürüyüş kolundayız;
Fransızlar millettaşlarının bulunduğu
bir köyü bombardıman edecek
değiller ya! Fakat birkaç dakika sonra
havada bir gümbürtü; yer sarsılıyor,
feryatlar yükseliyor gökyüzüne. Bir
gülle en gerimizdeki takımı
paramparça ediyor. Birbirimizden
kopuyor, kendimizi yere atıyoruz.
Fakat aynı anda, ateş karşısında
başka vakit, kendiliğinden, bana en
doğru hareketi yaptıran dikkatin
benden kayıp gittiğini hissediyorum.
Mahvoldum düşüncesi boğucu,
müthiş bir korkuyla birlikte

saplanıyor zihnime. Ve ikinci saniyede sağ bacağıma kırbaç darbesine benzeyen bir Şey çarpıp geçiyor. Albert'in haykırdığını işitiyorum, Albert benim yanımda.

“Kalk Albert, haydi!” diye bağırıyorum, çünkü açıktayız, korunmasız yatıyoruz.

Sallanarak kalkıyor, koŐuyor. Ben de yanında koŐuyorum. Bir çiti aŐmamız lazım; boyumuzdan yüksek. Kropp dalları yakalıyor, ben bacağını kavriyorum, can acısından bağırıyor, elimden hız alarak çitin öbür tarafına atlıyor. Bir fırlayıŐta ben de onun peŐinden atlıyor, çitin arkasındaki bir su birikintisine dűŐuyorum.

Yüzümüz boncuk boncuk su ve

çamur içinde; fakat sığınağımız fena değil. Bunun için ilerleyip boynumuza kadar suya giriyor, mermi sesi duydukça başımızı suya sokuyoruz.

Bu işi belki on oniki kere yaptıktan sonra benim kuvvetim kesiliyor. Albert de sızlanıyor nitekim: “Gidelim hurdan, yoksa devrilip boğulacağım!” diyor.

“Nerenden vuruldun?”

“Dizimden galiba.”

“Koşabilir misin?”

“Zannederim...”

“Hadi öyleyse!”

Kendimizi şosenin hendeğine atıyor, iki büklüm koşuyoruz hendek boyunca. Ateş bizi takibediyor. Yol cephane deposuna doğru gidiyor.

Depo havaya uçacak olursa ikimizin tek düğmesini bile bulamazlar. Bunun için planımızı değiştiriyor, yana kıvrılıp tarlalara doğru koşuyoruz.

Albert yavaşlıyor: “Sen koş, ben gelirim!” diyor, kendisini yere bırakıyor.

Kolundan kavırıyor, sarsıyorum: “Kalk Albert, bir yattın mı bir daha gidemezsin. Haydi, ben seni tutarım.”

Nihayet bir küçük sığınadığa varıyoruz. Kropp yere devriliyor; yarasını sarıyorum. Yara, diz kapağından biraz yukarda. Sonra kendiminkine bakıyorum. Pantolon ve kolum kan içinde. Albert yanındaki sargıları yaralarımı sarıyor. Artık bacağını kımıldatamıyor. Buraya

kadar nasıl da gelebildik; ikimiz de hayretler içindeyiz. Bu sadece korkunun eseri: Mermiler ayaklarımızı kökünden uçursaydı biz, o kemik kalıntıları üzerinde yine de koşardık.

Ben biraz daha sürünebiliyor, geçmekte olan bir nakliye kamyonuna sesleniyorum; bizi alıyorlar. Kamyon yaralı dolu; bir de sıhhiye onbaşı var kamyonunda; göğüslerimize birer tetanos iğnesi yapıyor.

Seyyar hastanede bir kolayını buluyor, yan yana düşüyoruz. Sade suya bir çorba veriyorlar bize; iyi yemeklere alışık olduğumuz halde açlık belasına tiksine bayıla

kaşıklıyoruz.

“Artık evlerimize gideriz, Albert,” diyorum.

“İnşallah!” diye cevap veriyor. “Yalnız şu yaramın ne olduğunu bilseydim.”

. Ağrılar artıyor. Sargılar ateş gibi yanıyor. Bardak bardak su içiyoruz.

“Yara dizkapağımdan ne kadar yukarda?” diye soruyor Kropp.

“En az on santim, Albert!” diye cevap veriyorum. Fakat aslında ancak üç santim kadar yukarda.

“Kafama koydum,” diyor bir müddet sonra. “Bacağımı kesecek olurlarsa bu işe bir son vereceğim. Bu dünyada sakat sürünmek istemem.”

Düşüncelerimize dalmış yatıyor,

bekliyoruz.

Akşamleyin bizi kasap tezgahına götürüyorlar. İrkiliyor, ne yapacağım diye düşünüyorum hemen. Çünkü seyyar hastanelerdeki doktorların, işi uzatmaktansa bacağı kesiverdiklerini hep biliyoruz. Bu kadar sıkışık durumda karışık yama ve örgülerden daha kolay, kesip atmak. Aklıma Kemmerich geliyor. Birkaç kişinin kafasını patlatırım da yine kloroform verdirtmem kendime, asla!

İyi gidiyor. Doktor, yarayı oyup durdukça, gözlerimin önü karışıyor. “0 da nesi canım!” diye azarlıyor

doktor; şişlemeye devam ediyor. Keskin ışıktaki aletler, azılı hayvanlar gibi parıldıyor. Acılar, dayanılır gibi değil. İki bakıcı, kollarımı sımsıkı tutmaktalar; fakat birini kurtarıyor, doktorun gözlüğüne doğru bir yumruk indirmeye davranıyorum ki, doktor farkına varıyor, geri sıçrıyor. “Bayıltın şu herifi!” diye bağıyor kızgın.

Bunun üzerine sakinleşiyorum. “Affedersiniz doktor bey, uslu duracağım, fakat bayıltmayın beni.”

Gaklar gibi: “Pekala!” diyor, aletlerini yeniden alıyor. Olsa olsa otuzunda sarışın bir genç bu; yüzünde yara izleri, insanın zıddına giden altın bir gözlük. Şimdi canımı

adamakıllı yaktığını hissediyorum; yarayı karıştırıp duruyor, arasıra gözlük camları üstünden yan gözle ters ters bana bakıyor. Ellerim ameliyat masasının kenarlarını sıkmaktan yara bere içinde kalıyor. Geberip giderim de yine gık dediğimi duymaz bu doktor.

Derken bir mermi parçası çekip çıkarıyor, bana doğru fırlatıyor. Dişimi sıktığıma memnun herhalde ki, yaramı kollayarak sarıyor, “Yarın doğru eve!” diyor. Sonra alçıya koyuyorlar. Kropp'la birleştiğimiz zaman, ona: “Yarın bir hasta treni kalkacak galiba!” diyorum. “Sıhhiye başçavuşuyla konuşsak da ikimiz de yan yana düşsek, Albert! “

Başçavuşa münasip birkaç sözle, kuşaklı purolarımdan ikisini takdim etmeye muvaffak oluyorum. Puroları kokluyor, soruyor: “Bunlardan sende var mı daha?”

“Var bir avuç,” diyor, Kropp'u gösteriyorum: “Arkadaşımda da var. Yarın trenin penceresinden size takdim ederiz.”

Anlıyor tabii, puroları bir daha kokluyor: “Kabul!” diyor.

Geceleyin bir dakika bile uyuyamıyoruz. Olduğumuz koğuşta yedi kişi can çekişiyor. Biri, bir saat boyunca yüksek perdeden bir tenor sesiyle İlahiler söylüyor, sonra hırıldamaya başlıyor. Bir ikincisi yataktan sürüne sürüne dışarsını son

bir defa daha görmek ister gibi,
pencereye gidiyor, orada ölüyor.

Sedyelerimiz istasyonda. Treni bekliyoruz. Yağmur yağıyor, istasyonun çatısı yok, battaniyeler ince. İki saattir bekliyoruz.

Başçavuş bizi bir anne gibi kolluyor. Durumum kötü olduğu halde anlaşmamızı aklımdan çıkarmıyorum. Arada küçük paketi onun göreceği şekilde tutuyor, avans olarak bir puro veriyorum. Başçavuş da bir karşılık olarak üzerimize bir çadır bezi örtüyor.

“Yahu, Albert!” diye

hatırlatıyorum. “Bizim kubbeli karyola, kedi...”

“Loca koltukları..” diye ilave ediyor Albert.

Evet, kırmızı pelüş koltuklar. Akşamları prensler gibi kurulurduk; ilerde saat hesabına kiraya veririz, diye düşünmüştük. Saati bir sigara. Tasasız bir hayat, zahmetsiz bir ticaret olurdu bu.

Aklıma geliyor: “Albert!” diyorum. “Ya bizim erzak torbaları...”

Bir hüznün çöküyor üstümüze. İşimize yarardı bunlar. Tren bir gün sonra kalkacak olsa Kat bizi yüzde yüz bulur, eşyalarımızı getirirdi.

Şansa gel.Torbalarımızda domuz kızartması konserveleri varken,

midelerimizde un orbası, sade suya hastane aşı bulunsun! Fakat o kadar dermansızız ki bunları düşünüp daha fazla dertlenmemiz mümkün değil.

Tren, sabahleyin istasyona geldiğinde sedyeler sırsıklamdılar. Başçavuş aynı vagona düşmemize gözkulak oluyor. Bir sürü kızıl haç hemşiresi, Kropp'u alttaki yatağa yatırıyorlar. Ben kaldırılıp onun üstündeki yatağa konuyorum.

Ağzımdan kaçtı: “Aman ha! deyiverdim.

“Ne oldu?” diye soruyor hemşire.

Yatağa bir daha bakıyorum. Kar gibi çarşafklar kaplı, temizlik dersin bu kadar olur, kıvrımlarına varıncaya kadar ütülü, gıcır gıcır. Benim

gömleğimse altı haftadır
yıkanmamış, leş gibi.

“Yatağın içine kendiniz giremez
misiniz?” diye soruyor hemşire,
tasalanmış.

Ter dökerek: “Yoo, girerim,”
diyorum. “Fakat siz önce yatak
takımlarını alın, götürün!”

“Niçin?”

Kendimi pis bir domuzdan farksız
görüyorum, ben bunların arasında
nasıl yatarım? “Şey olur..” diyor,
duraklıyorum.

“Biraz kirlenir mi?” diye soruyor
cesaret verircesine. “Ne çıkar, sonra
yine yıkarız.”

“Yok, o değil!” diyorum heyecanla.
Medeniyetin bu derecesi benim ne

haddime.

“Siz ki siperlerde kaldınız bu kadar; bir yatak çarşafını yıkamışız çok mu?” diye devam ediyor hemşire.

Yüzüne bakıyorum; genç, terütaze, tertemiz, hoş. Buradaki her şey gibi. Bütün bunların yalnız subaylar için olmayışını insanın akli almıyor; insan bir rahatsızlık, hatta bir nevi tehlike hissediyor hurda.

Beri yanda bu hemşire, bir cellat mübarek. Her şeyi söyletecek ille.

“Şey, yalnız...” Duruyorum, aklımdan geçeni anlasa ya!

“Yine ne var?”

“Bitler...” diye patlıyorum nihayet.

Gülüyor. “Onlar da bir iyi gün görsünler canım.”

Eh, artık benden günah gitti.
Yatağa sokuluyor, rtnyorum.

Bir el battaniye üzerinde
geziniyor. Başçavuş puroları alıp
gidiyor.

Bir saat sonra, trenin hareket
ettiğini farkediyoruz.

Gece yarısı uyanıyorum. Kropp da
kıpırdıyor. Tren, raylar üzerinde ağır
aksak yuvarlanıp gidiyor. Hala da
inanamıyorum: Bir yatak, bir tren,
eve dönüş. Yavaşça sesleniyorum:
“Albert!”

“Söyle!”

“Biliyor musun, hurda hela

nerde?”

“İlerde sağda galiba.”

“Bir bakayım.” Karanlık yatağın kenarını yokluyor, kendimi kollayarak aşağı inmek istiyorum. Fakat ayağım boşa gidiyor; alçılı bacağımdan fayda yok; kaydığım gibi küt diye yere düşüyorum.

“Hay canına!” diyorum.

“Bir yere mi çarptın?” diye soruyor Kropp.

“Duymadın mı sanki!” diye homurdanıyorum. “Başım...”

Arkalarda bir kapı açılıyor.

Hemşire, elinde bir lamba, içeri giriyor, beni görüyor.

“Yatağından düştü ...”

Nabzıma bakıyor, alnımı tutuyor.

“Fakat ateşiniz yok.”

“Yok!” diyorum.

“Bir rüya mı gördünüz?” diye soruyor.

“Öyle bir şey!” diye geçiştirmek istiyorum. Tekrar bir soru yağmurudur başlıyor. Işıl ışıl gözleriyle hemşire bana bakıyor, akpak, harikulade. Meramımın ne olduğunu büsbütün anlatamaz oluyorum.

Beni tekrar yatağıma kaldırıyorlar. Ala! O gider gitmez ben de derhal yine aşağı inmeyi denerim. Yaşlı bir kadın olsaydı açıkça söylerdim, fakat pek genç, yirmibeşinde var yok, elden ne gelir, bunu ona asla söyleyemem.

Derken Albert bana yardımcı çıkıyor, sıkıldığı falan yok, hem sonra kendi işi değil ki bu! Hemşireye sesleniyor, genç kadın geri dönüyor. “Hemşire arkadaş şey istiyordu ...” Fakat Albert de o kadarla kalıyor, kibarca nasıl söylesin, o da beceremiyor. Cephede biz bunu tek kelimeyle söyleyiverirdik; ama burada, böyle kibar bir hanımın karşısında ...Neyse, birden okul zamanlarını hatırlıyor, bir çırpıda tamamlıyor sözünü: “Arkadaş dışarı çıkmak istiyor, hemşire!”

“Ha şu iş!” diyor hemşire. “Bunun için alçılı bacağıyla yataktan inmesine lüzum yok ki. Peki, ne getirelim?” diye bana dönüyor.

Bu yeni soru karşısında dehşetli ürküyorum; o ıvır zıvırların hastanelerdeki adlarını bildiğim yok benim. Hemşire imdadıma yetişiyor.

“Küçük mü, büyük mü?”

Rezalet! Bir maymun gibi ter döküyor, şaşkın şapşal: “Şey..” diyorum. “Küçük.. “

Eh, bari, yine de ucuz atlattım.

Bana bir şişe getiriyorlar. Birkaç saat sonra artık tek kalmıyorum bu işde. Sabahleyin hepimiz alışmış oluyor, ne lazımsa utanmadan istiyoruz.

Tren yavaş gidiyor. Bazen duruyor, ölenleri indiriyorlar. Tren sık sık duruyor.

Albert'in ateş i var. Ben iyiyim, ağrım var gerç i, ama daha da kötüs ü alçının altına bitler girdi galiba. Müthiş kaşınıyor; bense kaşıyamıyorum.

Günleri uyumakla geçiriyoruz. Arazi, pencerelerden sessizce kayıyor. Üçümüz gece Herbesthe'deyiz. Hemşireden, Albert'in, ateş i dolayısıyla, bundan sonraki istasyonda indirileceğini öğreniyorum. "Tren nereye kadar gidiyor?" diye soruyorum.

"Köln'e kadar."

"Albert, ben de seninle kalacağım," diyorum. "Gör de bak!"

Hemşirenin ikinci uğrayışında nefesimi içimde tutuyor, genzime yukarı itiyorum. Yüzüm genişliyor, kıpkırmızı oluyor. Hemşire duruyor. “Ağrınız mı var?”

“Evet,” diye inliyorum.

“Birdenbire başladı.”

Bana bir termometre uzatıp gidiyor. Kat'ın çömezi olan ben bu işin hilesini biliyorum. Bu asker termometreleri, tecrübeli askerlere göre değil. İş sadece cıvayı yukarı çıkarabilmektedir; çıkardınız mı cıva ince boruda yükseldiği yerde kalır, düşmez aşağı.

Dereceyi eğrilemesine, baş aşağı koltuğumun altına sokuyor, işaret. parmağımla çıt çıt vuruyorum cıvaya.

Sonra da yukarı doğru silkeliyorum. Böylelikle 37,9 derece elde ediyorum. Ama kafi değil. ihtiyatla yaklaştırdığım bir kibrit alevi, 38,7 veriyor.

Hemşire dönüp gelirken öksürmeye başlıyor, yavaşça kesik kesik nefes alıyor, sabit bakışlarımı yüzüne dikeyyor, kıvrırır gibi yapıyor, mırıldanıyorum: “Artık dayanamayacağım.”

Hemşire bir kartın üzerine ismimi yazıyor. Tehlike durumu olmadıkça alçımın açılmayacağını çok iyi biliyorum.

Albert'le ben birlikte indiriliyoruz.

Bir katolik hastanesinde aynı odada yatıyoruz. Büyük bir şans bu; çünkü katolik hastaneleri iyi bakım ve iyi yemekleriyle meşhurdur. Hastane, bizim trenden indirilenlerle dolu; bu arada ağır vakalar da pek çok. Muayene için bize sıra gelmiyor bugün, fazla doktor yok zira. Koridordan boyuna, lastik tekerlekli düz arabalar geçiyor; Üzerlerinde hep boylu boyunca serili bir adam. Berbat bir duruş, böyle upuzun yatmak ... yalnız uyunurken iyi.

Gece çok rahatsız geçiyor. Kimse uyuyamıyor. Sabaha karşı biraz dalıyoruz. Ortalık ağarırken uyanıyorum. Kapı açık; koridordan

sesler geliyor. Ötekiler de uyanıyorlar. Birkaç günden beri burada bulunan birisi, meseleyi açıklıyor: “Yukardaki koridorda her sabah dua ederler. Hemşireler buna sabah ibadeti diyorlar. Siz de faydalanasınız diye açıyorlar kapılan.”

Şüphesiz iyi niyetle hareket ediyorlar; ama beri yanda bizim kemiklerimiz, kafamız çatlıyor.

“Ne saçmalık!” diyorum. “Tam biraz dalmışız!”

“Yukarda hafif yaralılar yatar da onun için!” diye cevap veriyor adam.

Albert iniliyor. Ben kızıyor, bağıryorum: “Susun yahu!”

Bir dakika sonra bir hemşire

görünüyor. Beyaz lı siyahlı kıyafetiyle kahve ibriklerine örtülen zarif kılıflara benziyor. “Kapıyı kapayın, hemşire!” diyor birisi.

“Dua ediliyor da kapı ondan açık!” cevabım veriyor kadın.

“Fakat uyuyacağız biz.”

“Dua, uykudan iyidir.” Hemşire duruyor, masum masum gülümsüyor. “Hem saat de yedi oldu.”

Albert inliyor. “Kapayın kapıyı!” diye bağıriyorum.

Hemşire, şaşırmış, böyle bir şeyi akli almıyor.

“Fakat, sizin için de dua ediliyor.”

“Olsun! Kapatın kapıyı.”

Hemşire çıkıp gidiyor, kapıyı açık bırakıyor. İlahiler yeniden başlıyor.

Deliye dönüyorum:”Üçe kadar sayacağım. O zamana kadar seslerini kesmezlerse fırlatacağım.” diyorum.

“Ben de! “ diyor bir başkası.

Beşe kadar sayıyorum. Sonra bir şişe yakalıyor, nişan alıyor, açık kapıdan doğru koridora fırlatıyorum. Tuzbuz oluyor şişe. Dua kesiliyor. Bir yığın hemşire koşuşuyor, bağırıp çağırıyorlar.

“Kapıyı!” diye haykırıyoruz.

Hemşireler çıkıp gidiyorlar, deminki küçük hemşire en son çıkıyor.

“Dinsizler!” diye mırıldanıyor, fakat yine de kapıyı kapatıyor. Biz galibiz.

Öğleyin hastane müfettişi geliyor, veryansın ediyor bize. Kalebentlikten, daha da ağır cezalardan dem vuruyor. Fakat bir hastane müfettişi tıpkı bir iaşe müfettişi gibidir; uzun bir meçi, apoletleri vardır ama neticede bir memurdur yine de. Bu böyle olduğu içindir ki, acemi erler bile kulak asmazlar onlara. Varsın konuşsun, bize ne yapabilir?

“Şişeyi kim attı?” diye soruyor.

Ben attım desem mi diye

düşünmeye vakit bulamadan, öteden biri sesleniyor: “Ben!”

Karmakarışık sakallı biri

yatağında doğruluyor. Herkes merak

içinde, ne diye kendisini öne sürdü?

“Siz mi?”

“Evet. Lüzumsuz yere uyandırılmış olmamıza kızdım, kendimi kaybettim, ne yaptığımı bilmiyordum.” Ağz kalabalığıyla konuşuyor.

“İsminiz?”

“Josef Hamacher, yedek.”

Müfettiş gidiyor.

Hepimizde bir merak. “Ne diye ben attım dedin, şişeyi sen atmadın ki!”

Gülüyor. “Farketmez. Akli muvazenemin bozuk olduğuna dair raporum var benim.”

Anlıyoruz tabii. Akıldan sakat olan, istediğini yapar.

“Öyle!” diye anlatıyor. “Kafama bir kurşun yedim. Bunun için zaman zaman akli muvazenemi kaybettiğime dair bir rapor verdiler bana. O gün bu gün işim iş. Kızdırmaya gelmez beni. Yani bana bir şey yapamazlar. Herif fena içerleyecek bu işe. Şişenin atılması pek hoşuma gitti de ondan ben yaptım dedim. Yarın sabah kapıyı yine açarlarsa tekrar yüklenelim.”

Pek memnunuz. Aramızda Josef Hamacher oldukça artık korkumuz yok.

Derken, sessiz, düz, arabalar geliyor bizi götürmeye.

Sargılar yapışmış, kurumuş. Danalar gibi böğürüyoruz.

Bizim salonda sekiz kişi yatıyor.

En ağır yara.

Peter'inki; siyah kıvırcık saçlı bir çocuk. ihtilat yapmış bir akciğer yarası. Onun yanında Franz Waechter, kolu gitmiş başlangıçta durumu fena değildi. Ama üçüncü gece seslendi, zile basmamızı istedi, kan boşanıyor galiba, dedi.

Boyuna zile basıyorum. Gece hemşireler gelmiyor. Akşamleyin kadını fazla yormuştuk; çünkü yeni pansuman olmuştuk, fazlaydı sancılarımız. Birimiz bacağını şöyle koymak istedi, bir başkası böyle. Bir

üçüncüsü su diye tutturdu, dördüncünün yastığını silkeleyip düzeltmesi icabetti. Şişman ve yaşlı kadıncağız, sonunda söylene söylene kapıyı çekip gitmişti. Şimdi de böyle bir şey var sanıyor ki, gelmiyor.

Bekliyoruz. Franz: “Zile bir daha bas!” diyor.

Basıyorum. Kadın hala da görünmüyor. Bizim kısımda geceleri bir nöbetçi hemşire vardır; başka odalarda işi çıktı herhalde.

“Kanadığından emin misin, Franz?” diye soruyorum. “Yoksa kadınla başımız derde girer.”

“Islak. Biriniz ışığı yakamaz mısınız?”

Bu da imkansız. Elektrik düğmesi

kapının yanında, hiçbirimiz kalkıp gidemeyiz ki. Baş parmağım uyuşuncaya kadar zile basıyorum. Belki de hemşire uyuyakaldı.

Hepsinin de işleri çok, hepsi de her gün boyu didinmekten bitkin çünkü. Sonra da o devamlı dualar.

“şişeleri fırlatalım mı?” diye soruyor raporlu Josef Hamacher.

“Zili duymuyorsa şişeleri hiç duymaz.”

Nihayet kapı açılıyor. Somurtarak görünüyor ihtiyaş kadın. Franz'ın durumunu öğrenince telaşlanıyor: “Neden biriniz gelip söylemediniz?” diyor.

“Zili aldık ya. Burada kimse yürüyemez.”

Franz'dan çok kan akmış,
pansuman yapıyorlar. Sabahleyin
yüzünü görüyoruz; incelmış,
sararmış; halbuki daha akşamleyin az
çok sıhhatli görünüyordu. Şimdi sık
sık bir hemşire uğruyor.

Arada kızıl haçtan yardımcı
hemşireler de geliyor. Çok iyi
insanlar, yalnız zaman zaman biraz
beceriksiz oluyorlar. Yatak
çarşaflarını değiştirirlerken canımızı
acıtıyorlar; sonra da korkuyor,
telaşlarından daha çok can yakıyorlar.

Rahibeler daha güvenilir kimseler.
Hastaları nasıl tutacaklarını

biliyorlar; ne olurdu biraz neşeli olsalardı. Ama birkaçı şakacı, mükemmel doğrusu. Hemşire Libertine'nin hatırı için kim ne yapmaz ki; daha uzaktan görünür görünmez bulunduğumuz bölüğe neşe saçan o harika hemşire için! Var böyleleri. Onlara can feda. Şikayete hakkımız yok: Rahibeler bize bir sivil gözü ile bakıyorlar. Bir de garnizon hastanelerini düşününce hafakanlar basıyor insanı.

Franz Waechter artık kendini toplayamıyor. Bir gün götürülüyor, bir daha geri gelmiyor. Josef Hamacher durumu biliyor. "Onu bir daha göremeyeceğiz," diyor. "Ölü odasına götürdüler."

“Ölü odası ne demek?” diye soruyor Kropp,

“Yani can çekişme odası...”

“O da ne?”

“Bu kısmın sonundaki küçük oda. Mortoyu çekmek üzere olanları oraya götürürler. iki yataklı bir yer. Can çekişme odası denir oraya.”

“Peki neden böyle yapıyorlar?”

“Sonraya az iş kalsın diye. Cenaze holünün hemen bitişiğinde olduğu için kolaylık. Belki de koğuşlarda öbür yaralıların yanında ölmesinler diyedir. Hem yalnız yatarsa daha iyi beklerler.”

“Fakat hastanın kendisi...”

Josef omuz silkiyor: “Hasta işin farkına varmaz pek.”

“Herkes bilir mi bunu?”

“Uzun zamandır burada olan bilir tabii.”

İkinci üstü Franz Waechter'in yatağına başkası yatırılıyor. Bir iki gün sonra bu yeni geleni de alıp götürüyorlar. Josef manalı bir el işareti yapıyor. Daha bazılarının gelip gittiklerini görüyoruz.

Bazen hastaların akrabaları, yatakların yanına oturuyor, ağlıyor, yahut hafif ve üzgün bir sesle konuşuyorlar. İhtiyar bir kadın bırakıp gitmek istemiyor, ama geceleyin burada kalamaz ki! Gidiyor,

ertesi sabah erkenden geliyor. Fakat pek de erken denemez, çünkü geldiği zaman yatakta başkasını buluyor.

Cenaze holüne gitmesi lazım.

Getirdiği elmaları bize veriyor.

Küçük Peter'in durumu da kötüye gidiyor. Hararet grafiği hayra alamet değil. Derken günün birinde düz hasta arabası yatağının yanına gelip duruyor. "Nereye?" diye soruyor Peter.

"Pansuman odasına."

Kaldırıp arabaya koyuyorlar. Fakat hemşire bir hata işliyor: İki defa gelip gitmek olmasın diye Peter'in ceketini askıdan alıp keza arabanın üzerine koyuyor. Peter hemen anlıyor meseleyi, kendisini

arabada atmaya kalkıyor. “Ben burada kalacağım!”

Tutuyorlar. Ciğeri paramparça, hafif bir sesle haykırıyor; “Ölü odasına gitmem ben!”

“Pansuman odasına gidiyoruz.”

“Öyle de ceketimi, niçin aldınız?”

Fazla konuşamıyor. Sesi kısılmış, heyecan içinde fısıldıyor: “Ben burada kalacağım.”

Cevap vermiyorlar, arabayı sürüp götürüyorlar. Çıkarken kapının önünde kalkmaya çabalıyor. Siyah, kıvrırcık saçlı başı titriyor, gözleri yaşlı. “Yine geleceğim! Yine geleceğim!” diye sesleniyor.

Kapı kapanıyor. Hepimiz heyecanlıyız, fakat susuyoruz.

“Çokları böyle söyledi,” diyor nihayet Josef. “İnsan oraya bir girdi mi, bir daha çıkamaz.”

Ameliyat oluyor, iki gün boyunca kusuyorum. Kemiklerim kaynamıyormuş, doktorun asistanı öyle söylüyor. Bir başkasının kemikleri ise ters kaynamış, yeniden kırıyorlar. Sefalet!

Bizim koğuşa yeni gelenler arasında düztaban iki genç asker var. Vizitede başhekim farkına varıyor bunun, sevinerek soruyor:

“Düzeltiliriz!” diyor.

“Küçük bir ameliyat yaparız,

sapasağlam olur ayaklarınız. Not edin, hemşire!”

Doktor gidince her şeyi bilen Josef, ikaz ediyor: “Sakın ameliyat ettirmeyin! Moruğun doktorca bir iptilasıdır bu. Böylelerini eline geçirdi mi, gözünün yaşına bakmaz.

Tabanlarınızı ameliyat etmeye kalkar, sonradan ayaklarınız da gider; sakat kalır, ömrünüz boyunca koltuk değneğine muhtaç olursunuz.”

“Peki, ne yapmalı?” diye soruyor bir tanesi.

“Olmaz deyin! Siz buraya kurşun yaralarınızı tedavi ettirmeye geldiniz, düztabanlıklarınızı değil.

Cepheyken sanki düztaban değil miydiniz? Eee, şu halde! Yine pekala

koşabilirsiniz. Ama ihtiyar, sizi bir kere bıçağının altına yatırdı mı, sakat kaldığınızın resmidir. O, tecrübe tavşanları arıyor; bu yüzden harb onun için, şahane bir devir; bütün doktorlar için de öyle ya! Şu aşağıki pavyona bakınız; onun ameliyat ettiği bir düzine insan orada sürünüp duruyor. Bazıları 914, 15 ten beri, yani birkaç yıldır burada, bir teki bile eskisinden daha iyi yürüyemiyor; hemen hemen daha berbat, çoğunun ayakları alçılı hala. Altı ayda bir onları tekrar bulur, kemiklerini yeniden kırar, her seferinde artık başarmıştır sözde. Kollayın kendinizi; siz olmaz derseniz, yapamaz!”

İki askerden biri bezgin bir sesle:

“Kellemiz gideceğine ayaklarımız gitsin be kuzum!” diyor. “Tekrar cepheye sürüldüğün vakit başına gelecekleri biliyor musun? Ben, tek evime dönebileyim de, istediklerini yapsınlar. Sakat ayak, ölümden yeğdir.”

Öbürü, bizcileyin bir genç, istemiyor. Ertesi sabah ihtiyar, ikisini de aşağı indiriyor, ağızlarından girip, burunlarından çıkıyor; tatlılıkla, tehditle nihayet kandırıyor. Razi olmayıp da ne yapacaklar? Onlar birer nefer, doktorsa söz, mevki sahibi birisi. Kloroformla baygın ve alçılar içinde, ikisini de tekrar getiriyorlar.

Albert'in durumu kötü. Alıp götürüyor, bacağına sonuna kadar kesiyorlar. Albert artık hemen hiç konuşmuyor. Bir seferinde tabancasını eline geçirebilse, kendisini vuracağını söylüyor.

Yeni bir kafile geliyor. Bizim koğuşa iki kör düşüyor. Biri çok genç bir müzisyen. Hemşireler ona yemek verirlerken, yanlarında bıçak bulunduramıyorlar. Bir defasında birisinin elinden bıçağı kaptı. Bu ihtiyata rağmen, yine de mani olamıyorlar. Akşamleyin yemeğini yedirdiyordu ki, hemşireyi başka taraftan çağırdılar; hemşire, içinde çatal, tabağı masaya bırakıp gitti. Kör

adam eliyle yordamlayarak çatalı buldu, kavradı, olanca kuvvetiyle kalbine doğru bastırdı, sonra da ayakkabısını alarak bütün gücüyle çatalın sapına vurmaya başladı. Yetişin! diye bağırdık. Elinden çatalı alabilmek için üç adamın gelmesi icabetti. Çatalın küt dişleri etine saplanmıştı. Bütün gece bize küfürler yağdırdı, hiçbirimiz uyuyamadık. Sabahleyin bir kriz geldi, haykıra haykıra ağladı.

Yataklar yeniden boşalıyor. Korkular, acılar, inleyişler, hırıltılar içinde günler birer birer geçiyor. Ölü odası da para etmiyor artık, kafi gelmiyor, geceleri koğuştta da ölenler oluyor. Hemşireler bir çare bulana

kadar ölüp gidiyorlar.

Fakat bir gün kapı hızla açılıyor, düz araba giriyor içeri; arabada solgun, ince uzun yüzlü, kıvrırcık siyah, karmakarışık saçları, dimdik, muzaffer tavırla Peter duruyor. Hemşire Libertine, sevincinden gülererek Peter'i eski yatağına koyuyor. Peter bir ölü odasından döndü geldi. Biz onu çoktan öldü sanıyorduk.

Etrafına bakınıyor: “Eee, ne dersiniz?”

Böyle bir hadiseyle ilk defa karşılaştığını, Josef bile itiraf zorunda kalıyor.

Gitgide bazılarımız ayağa kalkabiliyoruz. Sağa sola sekebilmem için bana da bir koltuk değneği veriyorlar. Ama ben, pek kullanmıyorum bunu; koğuğuta dolağumaya yeltenirsem, Albert'in bakığularına tahammül edemiyorum. Bambağuka gözlerle bakıyor arkamdan. Bu yüzden, bazen koridora sıvığuıyor, orada daha serbest hareket edebiliyorum.

Alt katta karınlarından, murdariliklerinden, kafalarından yaralanmığularla iki bacakları da kesilmiğu var. Sağdaki bölükte kulak, burun, boğaz yaralılarıyla zehirli gaz hastaları var. Soldaki bölükte körler, akciğerlerinden,

kalçalarından, mafsallarından, böbrek ve hayalarından yaralanmışlar var. Bir insanın nerelerine kurşun isabet edebileceğini insan ancak burada öğreniyor.

iki kişi tetanostan ölüyor. Deri soluklaşıyor, kollar, bacaklar kaskatı kesiliyor, sonunda uzun laman yalnız gözler sağ kalıyor. Bazı yaralılarda mermilerin parladığı kol, bacak, bir askıya tutturuluyor, havada boşta bırakılıyor; yaranın altına bir leğen koyuyorlar, cerahat buraya damlıyor. iki üç saatte bir leğeni götürüp döküyorlar. Bazılarının pansumanları, azaları gergin tutacak şekilde; yatağın kenarından kol veya bacağı aşağı çeken ağırlıklar sarkıyor.

Yaralı bağırsakları görüyorum. içleri daima pislik dolu. Doktorun katibi bana çekilmiş röntgenleri gösteriyor. Paramparça kalça kemikleri, dizkapakları, omuzları görünüyor.

Bu derece delik deşik vücutların üzerinde, hayatın hergünkü seyrine devam eden insan çehreleri bulunabileceğini akıl almıyor. Hem sonra, bu yalnız bir hastane, yalnız bir kısım. Almanya'da yüz binlerce, Fransa'da yüz binlerce, Rusya'da yüz binlerce. Bu böyle olunca, şimdiye kadar yazılmış, yapılmış, düşünülmüş şeyler ne kadar saçma! Binlerce senenin medeniyeti, bu kan sellerinin akmasına bile mani olamadıktan, bu yüz binlerce işkence zindanını

kapatamadıktan sonra, bütün o yazılanlar, hepsi boş, hepsi yalan olsa gerek. Harbin ne olduğunu önce hastane gösterir.

Ben gencim, yirmi yaşındayım; ama hayat namına ümitsizlikten, ölümden, korkudan, bomboş bir sathiliği ıstırap uçurumlarına zincirlemekten başka bir şey bildiğim yok. Milletlerin birbirlerine karşı itildiklerini; susarak, cahilce, delice, uysal ve masum, birbirlerini öldürdüklerini görüyorum. Dünyanın en zeki kafalarının, silahları ve sözleri, bu işleri daha ustaca yapmak, daha devamlı kılabilmek için icademiş olduklarını görüyorum. Bunu hurda, karşı tarafta yaşamın

bütün insanları, bütün dünya da benimle birlikte görüyor; benim neslim bunu benimle birlikte yaşıyor. Günün birinde karşılıklarına dikilsek de hesap sorsak, ne derler babalarımız? Bir gün gelir de harb biterse, bizden ne beklerler? Yıllar yılı bizim işimiz öldürmek oldu.. hayatta ilk mesleğimiz bu oldu. Hayat namına bildiğimiz şey ölümden ibaret. Bundan sonra artık ne olabilir? Bizim halimiz nice olacak?

Bizim koğuşun en yaşlısı Lewandowski'dir. Kırk yaşında bir adam;on aydır hastanede, tamında

ağır bir mermi yarasından yatıyor. Ancak son haftalarda hafif düzelmiş de iki büklüm sekerek biraz yürüyebiliyor.

Lewandowski, birkaç gündür telaş içinde. Polonya'da, evciğinde oturan karısından bir mektup aldı; kadın, para biriktirdim, yol masrafını temin ettim, seni görmeye geliyorum, diyor.

Kadın yolda; bugün yarın gelir. Lewandowski yemeden, içmeden kesildi; kızartılmış sosisli kırmızı lahanayı bile, bir iki lokma alıyor, başkalarına bırakıyor. Elinde mektup, boyuna koğuşta dolaşılıyor; herkes belki on kere okudu mektubu; posta damgasını kimbilir kaç kere gözden geçirdik; yazı, yağ lekelerinden,

parmak izlerinden artık seçilmez hale geldi. Akacak kan damarda durmazmış: Lewandowski'nin ateşi çıktı, ' adam tekrar yatağa düştü.

Lewandowski, karısını, iki yıl var görmemiş. Bu arada bir çocukları olmuş, kadın onu da getiriyor. Fakat Lewandowski'nin zihnini kurcalayan mesele başka. O, karım gelince izin alır, dışarı çıkarım, diye ummuştu. Çünkü malûm ya, görmek de güzel gerçi, fakat böyle uzun bir ayrılıktan sonra insan karısına kavuştu mu, eh mümkünse başka şeyler de ister tabii.

Lewandowski, bütün bunları bizimle saatlerce konuşmuştu; askerlikte bu işlerin saklısı gizlisi yoktur zira. Hem kim ne diye

ayıplasın bu işi! izinli çıkabilenler, ona şehirde birkaç münasip yerden bahsetmişler; bahçelerde, parklarda onları kimsenin rahatsız etmeyeceğini söylemişlerdi. Birisi, hatta küçük bir oda biliyordu.

Fakat, artık neye yarar, Lewandowski yatakta yatıyor; çok dertli zavallı. Bu fırsattan istifade edemezse, hayatın ne tadı var? Onu teselli ediyor, elbet bir çaresini buluruz, diye söz veriyoruz.

Ertesi gün, ikindi üstü karısı çıkageliyor. Kuş gibi ürkek, aceleci bakışlı, yüzü kırışık içinde, ufak tefek bir kadın. Fistolu, kurdeleli siyah bir atkı var omzunda; Allah bilir, ne zamanlardan miras kaldığını.

Hafifçe bir şeyler mırıldanıyor, ürkek ürkek kapının yanında duruyor. İçerde altı kişi olduğumuz için, çekiniyor.

“Hey, Marja!” diyor Lewandowski, küçük dilini yutar gibi. “Gel, çekinme, yabancı değil bunlar.”

Kadın teker teker yanımıza geliyor, hepimizin elini sıkıyor. Sonra o ara altını ıslatmış çocuğu gösteriyor. Yanında üzeri boncuk işlemeli, büyük bir çanta var; içinden temiz bir bez alıp altını değiştiriyor, çocuğu kundaklıyor. Böylece ilk şaşkınlığı geçmiştir; karıkoca konuşmaya başlıyorlar.

Lewandowski kızgın sac üstünde. İki de bir gayet bedbaht bir tavırla

yuvarlak gözlerini dikerek bize doğru bakıyor.

Vakit müsait. Doktor, viziteye geldi, gitti. Olsa olsa, bir hemşirenin bakacağı tutar içeriye. Bunun için birisi, etrafı kolaçan etmek üzere dışarı çıkıyor. Dönüp geliyor, başını sallıyor: “Kimseler yok. Haydi söyle karına, Johann, işini de çabuk tut.”

Karıkoca kendi dilleriyle konuşuyorlar. Kadın hafifçe kızarmış, utangaç, bize doğru bakıyor. Biz halden anlarcasına gülümsüyor, ellerimizle, ne olacakmış aldırmayın, gibilerden işaret ediyoruz. Peşin kanaatlerin canı cehenneme! Onlar başka zamanlar için. Şimdi burada marangoz Johann Lewandowski

yatıyor; yediği kurşunla sakat kalmış
bir asker, bu da onun karısı;

Lewandowski'nin karısını bir daha
görüp görmeyeceği ne malûm?

Lewandowski karısını koynuna almak
istiyor, alsın, tamam!

İki kişi hemşireleri gözetlemek,
kazara gelecek olurlarsa, onları
oyalamak üzere kapı önüne
çıkıyorlar. Bir çeyrek saat kadar
gözcülük edecekler.

Lewandowski yalnız yan tarafına
yatabilir; bu yüzden, birimiz sırtına
bir iki yastık daha yerleştiriyoruz.
Çocuğu Albert'e veriyor, sonra
başımızı biraz. öte tarafa çeviriyoruz.
Siyah atkı battaniyenin altına giriyor,
gözden kayboluyor. Biz de çatpat

vurarak, lafın bini bir paraya, skat oynamaya koyuluyoruz.

Her şey yolunda. Elimde dört sinekle ortalığa meydan okuyorum. Öyle dalıyoruz ki, Lewandowski'yi unutuyoruz hatta. Bir müddet sonra çocuk yaygarayı koparıyor; Albert ümitsizce pışpışlıyorsa da, faydasız. Derken, bir gıcırta, bir kumaş hışırtısı işitiyoruz hafiften. Şöyle bir ara gözlerimiz ilişince, çocuğun ağzında emzik, artık annesinin kucağında olduğunu görüyoruz. Mesele halledildi.

Şimdi kendimizi bir kalabalık aile gibi hissediyoruz. Kadın enikonu canlandı. Lewandowski terlemiş, ağzı kulaklarına varıyor.

Lewandowski, işlemeli çantayı açıyor, birkaç nefis sucuk çıkıyor ortaya. Lewandowski bir çiçek demeti alır gibi bıçağı alıyor, sucukları parça parça kesiyor, şahane bir el hareketiyle bizleri gösteriyor.. ve ufak tefek kırışık yüzlü kadın, bir bir hepimizi dolaşıyor, gülümsüyor, sucukları dağıtıyor. Kadın enikonu güzelleşti şimdi. Ona “anne” diyoruz, seviniyor, yastıklarımızı düzeltiyor.

Birkaç hafta sonra her sabah Zander enstitüsüne gidiyorum. Orada bacağıma bir kayış takıyor, hareket ettiriyorlar. Kolum çoktan iyileşti.

Cepheden yeni kafileler geliyor. Pansumanlar artık gazlı bezlerle değil, beyaz krep kağıtlarıyla yapılıyor. Cephede pansuman malzemesi çok azalmış.

Albert'in kesik bacağı iyileşti, yara kapandı hemen hemen. Birkaç hafta sonra onu bir protez kliniğine gönderecekler. Yine öyle az konuşuyor, şimdi eskisinden daha durgun. Konuşurken bazen birden duruyor, dalıp gidiyor. Yanında bizler olmasaydık çoktan canına kıyardı. Ama artık tehlikeyi atlattı. Skat oynarken arasıra bizi seyrediyor.

Bir iyileşme izni alıyorum.

Annem beni bir daha bırakmak istemiyor. Çok bitkin. Her şey son

görüşümden bu yana daha da berbat.

Sonra alaydan çağırılıyor, tekrar cepheye gidiyorum.

Dostum Albert Kropp'la vedalaşmak zor oluyor. Ama insan askerlikte zamanla buna da alışıyor.

XI

Artık haftaları saymıyoruz.

Geldiğimde kıştı; gülleler düşerken, donmuş iri toprak parçaları, şarapneller kadar tehlikeliydi bayağı. Şimdi ağaçlar tekrar yeşil. Hayatımız cepheyle barakalar arasında mekik dokumakla geçiyor. Kısmen de alıştık; harbin öldürücülüğü kanserle vereminkinden, griple

dizanterininkinden fazla değil. Sadece ölüm vakaları daha çok, daha çeşitli, daha ıstıraplı.

Düşüncelerimiz balçıklara benziyor; değişik günlerin yoğurduğu. Günler sakin geçiyorsa iyiler, kurşun yağmurunda isek, ölüler.. .Mermi çukurlan hem dışımızda, hem içimizde.

Burada yalnız biz değil, herkes böyle. Eskiden var olan şeylerin hükmü yok artık, hem unuttuk bile onları. Talim ve terbiyenin yarattığı farklar silinip gitti adeta; belli de değiller. Bir durumdan faydalanmakta bazen yardımları oluyor gerçi; ama mazurları da var; yok edilmesi gereken tutukluklara

sebepler oluyorlar. Zamanında başka başka memleketlerin maden paralarıydık da eritilip yeni kalıplara döküldük sanki: Şimdi hepimiz aynı damgayı taşıyoruz. Farklar görülmek isteniyorsa, ham maddeyi inceden inceye tetkik gerekir. Biz her şeyden önce, birer askeriz; çok çok sonra da gayet tuhaf, utanılacak şekilde birer insan.

Büyük bir kardeşlik duygusu; halk türkülerindeki arkadaşlığın, mahpuslardaki dayanışmanın, ölüm mahkûmlarındaki ümitsiz yardımlaşmanın belirtilerini toplar, ondan bir hayat yaratır; bu hayat bizi tehlikeler içindeyken ölümün gerginlik ve terk edilmişliğinden

çekip alır ve ele geçen saatlerden, hiç de patetik olmayan bir şekilde, kaçamak istifadeleri sağlar.

Değerlendirmek isterlerse bu, hem kahramancadır, hem de bayağı. Fakat kim isteyecek?

Düşmanın taarruza geçeceğini bildirdikleri vakit Tjanden'in, domuz yağlı bezelye çorbasını büyük bir aceleyle kaşıklamasının sebebini burada aramalıyız; bir saat sonra sağ kalıp kalmayacağını bilmiyor çünkü. Doğru mu, değil mi, diye bunun tartışmasını çok yaptık. Kat, doğru bulmuyor: “Karna bir kurşun saplanabilir,” diyor. “Bunu hesaba katmak lazım. Bu takdirde, dolu mide, boş mideden daha tehlikelidir.”

Bu gibi Şeyler birer muamma bizim için; çok önemli Şeyler, zaten başka türlü de olamaz ki! Buradaki, lmn yanı baŐındaki bu hayat alabildiğine basit bir karakter taşıyor, en lüzumlu Şeylere inhisar ediyor, bütün geri kalanlar sağır uykularda. Bu, bizim hem iptidailiğimiz, hem de kurtuluŐumuzdur. ince eleyip sık dokuyacak olsaydık, ya çoktan çıldırır, ya askerden kaçar, ya da lrdk. Tıpkı buzdağları arasında bir keşif seyahati gibi: Her türlü hayat belirtisi sadece sağ kalabilmeye yönelmeli, Őartların icaplarına göre ayarlanmalıdır. Bütün br Şeyler yasaktır, çünkü boş yere kuvvet harcanmasına sebep olurlar.

Kurtuluşumuzun tek yoludur bu.
Bazen eski hayatımın esrarlı akisleri,
sakin saatlerde donuk bir ayna gibi
şimdiki hayatımın sınırlarını
gösterdikçe kendimi bir yabancı gibi
seyreder, hayat denen o tarife gelmez
diriliğın bu yeni biçime nasıl
uyduğunu düşünüp şaşarım. Hayatın
geri kalan bütün belirtileri kış
uykusundalar; hayat, ölümün
tehditlerine karşı kendimizi sürekli
bir kollamadan ibaret. Bu hayat, bizi,
düşünen hayvanlar haline getirdi,
elimize içgüdü silahını vermek için.
Bizi vurdumduymazlıkla techiz etti;
zihnimiz açık, şuurumuz yerinde
olunca bizi kolayca ezen dehşete
karşı koyalım diye.. Ruhumuzda

arkadaşlık duygusunu uyandırdı, yapayalnızlığın uçurumlarına düşmeyelim diye.. Bize vahşilerin kayıtsızlığını bağışladı, her şeye rağmen, işin gerçek tarafını hissedelim de hiçliğin hücumuna karşı yedek kuvvet olarak saklayalım diye. Biz böylece gayet satıhta,, kapalı, sert bir ömür sürüyoruz. Bazen bir olay kıvılcımlar saçıyor, ama o zaman da ağır ve korkunç bir özlemin alevi yalıyor içimizi.

Böyle anlar tehlikelidirler; bize duruma uymanın suniliğini, bunun bir sükûnet değil, kendimizi sükûnete zorlayış olduğunu gösteriyorlar. Görünüşte hayat tarzımız bakımından boşimanlardan farkımız

yok pek: Onlar Şimdiki durumlarında kalacakları, zihinlerini iŐleterek azami bir geliŐme kaydettikleri halde, bizde tersine: Bizim manevi kuvvetlerimiz geliŐmeye değil, gerilemeye y6nelmiŐtir O zenciler gevŐemiŐlerdir, tabiidirler; bizlerse m6thiŐ gerginiz, suniyiz.

Geceleri bir r6yadan uyanarak, akın akın gelen hayallerin b6y6s6ne kapılmıŐ, mağl6p bir halde, bizi karanlıktan ayıran dayanak ve sınırların ne kadar ince olduğunu, işimiz 6rpererek hissediyoruz. Biz k6Ő6c6k alevleriz; zayıf duvarlar eriyip dağılma, delirme fırtınalarından zar zor koruyor bizi; fırtınaların ortasında titrek ıŐıldıyor,

bazen boğulur gibi oluyoruz. Sonra harbin boğuk uğultuları bir halka oluyor, kuşatıyor bizi; içimize büzülüyor, gözlerimizi açıyor, geceye diyoruz. Yalnız, uyumakta olan arkadaşların soluklarını bir teselli gibi hissediyor, sabahı böylece bekliyoruz.

Her gün, her saat, her mermi, her ölü bu ince dayanağı çökertiyor ve yıllar hızla aşındırıyor onu. Beni tutan bu dayanağın gitgide yıkılmakta olduğunu görüyorum.

İşte mesela, Detering'in aptallığı.
Kendi içine fazla kapanık

insanlardan biriydi o. Bir bahçede bir kiraz ağacı görmesi, felaketi oldu. Cepheden dönüyorduk, konakladığımız yerin yakınlarında bir yol dönemecinde bu kiraz ağacı, sabahın ilk ışıklarında bir sürpriz gibi karşımıza çıkıverdi. Yaprakları yoktu, fakat tepeden tırnağa beyaz çiçeklerle donanmıştı.

Akşamleyin Detering ortalarında yoktu. Neden sonra göründü, elinde çiçeğe kesmiş birkaç kiraz dalı vardı. Ona takıldık, evleniyor musun, diye sorduk. Hiç sesini çıkarmadı, yatağına yattı. Geceleyin gürültü ettiğini duydum; eşyalarını topluyordu her halde. Bu işte bir bit yeniği sezdim, yanına gittim. Bir şey

yokmuş gibi yaptı, ona: “Delilik etme, Detering! “ dedim.

“Yok yahu, uyku tutmadı da ...”

“Kiraz dallarını ne diye getirdin?”

“Kiraz dalı getirmek de mi yasak?”

diye cevap verdi inatçı bir tavırla. Az sonra ilave etti: “Köyde benim büyük bir meyva bahçem vardır, kiraz ağacı dolu. Kirazlar çiçek açınca samanlıktan doğru her taraf çarşaf gibi bembeyaz görünür. Şimdi tam mevsimi.”

“Belki yakında izin verirler.

Bakarsın, çiftçi olduğun için bırakırlar seni!”

Başını salladı, ama aklı başka taraflarda. Bu köylülere, içlerine bir kurt düştü mü bir hal olur; yarı aptal,

yarı tanrıdırlar; yarı salak, yan coşkun. Onu düşüncelerinden uzaklaştırmak için biraz ekmek istedim. İtiraz etmeden verdi. Bu, şüpheli bir durum; çünkü başka zaman eliaçık bir adam değildir. Bunun için uyumadım, bekledim. Bir hadise olmadı, sabahleyin her zamanki gibiydi.

Ama kendisini gözetlediğimi sezmişti her halde. Buna rağmen, daha ertesi sabah baktım, yek. Anladım, fakat ona zaman bırakmak için kimseye bir şey söylemedim; belki kaçmaya muvaffak olur .

Ama yoklamada, olmadığı meydana çıktı. Bir hafta sonra jandarmalar yakalamışlar diye

duyduk. Almanya'ya gidiyormuş, hiç imkanı mı var; böyle bir işe teşebbüs etmesi de aptallıktı zaten. Bu kaçışın sadece sıla hasretinden, ani bir şaşkınlıktan ileri geldiğini biz anlayabilirdik; fakat cepheden yüz kilometre gerideki divanıharb üyeleri bunu anlayamazlardı ki! Detering'den başka bir haber alamadık.

Bu tehlikeli, bu yığılmış kuvvetler bazen da başka şekillerde patlak verir. Haddinden fazla kızdırılmış buhar kazanları gibi. Şimdi de sıra Berger'in akıbetini anlatmaya geldi. Siperlerimiz çoktan paramparça

oldu; elastiki bir cephemiz var Şimdi; bu yüzden artık doğru dürüst mevzi muharebeleri yapamıyoruz. Hücum, karşı hücum halinde paramparça bir kat kalıyor geriye; çukurlardan çukurlara amansız bir mücadele başlıyor. n hat delik deşik; . mermi çukurları kalıntıları, gruplar meydana getiriyor her tarafta; muharebeler bu çukurlardan doğru yapılıyor.

Bir mermi ukurundayız. Yan tarafımızdaki İngilizler kıvrılıp gerimize geçiyorlar. evirdiler bizi. Teslim olmak etin iş; üstümüzde sis ve duman; teslim olmak isteğimizi anlamaz kimse; hem belki biz de teslim olmak niyetinde değiliz, böyle anlarda insan bunu kendi de bilmez.

El bombalarının patladıkları duyuluyor. Bizim makineli öndeki yarım daireyi tarıyor. Namlunun soğutma suyu buhar olup uçuyor; kutuları acele elden ele dolaştırıyor, hepimiz içlerine işiyor, suyu bu yoldan bularak ateşe devam ediyoruz. Fakat ardımızdaki takırtılar gittikçe yaklaşıyor; birkaç dakika sonra mahvolacağız.

Derken, bir ikinci makineli, yakın bir mesafeden işlemeye başlıyor. Yanımızdaki çukurda saklı, onu oraya Berger getirdi. Şimdi arkaya karşı taarruza geçiliyor; kurtuluyor, geri ile irtibat kuruyoruz.

Daha sonra kendimize oldukça iyi bir siper bulduğumuz zaman,

karavana erlerinden biri, birkaç yüz adım ilerde yaralı bir muharebe köpeği bulunduğunu söylüyor.

“Nerde?” diye soruyor Berger.

Nefer, köpeğin yerini tarif ediyor.

Berger, köpeği ya alıp gelmek, ya da vurup öldürmek üzere fırlıyor yerinden. Daha altı ay önce böyle şeyleri umursamaz, ihtiyatlı davranırdı. Gitmesini önlemeye çalışıyoruz. Bizi dinlemediğini görünce, “Deli!” diyoruz sadece, artık karışmıyoruz. Çünkü bu cephe tutarağı nöbetleri, tutulana hemen yere yıkıp kısıvrak bağlamadığımız takdirde, tehlikeli bir hal alır. Berger ise bir seksen boyunda bölüğün de en kuvvetli askeri.

Berger sahiden de çıldırılmış,
çünkü ateş duvarını aşması lazım..
Fakat bir yerde pusu kurmuş, bizleri
de bekleyen o yıldırım; içine düşmüş,
onu büyülemiş bir kere! Çoktur
böyleleri; işi azıtırlar, kaçar giderler.
Hatta birisi vardı; elleriyle,
ayaklarıyla, ağzıyla boyuna toprağı
oyup duruyordu.

Bu gibi işlerde numara yapanlar
da çok tabii; ama numara yapmak
dahi aslında bir belirtidir. Köpeğı
öldürmek isteyen Berger'i,
kalçasından vurulmuş olarak alıp
getirdiler. Onu getirenlerden biri de,
bu arada baldırına bir kurşun yedi.

Müller öldü. Midesine gayet yakından bir hava fişegi saplandı. Kendini hiç kaybetmeden, korkunç acılar içinde daha yarım saat yaşadı. Ölüürken cüzdanını bana teslim etti, vaktiyle Kemmerich'den miras kalan çizmelerini bana bıraktı. Bu çizmeleri ben giyiyorum, tam da ayaklarıma göre. Benden sonra Tjaden'e kalacak bu çizmeler; ona söz verdim.

Müller'i gömdük gömmesine, fakat uzun zaman sessiz, sakın yatamayacak mezarında. Bizim hatlarımızı geriye çektiler. Karşı tarafta pek çok yeni İngiliz, Amerikan alayları var. Pek çok cornedbeef, beyaz buğday unu. Pek çok yeni top.

Pek çok uçak.

Bizlerse iğne ipliğe döndük, açlıktan imanımız gevriyor. Yiyeceklerimiz yle berbat, öyle uydurma Şeyler ki, bu yüzden hastayız hepimiz. Almanya'daki fabrikatörler, yüklerini tuttular; beri yanda dizanteri bizim barsaklarımızı doğruyor. Hela kazıklarının üstü yanyana melmiŐlerle dolu.. Almanya'dakilere buradaki bu dertli, perişan, kaderine boyun eęmiŐ yüzleri göstermeli, bu ikibklm gövdeleri göstermeli! O gövdeler ki kanları kolikler tarafından parça parça dışarı atılır ve olsa olsa kasılmış, acıdan titreyen dudaklarla acı acı gülerek Şöyle derler:

“Pantolonu tekrar yukarı çekmenin manası yok.”

Topçumuz son mermilerini atıyor, cephanesi pek az kaldı. Namlular da öyle laçka oldular ki, hedefi bulamıyorlar; mermiler bazen bizim üzerimize düşüyor. Atlarımız çok az. Yeni kıtalarımız kansız, cansız, dinlenmeye muhtaç çocuklar. Arka çantasını taşıyamıyorlarsa da, ölmesini biliyorlar. Binlerce. Harbten çaktıkları yok, sadece yürüyüveriyor, vurduruyorlar kendilerini. Tek başına bir uçak, onlardan iki bölüğü, daha trenden yeni inmişlerdi ki, siper almasını bilmedikleri için, şaka eder gibi, tarayıverdi.

“Almanya boşalacak yakında!” diyor

Kat.

Bu işin sonunun geleceğini ummuyoruz hiç. O kadarını düşünemiyoruz bile. Bir mermi saplanır, insan ölebilir. İnsan yaralanır, gideceği yer hastanedir. Bacaklarınızı dibinden kesmezlerse eninde sonunda, göğsünde liyakat madalyası olan askeri doktorlardan birinin eline düşer onun şöyle dediğini duyarsanız: “Nasıl, bacağınız biraz kısaldı diye mi? Cesur olduktan sonra, cephede koşacak değilsiniz ya! Silahlı askersiniz, çıkınız!”

Vosges'den Flandre'a kadar bütün cephenin dilinde dolaşan hikayelerden birini anlatıyor, Kat:
— Doktor muayene esnasında

isimleri okur, karşısına gelenin yüzüne bakmadan: “Sağlam!Cephede asker lazım bize!” dermiş. Sıra tahta bacaklı birisine gelmiş, adam, doktorun önüne doğru yürümüş, doktor ona da, silahlı asker, demiş, çıkmış işin içinden. (Kat sesini yükseltiyor): Adam da doktora şöyle demiş: “Bir ayağım tahta! Ama cepheye gider de kellemi de kaybedersem bir tahta kafa yaptırtacağım kendime, ben de doktor olacağım.”

' Bu cevap hepimizin müthiş hoşuna gidiyor. iyi doktorlar da olabilir, hem çoktur da! Fakat yüzlerce muayene esnasında her asker, önlerinde bulunan listelerdeki

geri hizmetlere ayrılmışları mümkün olduğu kadar “silahlı asker” yapmaya çabalayan bu sayısız avcılardan birinin eline düşer ergeç.

Buna benzer başka hikayeler de var, çoğu daha da acı şeyler. Ama yine de bozgunculuktu, ayaklanmaydı, yok içlerinde. Hık mık etmeden, açık, samimi söylenen şeyler bunlar; askerlikte hile, haksızlık, adilik çok çünkü. Buna rağmen alayların yine de peşpeşe her gün daha da ümitsizleşen harbe atılmaları, geri çekilen, unufak olan hatlardan peşpeşe taarruza geçmeleri az şey midir?

Tanklar alay konusuydular, şimdi tehlikeli birer silah oldular. Tanklar,

zırhlar içinde, uzun bir dizi halinde, geliyor, harbin dehşetini her şeyden çok bize onlar duyuruyorlar.

Üzerimize yaylım ateşleri saçan topları görmüyoruz bile; düşmanın hücum kıtaları da bizim gibi insanlar.. ama tanklara gelince, makine bunlar. Harb gibi sonsuz, zincirleme giderler; mermi çukurlarına teker teker dalıp tekrar yukarı tırmandıkça; kükreyen, duman püskürten, durdurulamaz zırhlı filolar; yaralıları, ölüleri ezip biçen, yaralanamaz çelik hayvanlar gibi ilerledikçe, ölümdür saçtıkları... Onların önünde incecik derilerimizin içine büzülürüz; muazzam cüsseleri karşısında kollarımız saman parçalarıdır, el bombalarımız birer

kibrit çöpü.

Mermiler, zehirli gazlar, tank filotillaları. Ezilmek, parçalanmak, ölüm.

Dizanteri, grip, tifüs.. Boğulmak, yanmak, ölüm.

Siper, hastane, toptan gömülme.. Dahası yok bunun.

Bir hücum esnasında bölük komutanımız Bertinck vuruluyor. Bütün nazik durumlarda en öne geçen o yaman subaylardan biriydi Bertinck. Yıllardan beri bizimleydi, hiç yaralanmamıştı, eninde sonunda başına bir şey gelecekti. Bir

çukurdaydık. etrafımızı çevirmişlerdi, barut dumanlarıyla birlikte yağ veya petrol buharlar esiyordu bizden yana. Alev makineli iki adam gördük, birisi makineyi sırtlamıştı, öteki alev püskürten hortumu tutuyordu. Alevleri bize erişecek kadar yakınımıza geldiler mi, mahvolduğumuz gündü; o sırada geri çekilmemize imkan yoktu zira.

Üzerlerine ateş açtık. Fakat yine de yaklaşıyorlar, durum berbatlaşıyordu. Bertinck bizimle aynı çukurdaydı. Keskin ateş karşısında korunmaya fazla dikkat etmemiz gerektiği için, mermileri isabet ettiremediğimizi görünce silaha sarıldı, çukurdan dışarı

süründü, dirseklerine dayanarak nişan aldı. Tetiği çekti.. aynı anda bir mermi patladı yanında, vuruldu. Fakat olduğu yerde kaldı, tekrar nişan aldı.. silahını indirdi, sonra yeniden doğrulttu, tetiği yeniden çekti. Tüfeği bıraktı: “Mükemmel!” dedi, gerisin geri süründü. Alev makineli adamlardan arkadaki vurulmuştu yere devrildi, makinenin hortumu ötekinin elinden kurtuldu, dört bir yana püsküren ateşte kavruldu ikinci adam.

Bertinck göğsünden vurulmuştu, az sonra da bir mermi parçası, çenesini dağıttı. Aynı mermiyle Leer'in de kalçası parçalandı. Leer inliyor, kolları üzerine dayanıyor,

hızla kan kaybediyordu. Elimizden bir şey gelmiyordu. Birkaç dakika sonra boşa dönen bir boru gibi olduğu yere yıkıldı. Okuldayken iyi bir matematikçi oluşunun ne faydası vardı şimdi?

Aylar geçiyor. Yazların en kanlısı, en zahmetlisi, bu 1918 yazı oldu. Sarılar, maviler giyinmiş melekler gibi, ölüm çemberinin üzerinde, erişilmez, uzuyor günler. Harbi kaybettiğimizi hepimiz biliyoruz, ama bunu fazla konuşmuyoruz; geri çekiliyoruz, bu büyük taarruzdan sonra hücumla geçemeyiz bir daha:

Adamımız, cephanemiz yok artık.

Fakat harb devam ediyor.. ölmek devam ediyor,

1918 yazı. Hayat bize hiçbir zaman, şimdiki bu daracık şekilde olduğu kadar özlenmeye değer gelmemiştir. Barınaklarımızın bulunduğu çayırlardaki kıvılcıklar, saman saplarındaki parlak karafatmalar; loş, serin odalarda ılık akşamlar; alacakaranlıklarda siyah, sırlı ağaçlar; yıldızlar, suların akışı, rüyalar, uzun uykular... ah, ey hayat, hayat, hayat!

1918 yazı. — Hiç bir şeye o cepheye hareket anı kadar sessiz acılar içinde katlanmamıştık. Ortalıkta doludizgin, kıskırtıcı

mütareke ve barış söylentileri dolaşıyor, kalblerimizi allak bullak ediyor, yürüyüşü büsbütün zorlaştırıyordu.

1918 yazı. — Önceki hayat, hiçbir zaman, solgun yüzlerin çamurlara belendiği, ellerin: “Hayır! Hayır! Şimdi artık imkansız! Son dakikada artık imkansız!” der gibi kasıldığı o ateş saatlerindeki kadar acı ve müthiş olmamıştı.

1918 yazı. — Yangınlarda kavruk tarlalardan esip gelen ümit rüzgarı; sabırsızlığın, hayal kırıklığının çılgın sıtması, ölümün en azaplı ürpertisi, anlaşılmaz soru: Niçin? Niçin bitirmiyorlar? Biteceği söylentileri ne diye dolaşıyor ortalıkta?

O kadar çok uçak var ki!

Gördüklerini kaçırmıyorlar, tavşan avlar gibi avlıyorlar. Bir Alman uçağına karşılık beş İngiliz, Amerikan uçağı. Siperdeki aç, bitap bir Alman askerine karşı sağlam, zinde beş düşman askeri. Bir Alman tayınına karşı, düşmanda elli kutu et konservesi. Biz mağlûp değiliz, asker olarak daha üstün, daha tecrübeliyiz, çünkü. Bizi ezen, geri püskürten, sadece, onların kat kat fazla malzemeye, askere sahip oluşlarıdır.

Birkaç hafta yağmurlu geçti..
kurşuni gök, kurşuni sular içinde

toprak, kurşuni ölüm. Kamyonlarla ileri hatlara giderken kaputlarımızdan, esvaplarımızdan ıslaklık içimize geçiyordu. Cephede de bu hal devam etti. Kuruyamadık. Çizmesi olanlar, çizmelerinin üstüne kum torbaları sarıyorlar, çamurlu su hemen içeri dolmasın diye. Tüfekler çamur bağladı, üniformalar çamur bağladı; her şey akıyor, dağılıyordu. Vıcık vıcık, ıslak, yağlı topaklar halinde bir toprak. Sarı gölcüklerde yumak yumak kızıl kan birikintileri; yavaş yavaş dibe çöken ölümler, yaralılar, hayatta kalanlar.

Fırtına üzerimizde şakırdıyor, karmakarışık gri ve sarıların içinden mermi doluları, isabet ettikçe, ince

çocuk feryatları yükseliyordu havaya. Parçalanmış hayat, gecelerde inildeverek, güçlkle susuşlarda bitiyordu.

Ellerimiz çamur, vücutlarımız balçık, gözlerimiz yağmur serpintileri içinde. Henüz sağ mıyız, bilmiyoruz.

Sonra birden bir denizanası gibi, nemli ve boğucu sıcaklık, bulunduğumuz çukurlara dalıverdi. Bu sonbahar sonrası sıcak günlerden birinde kumanya getirmeye gidiyorduk. Kat bir kurşunla yere serildi. ikimizdik. Yarasını sardım; baldır kemiği parçalanmışa benziyordu, mermi kemiğe rastlamıştı. Kat ümitsiz inliyordu: “Tam da şu sırada.. tam da ...”

Onu teselli ediyorum: “Bu patırtının daha ne kadar süreceği bilinmez ki! Sen kurtuldun neyse .. “

Yaradan oluk gibi kan akmaya başladı. Bir sedye getirmeye kalkışsam, Kat yalnız kalamaz ki! Yakınlarda bir sıhhiye merkezi de bilmiyorum.

Kat fazla ağır değil; o yüzden onu sırtıma alıyor, geri dönüp pansuman yerine gidiyorum.

iki defa mola veriyoruz. Taşınma yüzünden acıları arttı. Pek konuşmuyoruz. Ceketinin yakasını açtım; hızlı hızlı soluyor, ter döküyorum; yüzüm yükümün yorgunluğundan şişti bayağı. Buna rağmen, kendimi zorluyor, ilerlemeye

çalışıyoruz; buraları tehlikeli çünkü.

“Gidelim mi, Kat?”

“Çaresiz, Paul.”

“Hadi o halde.”

Kat'ı ayağa kaldırıyorum; sağlam bacağı üzerinde duruyor, bir ağaca dayanıyor. Sonra kollayarak yaralı bacağını tutuyorum; depreniyor; sağlam bacağının dizini kolumun altına alıyorum.

Yolumuz daha güçleşiyor. Arada sırada bir mermi vınıyor. Mümkün olduğu kadar hızlı yürüyorum, çünkü Kat'ın yarasından toprağa damla damla kan sızıyor. Mermilerden kendimizi iyi koruyamıyoruz, çünkü Kat'ın yarasından toprağa damla damla kanıyorlar.

Biraz beklemek için küçük bir mermi çukuruna uzanıyoruz. Mataramdan Kat'a çay veriyorum. Birer sigara yakıyoruz. “Eh, Kat!” diyorum mah^m. “Ne çare, artık ayrılacağız.”

Kat susuyor, yüzüme bakıyor.

“Hatırlar mısın, Kat, kazı nasıl enselemiştik? Hani ben henüz acemi erdim de ilk defa yaralanmıştım, beni o patırtıdan nasıl kurtarmıştın? Ağlamıştım o zaman. Kat, şöyle böyle üç sene oldu.”

Kat başını sallıyor.

Yalnızlık korkusu patlak veriyor içimde. Kat geriye gönderilirse hurda artık tek dostum kalmayacak.

“Kat, sen geri dönmeden barış

olursa, görüşelim muhakkak.”

“Bu kemikle tekrar cepheye gelebileceğime ihtimal veriyor musun?” diye soruyor acı bir sesle.

“İstirahat edince iyileşirsin. Mafsalda bir arıza yok ki. Bu da böylece geçer her halde.”

“Bana bir sigara daha ver!” diyor.

“İlerde belki beraber çalışırız, Kat.”

Çok üzgünüm, nasıl olur da Kat... Kat'ı, dostumu, sarkık omuzlu, ince yumuşak bıyıklı Kat'ı; ötekileri tanıdığımdan bambaşka bir şekilde tanıdığım Kat'ı, bu yılları kendisiyle bölüştüğüm Kat'ı, nasıl olur da bir daha göremem!

“Bana ev adresini ver Kat, ne olur

ne olmaz! Ben de kendi adresimi yazayım sana.”

Pusulayı iç cebime sokuyorum. Henüz yanımda olduğu halde şimdiden beni bırakıp gitmiş gibi. Ondan ayrılmamak için hemen ayağıma bir kurşun mu sıksam?

Kat birden hırıldar gibi sesler çıkarıyor, yüzü yeşile, sarıya dönüyor. “Gitsek!” diye kekeliyor.

Yerimden fırlıyor, ona yardım edebilmek için çırpınıyorum. Onu sırtlıyor, hızlı hızlı yürümeye başlıyorum. Bacağı sallanmasın diye uzun, yavaş adımlarla aralıksız bir yürüyüş.

Boğazım kupkuru. Gözlerimin önünde kırmızı kara lekeler

uçuşuyor; ne olursa olsun, azmetmiş, sendeliye tökezleye, nihayet sıhhiye merkezine ulaşıyorum.

Orada dizlerimin bağı çözülüyor; fakat yine de son kuvvetimi topluyor, Kat'ın sağlam bacağından tarafa devriliyorum. Birkaç dakika sonra yavaşça doğruluyorum. Her yanımda zangır zangır titriyor; güçlkle mataramı buluyor, bir yudum alıyorum. Dudaklarım titriyor içerken. Fakat Kat selamete çıktı ya!

Bir müddet sonra karmakarışık bir ses tufanının kulağıma çarptığını duyuyorum.

“Boşuna zahmet ettin,” diyor bir sıhhiye.

Anlamıyorum, yüzüne bakıyorum.

Kat'ı işaret ediyor: "Ölmüş bu!"
Anlamıyorum. "Bacağından yaralandı!" diyorum.

Sıhhiye duruyor: "Orası öyle, ama ayrıca.. "

Dönüyorum. Gözlerim iyi seçmiyor; yeni bir ter boşanıyor, gözkapaklarımdan aşağı süzülüyor. Terimi siliyor, Kat'a bakıyorum. Hareketsiz yatıyor.

"Bayılmış!" diyorum hemen.

Sıhhiye hafifçe mırıldanıyor: "Sen bu işleri bana sor. Ölmüş. Her şeyine bahse girerim."

Başımı sallıyorum: "İmkansız! Ben daha on dakika önce konuştum onunla. Bayılmıştır."

Kat'ın elleri sıcak. Omuzlarından

tutuyor, çayla ovmak istiyorum. Birden parmaklarımda bir ıslaklık hissediyorum. Elimi ensesinden çektiğim vakit, bakıyorum; parmaklarım kanlı. Sıhhiye, dişleri arasından mırıldanıyor: “Gördün ya..”

Kat'ın başına yolda bir mermi parçası isabet etmiş, farkına varmamışım. Ufacık bir delik bu; kör bir mermi parçası anlaşılan. Fakat yapacağını yapmış, Kat öldü.

Ağır ağır ayağa kalkıyorum.

“Üzerindeki eşyayı almak ister misin?” diye soruyor onbaşı.

Başımı sallıyorum, onbaşı veriyor.

Sıhhiye, şaşırmış, soruyor:

“Akrabanız mıydı yoksa?”

Hayır, akrabam değil. Hayır, akrabalığımız yok.

Ben miyim bu yürüyen? Ayaklarım var mı hala? Başımı kaldırıyor, etrafıma göz gezdiriyorum; gözlerimle birlikte ben de dönüyor, dönüyor, derken duruyorum. Her şey eskisi gibi. Yalnız, yedek Stanislaus Katczinsky öldü.

Sonra artık hiç bir şey bilmiyorum.

XII

Sonbahar. Eskilerden artık çok kimse kalmadı. Bizim sınıftan yedi kişinin sonuncusuyum ben.

Herkesin ağzında barış, mütareke

sözü. Herkes bekliyor. Yeni bir hayal kırıklığı mahvedecek hepsini; ümitler o kadar kuvvetli; dinamitlenmedikçe söküp atmak imkansız. Barış olmazsa, ihtilal hazır.

Bana iki hafta istirahat verdiler, çünkü biraz gaz yuttum. Küçük bir bahçede bütün gün güneşte oturuyorum. Mütareke yakındır, şimdi buna ben de inanıyorum. Mütareke olunca evlerimize gideceğiz.

Düşüncelerim orada duruyor, daha öteye geçmiyor. Üstün bir kuvvetle beni çeken, bekleyen şeyler: Duygular. Yaşamak hırsı, sıla hasreti, kan, kurtuluş sarhoşluğu. Fakat gaye değil bunlar.

1916 da evlerimize dönseydik, karşılaştığımız olayların acı ve dehşetinden bir fırtına koparırdık. Şimdi dönersek yorgun, harap, yanmış, köksüz, ümitsiz. Belimizi doğrultamayız artık.

Hem, anlamazlar da bizi, çünkü önümüzde bir nesil var; buradaki bu yılları bizimle birlikte geçirmiş; ama evi ocağı, mesleği olan, şimdi eski durumlarına kavuşunca harbi unutacak bir nesil.. ve ardımızdan bir nesil yetişiyor; tıpkı evvelki bizler gibi; onlar da bizi yadırgayacak, bir kenara itiverecekler. Bizler kendimiz için bile faydasız; büyüyece ğiz; bazımız devrana uyacak, bazımız kadere boyun eğecek, çoğumuz da

perişan olacağız; yıllar geçip gider,
eninde sonunda mahvoluruz.

Ama belki de benim bütün bu
düşündüklerim bir hüznün, bir
şaşkınlık sadece; tekrar kavakların
altına gider de yaprakların hışırtısını
dinlersem, silinip kaybolacak bir
hüznün. Kanımızı coşturan o Yumuşak,
o Müphem, o Şaşırtıcı, o Gelmesi
Yakın, gelecek zamanların o binlerce
çehresi; hülyalardaki, kitaplardaki o
melodiler, kadınları hissetmek,
verecekleri keyif, nasıl yok olur,
imkansız! Yaylım ateşlerinde,
ümitsizlikte, asker kerhanelerinde
nasıl yok olur bütün bunlar, imkansız!

Buradaki bu ağaçlar renk renk ve
san; dallar arasında üvezler kırmızı;

ufka doğru beyaz uzanıyor şoseler;
kantinlerde barış söylentileri, arı
kovanlarında uğultular gibi.

Ayağa kalkıyorum.

Çok sakinim. İsterse aylar, yıllar
gelsin daha; hiç bir şey vermem
artık;artık benden hiç bir şey
alamazlar. ylesine yalnızım,
ylesine bir beklediğim yok ki,
karşılarına pervasızca çıkabilirim.
Beni bu yılların içinden geçiren hayat,
ellerimde, gözlerimde hala. O hayatı
yenebildim mi, bilmiyorum. Ama var
oldukça, içimdeki o "ben" diyen şey,
istese de, istemese de, kendine bir yol
bulmaya çalışacak o hayat.

1918 Ekiminde vurulup öldü.
Vurulduğu gün bütün cephe sessiz
sakindi gayet; öyle ki, resmi tebliğler,
batı cephesinde kayda değer yeni bir
hadise olmadığı cümlesiyle
yetindiler.

Yüzükoyun düşmüştü, toprakta
uyur gibi yatıyordu; tersine
çevirdikleri vakit fazla acı çekmeden
ölmüş olduğunu gördüler.. Yüzünde
öyle sakin bir ifade vardı ki, kaderine
memnundu adeta.

SON

(1) Himmelstoss'un kullandığı bu zamirler, Almanca'da nezaket anlamında kullanılan zamirler

olmayıp yalın anlamda çoğul 2. şahıs
zahirleridir. Kropp, Himmelstoss'un
bu cahilliğiyle oynuyor. Bu konuşma,
Türkçeye bozmadan aktarılamıyor.
(Çev.)